
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 136

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин»
індексується в міжнародній наукометричній базі
Index Copernicus з 2015 року

ISSN 2308-6912

2 308691 200005 >

КИЇВ – 2018

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 136.

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Інститут міжнародних відносин, 2018. – 108 с.

У Збірнику розглянуто актуальні питання розвитку сучасних міжнародних відносин, міжнародного права та міжнародних економічних відносин.
Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, науковий співробітник, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макеєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Скłodовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремона Маріз, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Лещенко Лариса, доктор політичних наук, професор, Вроцлавський університет (м. Вроцлав, Республіка Польща).

Манжола В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.
Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Рогач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).
Скороход Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.
Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Шляхта Богдан, доктор політичних наук, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).
Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут міжнародних відносин.
тел. 044 481-44-68.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України з в галузі політичних, юридичних і економічних наук.

Наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.

Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин» індексується в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus з 2015 року.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних, коректність перекладу на іноземну мову та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2018.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327 (477+510)

PECULIARITIES OF STRATEGIC PARTNERSHIP IN RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВІДНОСИНАХ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КИТАЙСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

ОСОБЕННОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПАРТНЕРСТВА В ОТНОШЕНИЯХ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

But S.A.

PhD (Politics), Senior Lecturer, Department of International Relations and International Law, Borys Grinchenko Kyiv University. E-mail: but_stanislav@ukr.net.

Бут С.А.

Кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та міжнародного права Київського університету імені Бориса Грінченка. E-mail: but_stanislav@ukr.net.

Бут С.А.

Кандидат политических наук, старший преподаватель кафедры международных отношений и международного права Киевского университета имени Бориса Гринченко. E-mail: but_stanislav@ukr.net.

Annotation. *The article is devoted to the analysis of relations between Ukraine and the People's Republic of China on the conformity of bilateral relations to the declared status of strategic partnership. The author notes that both states actively use the instrument of strategic partnership in foreign policy activities, while the Chinese practice is characterized by a more balanced approach. Key criteria for the analysis of interstate relations for its conformity to the strategic partnership are highlighted. The features of bilateral interaction in political, economic, military-technical and humanitarian spheres are shown. The author notes that the mutual recognition of the strategic nature of Ukrainian-Chinese interaction at the highest level, the existence of a normative-legal base and the mechanism of cooperation, the positive upward dynamics of bilateral contacts fully meet the criteria of strategic partnership. True, the political sphere, despite its impartial character and official declaration of support for territorial integrity by the parties to each other, is marked by the lack of coordination of positions among partners on international issues, which is of great importance in the context of Russian aggression against Ukraine. The economic aspect, despite the presence of mutual interest, is marked by a significant untapped potential, which is due to the structural weakness of Ukraine and its low position in the priorities of China's foreign policy in the post-Soviet space and CEE, in particular, given the great importance for China of relations with Russia, the absence of a comprehensive strategy in Ukrainian side for developing relations with the Middle Kingdom. The humanitarian direction is also characterized by a significant untapped potential. As a result, the author offers a number of recommendations on increasing the effectiveness of the implementation of the concept of strategic partnership in relations between Ukraine and China.*

Keywords: *Ukraine, China, Ukrainian-Chinese relations, strategic partnership, foreign policy, New Silk Road.*

Анотація. *Стаття присвячена аналізу відносин між Україною та Китайською Народною Республікою на предмет відповідності двосторонніх взаємин задекларованому статусу стратегічного партнерства. Автор відмічає, що обидві держави активно застосовують інструмент стратегічного партнерства у зовнішньополітичній діяльності, при цьому китайська практика характеризується більш виваженим підходом. Висвітлено ключові критерії для аналізу міждержавних стосунків у ключі стратегічного партнерства. Показано особливості двосторонньої взаємодії у політичній, економічній, військово-технічній та гуманітарній сферах. Автор зазначає, що взаємне визнання стратегічного характеру українсько-китайської взаємодії на найвищому рівні, наявність нормативно-правової бази та механізму співробітництва, позитивна висхідна динаміка двосторонніх контактів цілком відповідають критеріям стратегічного партнерства. Щоправда, політична сфера, попри неупереджений характер та офіційного декларування підтримки територіальної цілісності сторонами один одного, відмічається відсутністю координації між партнерами щодо міжнародних проблем, що має велике значення в умовах російської агресії щодо України. Економічний аспект, попри наявність взаємною зацікавленості, відмічається значним невикористаним потенціалом, що зумовлено структурною слабкістю України та її низькою позицією в пріоритетах зовнішньої політики Китаю на пострадянському просторі та ЦСЄ, зокрема, з огляду на більшу значущість відносин для КНР з Росією, а також відсутності в українській стороні комплексної стратегії щодо розбудови взаємин з Піднебесною. Гуманітарний напрям також характеризується значним невикористаним потенціалом. У підсумку автор пропонує низку рекомендацій щодо підвищення ефективності реалізації концепції стратегічного партнерства у відносинах між Україною та Китаєм.*

Ключові слова: *Україна, КНР, українсько-китайські відносини, стратегічне партнерство, зовнішня політика, Новий Шовковий шлях.*

Аннотация. *Статья посвящена анализу отношений между Украиной и Китайской Народной Республикой на предмет соответствия двусторонних отношений задекларированному статусу стратегического партнерства. Автор отмечает, что оба государства активно применяют инструмент стратегического партнерства во внешнеполитической деятельности, при этом китайская практика характеризуется более взвешенным подходом. Освещены ключевые критерии для анализа межгосударственных отношений в ключе стратегического партнерства. Показаны особенности двустороннего взаимодействия в политической, экономической, военно-технической и гуманитарной сферах. Автор отмечает, что взаимное признание стратегического характера украинско-китайского взаимодействия на высшем уровне, наличие нормативно-правовой базы и механизма сотрудничества, положительная восходящая динамика двусторонних контактов вполне соответствуют критериям стратегического партнерства. Правда, политическая сфера, несмотря на беспристрастный характер и официального декларирования поддержки территориальной целостности сторонами друг друга, отмечается отсутствием координации позиций между партнерами по международным проблемам, что имеет большое значение в условиях российской агрессии в отношении Украины. Экономический аспект, несмотря на наличие взаимной заинтересованности, отмечается значительным неиспользованным потенциалом, что обусловлено структурной слабостью Украины и ее низкой позицией в приоритетах внешней политики Китая на постсоветском пространстве и ЦВЕ, в частности, учитывая большую значимость для КНР отношений с Россией, а также*

отсутствия в украинский стороны комплексной стратегии по развитию взаимоотношений с Поднебесной. Гуманитарное направление также характеризуется значительным неиспользованным потенциалом. В итоге автор предлагает ряд рекомендаций по повышению эффективности реализации концепции стратегического партнерства в отношениях между Украиной и Китаем.

Ключевые слова: *Украина, КНР, украинский-китайские отношения, стратегическое партнерство, внешняя политика, Новый Шелковый путь.*

The current problem. The rapid dynamism of modern international processes, coupled with the tendency to branch out and complicate international contacts, leads to the deepening of the multidimensionality of international life, which is manifested in various spheres of social interaction – from culture to security. The growing interdependence between “actors” of international relations, in turn, leads to the need to find new forms and mechanisms for coordinating the interaction between them.

In this perspective, strategic partnership has become a widespread form of interaction in a world that is increasingly becoming polycentric. It is characteristic of the development of foreign policy when a large number of governments proclaim the establishment of “special relations” with both neighboring and distant states, as well as with some international organizations.

Ukraine and the People's Republic of China (PRC) have officially proclaimed the establishment of a strategic level of bilateral relations. True, the rather widespread of this phenomenon in international relations is characterized by the insufficient reinforcement of the declared state of relations with practical filling.

This necessitates the study of Ukrainian-Chinese relations in the context of identifying the peculiarities of implementing a strategic partnership in bilateral interaction.

The aim of the article. The purpose of the paper is to analyze the peculiarities of the strategic partnership between Ukraine and China in the political, economic and humanitarian spheres, outlining their problems and formulating recommendations for improving bilateral cooperation.

Analysis of the latest publications. The growth of China's strength and international activity could not escape the attention of Ukrainian scientists, especially in the context of the development of Ukrainian-Chinese relations. Among the array of domestic researchers it is possible to note the work of such experts as A. Z. Goncharuk, E. V. Gobov, V. O. Kiktenko, A. A. Koval, S. A. Koshovy, A. V. Litvinenko, V. Perebinyis and Y. Yaroshenko, O.O. Sosyukina, devoted to the analysis of a wide range of issues in bilateral relations, including implementation of the concept of strategic partnership.

As for the Chinese experts who are studying the problems of the Ukrainian-Chinese relations, one should mention the analytical researches of Liu Jun, Zhen Fey, Sun Yihua, Zhang I, Zhang Hong, which covered the issues of coordinating the concept of development of two countries, the risks of Ukraine's participation in the project “One Belt, One Road”, the specifics of trade-economic and educational cooperation.

It should be emphasized, that the geopolitical changes caused by the annexation of the Crimea by Russia prompted an intensification of interest in the study of Ukrainian-Chinese interaction by a number of Western researchers. In particular, it should be mentioned the researches by I. Ava-Pointon, G. Baggini, N. Peterson, who analyze the peculiarities of bilateral relations in the geopolitical context through the prism of interaction between Ukraine, China, Russia, the USA and the EU.

While paying tribute to the work of domestic and foreign researchers, it should be noted that this problem has not found its final solution in Ukraine, that determines the need for further scientific researches.

The important research results. It is noteworthy that the vast majority of experts believe that strategic partnership as a form of international cooperation has replaced the policy

of building alliances, which was typical of the Cold War era [But: 2015, 22]. In the current situation, the aggravation of global and regional competition, the intensification of the struggle for resources and markets, the actualization of the confrontation with the use of military force, the relationship of strategic partnership fall into the conditions of additional tests [Fesenko: 2015, 24].

The phenomenon of strategic partnership continues to be the object of scientific research. However, there is no consensus on the definition of this term. Among the criteria for analyzing the relevance of the relationship to the level of strategic partnership, can be distinguished:

- balance of interests between the parties, where attention is focused on revealing a certain level of their coincidence and overall compatibility;
- the mutual recognition by the parties of the strategic nature of the relationship between them and its essence, which includes analysis of both formal statements by the political leadership and a hidden understanding of the role of strategic partnership for each of the parties;
- the formation of a contractual framework that documents the main directions and tasks of the strategic partnership, as well as the principles of cooperation and responsibilities of the parties;
- creation of a functional mechanism for the implementation of the strategic partnerships outlined in the contractual framework;
- the dynamics of interaction, which reflects the practical implementation of the cooperation process on the basis of implementation of specific projects in several areas, while demonstrating the effectiveness of the partnership for each of the parties, which in turn is an important aspect of the evaluation of cooperation and allows to determine the level of compliance of the practical component with the aspirations of parties and the goals of strategic partnership. It is also necessary to take into account the presence or absence of foreign policy coordination between the parties regarding global and regional problems of international relations;
- the nature of partner behavior in the process of cooperation, which should take into account the principles of mutual benefit, non-discriminatory measures, the ability to take into account each other's interests and make them correlated, which will be reflected in the coordination of their joint actions and positions [But: 2015, 43-44].

It should be noticed that Ukraine and China actively use the instrument of strategic partnership in foreign policy activities. In particular, the Celestial Empire is a global leader in the number of strategic partners (about 50). In the arsenal of Ukraine there are more than 20 strategic partners. However, the differences in the use of this tool by the parties should be emphasized.

For the domestic foreign policy practice is a characteristic non-system character of proclamation of a country as a strategic partner.

The Chinese approach has a more balanced basis, among the principles of which can be distinguished: 1. non-confrontational relations between the parties; 2. non-alignment and lack of orientation against a third country; 3. low level of political cooperation [Kiktenko: 2012, 56-57].

Strategic partnership in the interstate relations is realized in areas important for the parties, among which the political dimension deserves special attention. In this context, we should note that official diplomatic relations between Ukraine and China were established on January 4, 1992.

Obviously, political relations have a favorable foundation for development, since the parties do not have antagonistic geopolitical contradictions. Moreover, the PRC officially supports the territorial integrity of Ukraine, which, in its turn, considers Taiwan an integral part of China.

At the official documentary level, bilateral relations were identified as the relationship of strategic partnership in the Joint Declaration on the Establishment and Development of Strategic Partnership Relations (2011). In the future, the Treaty on Friendship and Cooperation (2013), the Joint Declaration on the deepening of strategic partnership relations and the Program for the development of relations of strategic partnership between Ukraine and the PRC for 2014–2018 were signed between the parties [*Goncharuk, Gobova: 2016, 24*].

It should be emphasized that the deepening of contacts with the Celestial Empire does not counteract other geopolitical players and does not affect the issue of Ukraine's sovereignty, which makes it possible to consider official Beijing as an impartial international partner in the political sphere [*Perebiynis, Yaroshenko: 2015, 16*].

The official acknowledgment of the leaders of both countries on the occasion of the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations (2017) testifies to the mutual recognition of the strategic importance of bilateral relations. In particular, the President of Ukraine P. Poroshenko emphasized that the friendship of two peoples, support for sovereignty and territorial integrity, equal and mutually beneficial cooperation are the basis for further development of bilateral relations [*Poroshenko: 2017, 4*]. In turn, the Chinese leader, Xi Jinping, emphasized the stable and healthy development of relations between the states, the continuous saturation with the content of the strategic partnership and the desire to further strengthen cooperation in all spheres [*Xi Jinping: 2017, 5*].

True, in the wars of Ukraine with the RF, the position of the PRC is obviously of great importance. As already noted, official Beijing supports the territorial integrity of Ukraine, while it believes that sanctions against Russia will not be an effective instrument. Interestingly, in 2014, the China made a statement regarding a peaceful settlement of the annexation of Crimea through the creation of an effective mechanism involving all interested parties [*Goncharuk, Gobova: 2016, 58*].

During a meeting between President of Ukraine P. Poroshenko and Chinese leader Xi Jinping in 2017 on the World Economic Forum in Davos confirmed the strategic status of bilateral relations, support for Ukraine's sovereignty and the intention to intensify political and economic dialogue. In addition, the Ukrainian president, considering the international importance and role of Ukraine's security guarantor under the Budapest Memorandum, expressed hope that China would contribute to a peaceful settlement of the situation in the Donbass, a cessation of Russian aggression against Ukraine and the restoration of the territorial integrity of Ukraine, including the Crimea [18].

In this light, it should be emphasized that, in current circumstances, the exchange of statements between the leaders of the countries is more important than before as political declarations serve as a peculiar summary to assess bilateral relations and explain ways of their activation [*Litvinenko: 2017, 44*].

However, despite such statements and expert discussions on the possible involvement of the PRC in the Norman format, no practical steps have been taken. The reasons for this situation can be found in the following points:

- the problem of war between Ukraine and the Russian Federation is considered by China in the context of a large-scale geopolitical game with the United States and its allies. Accordingly, the PRC indirectly supports Russia (the absence of official criticism of Moscow's aggressive policy, support of economic contacts, lending, which confronts official Washington with its resources and turns away attention from China's international activity. It should be added that the PRC coordinates from time to time a position with the RF on international events based on the rejection of the global influence of the United States and the collective West in general;
- the outlined position on Russia's aggressive foreign policy allows China to receive significant economic, military-technical and strategic profits from Moscow, including increased influence in the Far East and Siberia. It should also be noted that, in view of the implementation of the Chinese New Silk Road (NSR) project, which is

realized mainly through the territory of the RF, the pro-Russian position gets additional impetus;

- however, it is obvious that Ukraine and its problems for China are not particularly important, and relations with Russia, at least, given its nuclear status and the role of a permanent member of the UN Security Council, are of greater significance;

- in addition, on the background of Russian aggression, the Ukrainian-Chinese relations in 2014 gained signs of uncertainty due to a number of factors such as the consideration of Ukraine as part of the post-Soviet space, where unfortunately, despite the repeated statements about the recognition of the Ukrainian state as a European country, from the point of view of China, has preferences the RF, also it should be added insufficient explanation of the Chinese expert environment and the establishment of the essence of the Law on decommissioning. At the same time, it should be noted that the Ukrainian political leadership managed to give impetus to bilateral relations, as evidenced of this is the above statements of the Chinese political leadership, the expression of interest of the Ukrainian side in attracting to the project “One Belt, One Road”, holding the third meeting of the Ukrainian-Chinese Intergovernmental Commission on Cooperation, as a result of which a number of new bilateral agreements were signed, events were held on the occasion of the celebration of the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between the parties, as well as the announcement that 2019 could be proclaimed as a year of China in Ukraine [Litvinenko: 2017, 44-45; 22; 24].

- moreover, the PRC traditionally refrains from interfering directly with international conflicts, due to the desire to concentrate on strengthening its global economic power and adhering to the principle of non-interference in internal affairs. Such an approach is a characteristic feature of Chinese diplomacy and is using by official Beijing with the aim to counter the geopolitical activity of its rival, the United States, in which the political component occupies a significant place.

At the same time, support for the territorial integrity of Ukraine is conditioned by the presence of problems with the separatism of China itself (Taiwan, Tibet, Xinjiang) and the desire to preserve an additional instrument of manipulation of the RF. In particular, China was among the countries that refrained from voting on the resolution of the UN General Assembly in 2014 to support the territorial integrity of Ukraine (the Ukrainian side considered such an approach in its favor taking into account the whole set of factors) [14]. We also note that there is a consensus between Ukraine and China on the need for reform of the UN Security Council [21].

Despite this, the PRC was in the camp of supporters of the RF during the voting on the resolution “Situation with human rights in the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol (Ukraine)” in 2017 [19].

However, the Chinese side provided emergency rescue, engineering and automotive equipment to Ukraine to address the crisis situation on the territory of the Donbas [Kuptsova: 2017]. It is likely that China's assistance to Ukraine will take place in a similar format, without affecting clear political support.

The economic sphere of strategic partnership is more dynamic, but also has problems.

The Agreement on Trade and Economic Cooperation (1992), which stipulates the most favored regime for collecting customs duties on export and import goods of the two countries, taxes and other internal charges, is the legal basis for the development of economic contacts between Ukraine and China [20]. It is characteristic that the economic dimension of bilateral relations is marked by positive dynamics, which confirms the dynamics of growth of trade and economic commodity turnover. For Ukraine, the PRC becomes an important economic partner. In particular, according to the data of the Ministry of Economic Development and Trade in 2017, China has taken the second place in the structure of foreign trade of Ukraine

(8.28% of the total trade turnover) [17]. This leads to the consideration of the China as a strategically important economic partner and the inclusion of this country in the list of 20 most promising markets for Ukrainian products in accordance with the Export Strategy of Ukraine for 2017-2021[17].

The structure of bilateral trade in the year 2017 shows the following trends: 1. a large share of Chinese exports is represented by equipment, electrical and technical equipment, goods with high added value (35.53%); 2. at the same time, Ukraine exports to Celestial raw materials: mineral products (42.57%); vegetable products (23.76%); animal or vegetable fats and oils and products of their processing (23,49%) [20]. True, such an imbalance in favor of China receives a systemic characterization.

As a result, a negative trade balance for the Ukrainian side is another key feature of economic cooperation. In particular, in 2011-2016, Ukrainian exports to the PRC were in the range of \$ 1.9-2.8 billion, while the corresponding volumes of imports amounted to \$ 8 billion [15].

In addition, this situation was one of the key reasons why the Ukrainian side refrained from agreeing on China's proposal to establish a free trade zone between the two states, which was announced in 2016 by the Ambassador of the People's Republic of China, Dui Wei. After all, the introduction of a free trade regime is more beneficial for the party with a positive trade balance, that is, the free trade area with China is extremely unprofitable for Ukraine [*Ustenko*: 2016].

Moreover, the structure of bilateral trade, in particular, the raw material nature of Ukrainian exports, forms a disadvantage for the domestic economy of a situation in which the PRC purchases raw materials, manufactures finished products from it and subsequently sells it on the domestic market or thus strengthens its competitive positions with Ukrainian goods on world market.

At the same time, let's note the positive moments of trade, in particular, concerning the sale of domestic agricultural products to the PRC. The Ukrainian side, which, unfortunately, is currently concentrating on economic transformation exclusively on the “agrarian superpower”, such a trade structure can realize this goal, as well as close the gaps from the loss of the Russian market (Ukraine is one of the largest exporters of these types of products to China). In turn, the Chinese side receives favorable opportunities to ensure its own food security.

The next important issue is the volume of mutual investment. Thus, despite the statements of the Chinese leadership about the intention to increase investment flows to Ukraine, in fact, Chinese investment in the domestic economy remains low (as of 2017, foreign direct investment (FDI) amounted to only 0.04% in the structure of all FDI) [15].

Interestingly, according to experts, an increase in Chinese investment (especially in the southern and eastern regions) is seen as a factor in weakening Russian aggression, as the Chinese side firmly defends its own economic interests. However, this approach has the other side. This is demonstrated by the fact that after the annexation of the Crimea of the PRC quickly re-signed contracts for the delivery of amphibian ships “Zubr” (made in Feodosiya) from Ukraine to Russia [16].

As an impetus for solving the investment problem, the active involvement of Ukraine in the NSR geo-economic project was considered, for which the Asian Bank for Infrastructure Investments (ABII) was created. In particular, it will promote the attraction of Chinese investments to infrastructure projects in Ukraine. A statement on the desire of Chinese banks to invest in infrastructural facilities in Ukraine was announced by Zhang Xiyun, Ambassador of the PRC in Ukraine, in 2015 [13]. In addition, the State Agency of Ukraine's Reserve announced that it would agree on transit trains to Central and Eastern European countries that will pass through the territory of Ukraine [23]. However, despite the fact that at the beginning of 2016 a demonstration flight of a container train from Ukraine to China bypassing the territory of Russia was launched, the Belarusian-Chinese direction plays a key role in the

NSR [23]. The reason for this situation lies, first of all, in the greater importance for China of relations with Russia (because transit through Belarus is through the territory of the RF).

In this context, it should be mentioned the format of cooperation between the PRC and the countries of Central and Eastern Europe (CEE) “16 + 1”, which consist of the Celestial Empire and the 11 new member states of the EU (Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, Slovenia, and Croatia) and five Balkan candidate countries (Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Albania, Macedonia) started in 2012 [*Perebiynis, Yaroshenko: 2015, 12*].

We note that China views this group of countries as a kind of bridge between itself and the European continent. For Ukraine, the problem is that, despite the existence of common borders with this group of states, the official Kyiv was never involved in the format. This causes fears that the Chinese side will not use the geographic potential of Ukraine in the context of the “One Belt, One Road” project. Among the reasons for this situation, can be underlined the insufficient economic interest of the PRC in Ukraine as a partner in general, the structural weakness of Ukraine as a state, high level of bureaucracy, mass corruption, socioeconomic and political instability, outdated infrastructure, low level of interest in economic cooperation, ignoring the Chinese proposals, and sometimes even opposed them by Ukrainian officials and some regional elites.

As a result, inclusion in this format and active participation in the NSR project would allow Ukraine to gain the following benefits: 1. modernize the infrastructure at the expense of Chinese investments; 2. to obtain an additional factor for the implementation of European integration intentions; 3. to strengthen the position of Ukraine in the regional dimension of the CEE; 4. to reduce Russian pressure by developing multilateral cooperation [*Perebiynis, Yaroshenko: 2015, 18*].

It should be noted that considering the presence of a significant number of highly skilled professionals, the prospect for the Ukrainian side is the development of the Chinese IT-market, which, in turn, is marked by the dynamics and huge sizes.

Another important aspect is the space industry, the intensification of bilateral cooperation, which could contribute to the realization of the existing potential in Ukraine. In particular, insufficient financial resources could be offset by Chinese investments. At present, Ukraine is implementing 21 contracts in this area worth \$ 67 million [*Goncharuk: 2015, 27*]. The favorable factor is that China is implementing its own large-scale space program.

The military-technical cooperation (MTC) sphere has significant potential for development. China is one of the largest customers of the Ukrainian military-industrial complex. Ukraine, which has received significant military production capacities, exports warships to China (the first aircraft carrier in the Celestial “Liaoling” is an upgraded version of purchased “Varyag” in Ukraine), as well as spare parts for Chinese machinery [*But: 2015, 94*]. In the face of the loss of the Russian market, the Ukrainian military-industrial complex should focus its efforts on developing new markets, in particular Chinese ones, which is very promising in view of the increase of Chinese defense spending. This, in turn, will create opportunities to achieve a number of goals: a) increase foreign exchange earnings; b) weaken the position of the RF in the world arms market; c) get China's greater commitment in counteracting Russian aggression.

Note that the Ukrainian side can deepen this direction of strategic partnership by using the following aspects:

1. aircraft building – designing of transport and training planes and elements of their designs, development and manufacture of aircraft engines, creation of training complexes for pilots;
2. rocketbuilding – development of documentation, provision of consultations;
3. shipbuilding – designing and building aircraft carriers; development and joint production of ship gas turbine plants; development of means of hydrolocation, hydroacoustics; the acquisition of landing aircrafts;

4. armored vehicles – technologies of tank engine production, transmission, tanks and armored vehicles protection systems;

5. radar equipment and means of air defense – development and joint production of electronic warfare complexes; radar station's development [Litvinenko: 2014, 43].

The humanitarian aspect is marked by positive dynamics, as this component of bilateral relations does not have any significant problems. In general, this direction of interaction focuses on the implementation of joint projects between the research institutions of both countries, the exchange of information and delegations, the provision of educational services, organization of art exhibitions and public awareness of the cultural heritage of both countries [Sosyukina: 2012, 28]. However, the Ukrainian side should scale the use of the Chinese resource, in particular by attracting more investments in the framework of joint scientific and cultural projects, receiving financial income from the provision of educational services to a greater number of Chinese students. To do this, we must purposefully promote the positive image of Ukraine among various elements of Chinese society. This, in turn, would also contribute to the development of tourist exchanges between the parties.

Conclusions. The above analysis of the peculiarities of the strategic partnership between Ukraine and the PRC makes it possible to reach the following conclusions. Bilateral strategic partnership is marked by the presence of a legal and regulatory framework, a mechanism for implementation and mutual recognition by the parties of this level of relations among themselves.

The political component is impartial and based on a common interest in maintaining territorial integrity and sovereignty, without conflict settlement of international issues. At the same time, there is a lack of coordination of positions between the parties regarding international issues, including the question of Russian aggression, which is typical of the Chinese concept of strategic partnership in general, which focuses on the development of economic contacts.

The economic dimension of relations, despite the existing joint interest in the agro-industrial sector, military-technical cooperation, space aviation engineering, the implementation of infrastructure projects, IT-sector, investment remains low. The reasons for this are, for the most part, the structural weakness of Ukraine, the lack of a comprehensive and effective approach to the PRC as a partner, on the one hand, the low position of Ukraine in China's foreign policy priorities in the post-Soviet space and the CEE region, as well as greater significance for the PRC relations with Russia, on the other .

The humanitarian dimension is positive, but at the same time is marked by a significant unused potential.

As a result, the strategic partnership relations between Ukraine and the PRC need to be intensified, which necessitates a set of measures for the conversion of the declared level into practical filling:

- agreement of conceptual foreign policy approaches and increase of coordination level of efforts on the international arena between the two countries;
- activating a comprehensive dialogue both the highest and inter-institutional and inter-sectoral levels as well as the involvement of civil society;
- increasing the efficiency of the operation of the Interstate Commission on Cooperation between Ukraine and China, the activities of which should be directed towards systematic monitoring of achievements and problems of the development of strategic partnership, as well as providing effective recommendations to fill it with practical content;
- creation of special platforms with the assistance and direct participation of high-level officials of both countries in order to increase the intensity of contacts between representatives of business circles;
- formation of joint non-governmental organizations, holding of various round tables, symposiums aimed at creating a positive image of each of the parties in the eyes of ordinary citizens and promoting the bringing of bilateral relations for a new qualitative level;

- stimulating attention to deepening cooperation with China from Ukrainian businessmen, state functionaries;
- formulation of a clear strategy of actions on the Chinese direction of foreign policy of Ukraine by the domestic state institutions;
- continuation of the course on development of cooperation in economic and military-technical cooperation segments based on common interests for both sides;
- effective and purposeful engagement of Ukraine in the Chinese project “One Belt, One Road” and the format of cooperation of China-CEE on the basis of clear coordination with the Chinese side and the steady implementation of bilateral agreements;
- promotion of the positive image of Ukraine and the holding of a broad-based explanatory company in China on topical socio-political processes;
- general combating of corruption and preventing the establishment of control over economic cooperation with China from a particular financial-corporate group of influence;
- signing of bilateral agreements, the formation of favorable legal and tax conditions for the attraction of Chinese investments;
- creation of an effective system of state guarantees for foreign investors, including Chinese;
- development of a joint strategy of Ukrainian-Chinese cooperation, taking into account the interests of both parties.

References

1. *But S. A.* (2015) *Strategichne partnerstvo u mizhderzhavnih vidnosinah Kitayskoyi Narodnoyi Respubliki ta Rosiyskoyi Federatsiyi* [Strategic partnership in the interstate relations of the People's Republic of China and the Russian Federation], dis. ... kand. polit. nauk: 23.00.04. Kiyiv: Kiyivskiy natsionalniy universitet imeni Tarasa Shevchenka.
2. *Goncharuk A. Z., Gobova E. V.* (2016) *Audit zovnishnoyi politiki: Ukrayina-Kitay. Diskusiyana zapiska* [Foreign Policy Audit: Ukraine-China. Discussion note] / *A. Goncharuk, A. Gobova, V. Klitkenko, O. Koval, S. Koshoviy.* Kiyiv: Institut svitovoi politiki.
3. *Klitkenko V. O.* (2012) *Strategichne partnerstvo v zovnishniy polititsi Kitayu (visnovki dlya Ukrayini)* [Strategic Partnership in Foreign Policy of China (Conclusions for Ukraine)], *Shodoznavstvo* 60: 48-75.
4. *Kuptsova A.* (2017) *Kak Kitay pomozhet Ukraine v voyne s Rossiey* [How China will help Ukraine in the war with Russia], *Obozrevatel*, 19 January. Available at: <<https://www.obozrevatel.com/politics/70194-kak-kitaj-mozhet-pomoch-ukraine-v-vojne-s-rossiej.htm>>
5. *Litvinenko O.* (2014) *Problemi i perspektivi novogo etapu* [Problems and prospects of the new stage Ukraine-China], *Ukrayina–Kitay* ,1(6): 42-43.
6. *Litvinenko O.* (2017) *Ukrayinsko-kitayska vzaemodiya v politichniy sferi* [Ukrainian-Chinese interaction in the political sphere], *Ukrayina–Kitay* , 3 (9): 44-45.
7. *Perebiynis V., Yaroshenko E.* (2015) *Mistse Ukrayini v globalnih strategiyah Kitayu* [The Place of Ukraine in Global Strategies of China]. Kiyiv: Mizhnarodniy tsentr perspektivnih doslidzhen.
8. *Poroshenko P. O.* (2017) *Ofitsiyne vitannya z nagodi 25-richchya vstanovlennya diplomatichnih vidnosin mizh Ukrayinoyu ta Kitayskoyu Narodnoyu Respublikoyu* [Official greetings on the occasion of the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations between Ukraine and the People's Republic of China], *Ukrayina-Kitay* , Spetsialniy vipusk 1 (7): 4.
9. *Si Tszinpin.* (2017) *Ofitsiyne vitannya z nagodi 25-richchya vstanovlennya diplomatichnih vidnosin mizh Ukrayinoyu ta Kitayskoyu Narodnoyu Respublikoyu* [Official greetings on the occasion of the 25th anniversary of the establishment of diplomatic relations

- between Ukraine and the People's Republic of China], *Ukrayina-Kitay*, Spetsialniy vipusk 1 (7): 5.
10. *Sosyukina O. O.* (2012) Rozvitok vidnosin Ukrayini ta Kitayu v gumanitarniy sferi: druga polovina XX stolittya [Development of relations between Ukraine and China in the humanitarian sphere: the second half of the twentieth century] *Naukovi pratsi*. Ser. Istorlya T. 207, 195: 25-29.
11. *Ustenko O.* (2016) Vilna torgivlya z Kitaem. P'yat plyusiv i odin velikiy minus dlya Ukrayini [Free trade with China. Five pluses and one big minus for Ukraine], *Evropeyska pravda*, 8 November. Available at: <<https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/11/8/7057124/>>
12. *Fesenko M.* (2015) Globalne strategichne partnerstvo provodnih aktoriv: teoretiko-metodologichniy vimir [Global strategic partnership of leading actors: theoretical and methodological dimension International relations], *Mizhнародni vidnosini* 1(43): 24-29.
13. *Banki Kitayu gotovi vklastisya u "shovkoviy shlyah" do Ukrayini* (2015) [Banks of China are ready to invest in the "silk path" to Ukraine], *Ukrayinske natsionalne Informatsiyne agentstvo*, 16 June. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubricother_news/1855303banki_kitayu_gotovi_vklastisya_u_shovkoviy_shlyah_do_ukraini_2064576.html>
14. *Genasambleya OON uhvalila rezolyutsiyu na pidtrimku Ukrayini* (2014) [The UN General Assembly adopted a resolution in support of Ukraine], *BBC News Ukrayina*, 27 March. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/03/140327_un_resolution_ukraine_rl>
15. *Zovnishnoekonomichni vidnosini Ukrayini z Kitaem* (2017) [Foreign economic relations of Ukraine with China], *Kiyv international Economic Forum*, 30 September. Available at: <<http://forumkyiv.org/uk/analytics/zovnishnoekonomichni-vidnosini-ukrayini-z-kitayem>>
16. *Kitay mig znati pro pidgotovku do zahoplennya Krimu ta pidtrimuvati yogo – eksperti* (2015) [China could know about preparations for the seizure of the Crimea and support it – experts], *Radio Svoboda*, 16 March. Available at: <<https://www.radiosvoboda.org/a/26903065.html>>
17. *Kitay torik posiv druge mistse za obsyagom tovaroobigu z Ukrayinoyu* (2018) [China last year ranked second in terms of trade turnover with Ukraine], *Ukrayinske natsionalne Informatsiyne agentstvo*, 21 April. Available at: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2446266-kitaj-torik-posiv-druge-misce-za-obsyagom-tovaroobigu-z-ukrainou.html>>
18. *Prezident Ukrayini proviv zustrich z Golovoyu KNR* (2017) [President of Ukraine met with the President of the People's Republic of China], *Ofitsiyne Internet-predstavnitstvo Prezidenta Ukrayini*, 17 January. Available at: <<http://www.president.gov.ua/news/prezident-ukrayini-proviv-zustrich-z-golovoyu-krn-39542>>
19. *Rezolyutsiya OON schodo Krimu: hto golosuvav proti (spisok)* (2017) [UN resolution on the Crimea: who voted against (list)], *Ukrayinske Nezalezhne Informatsiyne Agentstvo Novin*, 15 November. Available at: <<https://www.unian.ua/politics/2243826-rezolyutsiya-oon-schodo-krimu-hto-golosuvav-proti-spisok.html>>
20. *Torgovelno-ekonomichne spivroblitnistvo mizh Ukrayinoyu ta Kitaem* [Trade and economic cooperation between Ukraine and China], *Sayt Posolstva Ukrayini v KitayskIy Narodniy Respublitsi ta v Mongolii (za sumisnitstvom)*. Available at: <<https://china.mfa.gov.ua/ua/ukraine-cn/trade>>
21. *Ukrayini vazhlivo buti pochutoyu i v OON, i v Bryusseli, i v Pekini* (2017) [It is important for Ukraine to be heard in the UN, both in Brussels and in Beijing], *Center for contemporary China "Tianxia Link"*, 27 October. Available at: <<http://www.tianxia.link/uk/article/6309-ukrayini-vazhlivo-buti-pochutoiu-i-v-oon-i-v-briussieli-i-v-piekini>>

22. *Ukrayina ta KNR pidpisali Programu Investitsiynogo spivrobitnitstva v agropromislovomu kompleksi*, – Olga Trofimtseva (2017) [Ukraine and the People's Republic of China signed an Investment Cooperation Program in the Agro-Industrial Complex, – Olga Trofimtseva], *Ofitsiynyi sayt Ministerstva agrarnoyi politiki ta prodovolstva Ukraini*, 6 Decembre. Available at: <<http://minagro.gov.ua/uk/node/25044>>

23. *Ukrayina “uvilletsya” v noviy Shovkoviy shlyah do kIntsya roku – Derzhrezerv* (2017) [Ukraine “will emerge” in the new Silk Road by the end of the year – State Reserve], *Ukrayinske Natsionalne Informatsiyne agentstvo*, 31 October. Available at: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2334775-ukraina-uviletsa-v-novij-sovkovij-slah-do-kinca-roku-derzrezerv.html>>

24. *Ukraina i Kitay realizuyut ryad sovместnyih proektov na 7 mlrd doll. SShA, – vstrecha Premer-ministra s Vitse-premerom Gosudarstvennogo Soveta Kitaya* (2017) [Ukraine and China implement a number of joint projects worth \$ 7 billion – a meeting of the Prime Minister with the Vice-Premier of the State Council of China], *Uryadoviy portal*, 5 Decembre. Available at:

<http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/article?art_id=250476243&cat_id=244313343>

УДК 32.019.5 (470+571):321(477)

ПРОПАГАНДА ІДЕЙ «РУССКОГО МИРА» ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

“RUSSIAN WORLD” PROPAGANDA AS A THREAT TO NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

ПРОПАГАНДА ИДЕЙ «РУССКОГО МИРА» КАК УГРОЗА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Запорожець О.Ю.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Е-пошта: oxanza@gmail.com

Zaporozhets O.

Ph.D (Political Sciences), Associate Professor of the International Information Department, Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: oxanza@gmail.com

Запорожец О.Ю.

Кандидат политических наук, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Э-почта: oxanza@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто концепт «Русский мир» (РМ) в контексті національної безпеки України. На основі аналізу публікацій вітчизняних і російських експертів показано, що РМ створено для обґрунтування геополітичних амбіцій Росії, і насамперед її домінування на пострадянському просторі. Даний проект представляє Росію як унікальну країну-цивілізацію, яка за своїм історико-культурним, інтелектуальним і духовним потенціалом виходить далеко за межі державних кордонів.

Небезпека російського геополітичного концепту для України полягає у тому, що за допомогою історичних маніпуляцій штучно знецінюється і повністю нівелюється національна ідентичність, суверенітет і цілісність держави. Російською пропагандою Україна представлена як штучно створена за рахунок руських земель країна, яка не може бути спадкоємницею Київської Русі, не має власних державницьких традицій, культури, мови та інших атрибутів справжньої нації. Росія намагається присвоїти собі історико-культурну спадщину України, адже без неї РМ є лише міфологізованим конструктом ідеологічного забарвлення, нездатним сприяти посиленню і розширенню впливу РФ на міжнародній арені.

Ключові слова: «Русский мир», Україна, національна безпека.

Abstract. The article studies the concept “Russian World” in terms of national security of Ukraine. Based on publications of Ukrainian and Russian experts the author shows that the “Russian World” is aimed to justify Russia’s geopolitical ambitions and in particular its dominance in post-soviet countries. According to this project Russia is a unique country-civilization that, due to its historical, cultural and intellectual potential, goes far beyond the state borders. The Russian geopolitical concept is very dangerous for Ukraine because due to historical manipulations the national identity, sovereignty and integrity of the country are artificially devaluated and completely erased. In Russian propaganda Ukraine is labelled as the artificially created country that cannot be the successor of Kievan Rus, doesn’t have its own statehood traditions, culture, language and other attributes of the true nation. Russia tries to appropriate Ukraine’s historical and cultural heritage because without it the RM is ideological construct based on myths that is unable to contribute to strengthening and extending Russia’s influence on the international arena.

Key words: “Russian World”, Ukraine, national security.

Аннотация. В статье рассмотрен концепт «Русский мир» (РМ) в контексте национальной безопасности Украины. На основе анализа публикаций отечественных и российских экспертов показано, что РМ служит обоснованию геополитических амбиций России, и прежде всего ее доминирования на постсоветском пространстве. Данный проект представляет Россию как уникальную страну-цивилизацию, которая по своему историко-культурному, интеллектуальному и духовному потенциалу выходит далеко за пределы государственных границ. Опасность российского геополитического концепта для Украины заключается в том, что с помощью исторических манипуляций искусственно обесценивается и полностью нивелируется национальная идентичность, самобытность, суверенитет и целостность государства. Российской пропагандой Украина представлена как искусственно созданная за счет русских земель страна, которая не может быть наследницей Киевской Руси, не имеет собственных государственных традиций, культуры, языка и других атрибутов настоящей нации. Россия пытается присвоить себе историко-культурное наследие Украины, так как без нее РМ является лишь мифологизированным конструктом идеологической окраски, неспособным способствовать усилению и расширению влияния РФ на международной арене.

Ключевые слова: «Русский мир», Украина, национальная безопасность.

Постановка проблеми. На початку 20 століття російське керівництво взяло курс на зміцнення влади і посилення впливу Росії на міжнародній арені. Мова йде фактично про повернення Росії статусу наддержави, яка бере участь у формуванні світопорядку. Ідеологічним підґрунтям претензій РФ на статус великої держави можна вважати геополітичний проект «Русский мир» (РМ). Пропаганда даного концепту особливо активізувалась у період Євромайдану і далі слугувала виправданням для інтервенціоністської політики РФ щодо України – анексія Криму та військова агресія на Сході України. Подальша пропаганда так званої Доктрини РМ становить серйозну загрозу національній безпеці України, оскільки спрямована на підірив основ української державності та національної ідентичності.

Мета дослідження – проаналізувати загрозу національним інтересам і цілям України з боку російського геополітичного концепту «Русский мир».

Аналіз останніх публікацій. Джерельну базу даної роботи складають, з одного боку, аналітичні матеріали експертів Національного інституту стратегічних досліджень, публікації таких вітчизняних вчених, як Перепелиця Г.М., Козловець М.А., Потапенко Я.О., Смолій В.А., Якубова Л.Д., Гуржи В.С. тощо, в яких концепт РМ розглядається у контексті національної безпеки України, а з іншого боку – публікації про РМ експертів Фонду «Русский Мир», Ізборського клубу, Російського інституту стратегічних досліджень, а також російських дослідників, таких як Щедровицький П.Г., Тишков В.О., Градіровський С.М., Батанова О.М., Нарочницька Н.Н., Полоскова Т.В., Скринник В.М., Пенькова О.А. та ін.

Виклад основного матеріалу. Ідейну основу РМ було закладено після розпаду СРСР російськими філософами і політологами, які пропонували нову модель інтеграції на культурно-мовному рівні.

Після розпаду СРСР Росія прагне відродитись як велика держава або навіть наддержава. З цією метою Росія активно пропагує ідеї про розділеність російського народу, про штучність нових державних кордонів і необхідність захисту співвітчизників. Саме доктрина РМ покликана стати ідеологічним підґрунтям для відновлення нової моделі російської імперії, виправдання інтервенціоністської політики РФ на пострадянському просторі, а також інструментом іміджевого позиціонування держави на міжнародній арені.

Один з ідеологів РМ Петро Щедровицький писав, що у 20 столітті сформувався «Русский мир» - мережева структура великих і малих спільнот, які думають і розмовляють російською мовою. На його думку, чим більшої кількості людей і спільнот у світі буде потрібна Росія, тим вона буде стійкіша; чим більша кількість світових проблем знайде своє вираження/вирішення за допомогою російської мови, тим більш затребуваними будуть культурні та людські ресурси руского мира; чим більшої кількості громадян інших країн буде потрібна Росія, тим стійкішими стануть позиції Росії у світі [1].

Російський історик, академік РАН В.О.Тишков розглядає РМ як трансдержавну і трансконтинентальну спільноту, яка об'єднана своєю причетністю до російської держави і своєю лояльністю до її культури. Серед основних критеріїв приналежності до РМ він називає російськомовну культуру, російську мову та історичну пам'ять. На його думку, російська мова повинна мати офіційний статус в тих країнах, де хоча б для третини населення це основна мова спілкування. Відповідно Росія має наполягати на офіційному визнанні російської мови як другої державної у країнах колишнього СРСР, зокрема в Україні, Латвії, Молдові, Казахстані, Киргизстані [2, с. 5-15].

На офіційному рівні вперше термін РМ було озвучено Президентом Росії В. Путіним на Конгресі співвітчизників, що проживають за кордоном (2001 р.). «Русский мир» представлено як транснаціональну етнокультурну мережу, в основі створення якої лежить добровільне прагнення до об'єднання людей, що проживають за кордоном, але відчувають себе частиною російської культури, виявляють інтерес до національних традицій, історії, до самоорганізації та налагодження тісних культурних зв'язків з Росією [3, с. 97-105].

У розвитку і пропагуванні проекту «русского мира» важливу роль відіграє Російська православна церква (РПЦ). У своїх виступах Патріарх Кирило наголошує, що Росія - «це країна-цивілізація, зі своїм власним набором цінностей, своїми закономірностями суспільного розвитку, своєю моделлю соціуму і держави, своєю системою історичних і духовних координат» [4, с.124-133].

«Русский мир» – цивілізаційний простір, основу якого складають православна віра, російська культура і мова, спільна історична пам'ять і спільні погляди на суспільний розвиток. Ядро РМ – це Росія, Україна і Білорусь, які є Святою Руссю. При цьому відмічається, що російська культура і мова мають транснаціональний характер, а російська мова – продукт спільних зусиль людей різних національностей [5,6].

Що стосується спільних поглядів на суспільний розвиток, то за інтерпретацією російського патріарха, народи Русі мають «усвідомлення безперервності і наступності російської державної суспільної традиції, починаючи з часів Київської Русі і закінчуючи нинішньою Росією, Україною, Білоруссю, Молдовою та іншими країнами історичного простору Русі» [5].

Російська Православна Церква, за словами Патріарха Кирила, виконує «пастирську місію серед народів, які приймають російську духовну і культурну традицію як основу своєї національної ідентичності» [3, с. 97-105].

Впродовж 2009-2010 років Фондом РМ було організовано круглі столи, присвячені обговоренню структури і змістовного наповнення «Русского миру».

Більшість учасників розглядали Росію як країну, яка не вміщується у державні кордони і виробляє потужний культурний багаж загальнолюдського значення, а РМ – як цивілізаційний проект і транскордонний етнокультурний феномен.

За словами заступника виконавчого директора фонду Т.В. Бокової, формування РМ сприяє отриманню Росією нової ідентичності, яка «виходить за межі державних кордонів і етнічної приналежності». РМ має бути привабливим для різних цільових аудиторій. На її думку, у старшого покоління РМ має викликати ностальгію за спільним минулим. Для середнього покоління РМ має бути простором для творчості, комунікації й самореалізації, на основі закладеної у дитинстві, зрозумілої системи

цінностей. Відповідно Т.В. Бокова запропонувала варіант основних цінностей РМ - Свобода, Служіння, Самобутність, Рівність, що у вигляді абревіатури (СССР) набуває додаткового змісту [7, с.91-94].

Помічник виконавчого директора фонду О.В.Долинський відмітив, що Росія є природним ідейним лідером РМ і відповідно цінності РМ – це насамперед російські цінності, які мають бути «досить універсальними, аби імпонувати не лише громадянам Росії, але й співвітчизникам за кордоном, громадянам колишнього Радянського Союзу, і навіть більш широкій аудиторії людей, потенційно небайдужих до Росії» [7, с.108-110].

Керівник європейських програм Фонду О.А. Громико акцентував увагу на особливостях РМ. За його словами, це унікальний сплав західних і східних цивілізаційних цінностей. У структурі РМ він виділив ядро (Росія, Україна і Білорусь), внутрішню і зовнішню сфери. До внутрішньої сфери РМ входять країни пострадянського простору. До зовнішньої сфери О.А. Громико включив країни з найчисельнішими російськомовними меншинами (ФРН, Ізраїль, США, Велика Британія) і православним віросповіданням (Сербія, Кіпр, Румунія, Чорногорія), країни з російськомовною діаспорою, а також країни, що мають значний інтерес і симпатії до російської культури чи бізнесу (Італія, Фінляндія) [7, с.22].

Щодо механізмів реалізації РМ, російські експерти пропонують зокрема, запровадити «мовне громадянство» (тобто всі, хто розмоляє російською мовою і бажає отримати громадянство РФ, то має його отримати), сформувані на територіях «Русского мира» нації за аналогією зі спільнотою «радянський народ», закріпити провідну роль православ'я у політичному і духовному житті країн РМ (тобто посилити місіонерську діяльність РПЦ), а також формувати еліти РМ (тобто інкорпорувати національні еліти у російську еліту) [8, с.297-298].

У контексті даної теми варто звернути увагу на доповідь Ізборського клубу «Доктрина Русского мира» [9]. Автори доповіді вважають, що найбільш точною формою розбудови РМ є євразійський проект. Росія позиціонується як «мала Євразія», а цивілізація називається «русько-євразійською». До цієї цивілізації автори доповіді відносять країни і народи Європи і Азії, які брали участь у реалізації двох імперських проектів - Російської Імперії і Радянського Союзу. Росія позиціонується як стрижень і головний чинник збереження геополітичної цілісності євразійського континенту [9, с.54-55].

У доповіді окреслено фронтири РМ: Український, Білоруський, Прибалтійський, Молдавський, Кавказький і Середньоазійський.

Найважливішим фронтиром вважається український. Важливість України пояснюється тим, що на її території проживає близько 12% етнічних росіян, зосереджені геополітично важливі території, транзитні шляхи Євразії, вагома частина духовної спадщини Давньої Русі і Православ'я.

Водночас, у доповіді стверджується, що Україна не мала державності до 20 століття і відповідно не може вважатись спадкоємицею Київської Русі. Україна представлена як штучний проект, створений наприкінці 19 століття Австро-Угорщиною для послаблення впливу Росії. У 21 столітті Україну продовжують підтримувати країни Заходу, зокрема США, аби штучно поширити русофобські настрої і тим самим остаточно відокремити Україну від Росії. Відповідно цілісність України не має особливого значення, більш пріоритетним є збереження ідентичності російськомовного населення [9, с.56-69].

Для ефективної реалізації РМ, експерти Ізборського клубу вважають першочерговим виконання державою таких завдань, як відродження російської держави імперського типу, консолідація навколо РФ російської частини східнослов'янських держав, забезпечення державних і культурних прав

російськомовного населення України, створення ефективної системи взаємодії з співвітчизниками за кордоном тощо [9, с.95-98].

На думку українських експертів Національного інституту стратегічних досліджень (Здіорук С.І., Яблонський В.М., Токман В.В. та інші) основою ідей РМ у їх сучасному вигляді є державна імперська ідеологія, що сформувалася у Росії протягом 18 – початку 19 століть. Російська імперська ідеологія середини 19 століття базувалась на «православ'ї», «самодержавстві» і «народності». В концепції «Русский мир» 21 століття «народність» трансформувалась у «російську мову і культуру», а «самодержавство» переформульовано в «єдність історичної пам'яті», що передбачає безумовну лояльність до Російської держави [10].

Вже на рівні базових цінностей проект РМ явно суперечить основним концептам української національної ідеї, якими є українська соборність, державність на осібність (індивідуалізм і свобода) [8, с.292-293]. В рамках РМ виключається українська державність і Україна розглядається як «исконно русская земля». Фактично Україна позбавляється історичних коренів і національної ідентичності.

Образ України як штучно створеної держави активно пропагується російськими експертами і дослідниками. Так, російський історик, співробітник Російського інституту стратегічних досліджень (до 2016 р.) П.В. Мультигулі у статті «Обретение Руси Изначальной» (2014 р.) акцентує на тому, що «наприкінці 19-початку 20 століття українство вирощувалось у штабах Німеччини і Австро-Угорщини як зброя проти єдності Росії». Про штучність України, за його словами, свідчить той факт, що українські гетьмани лише вдавали з себе українців, а насправді були руськими і розмовляли російською мовою. Російський історик також відмічає, що сучасна Україна створена комуністичними вождями через політичні міркування за рахунок руських земель, насильницької українізації та нещадного терору [11].

Інший російський історик, керівник Центру гуманітарних досліджень Російського інституту стратегічних досліджень М.Б. Смолін, який є співавтором збірки «Украина – это Россия», опублікованої у 2014 році, також просуває ідею штучного формування української нації. Він стверджує, зокрема, що за підтримки австро-угорського уряду історик Михайло Грушевський перейменував Малоросію в Україну і винайшов українську мову, замінивши церковнослов'янські слова на польські, але з малоросійською вимовою [12].

За твердженнями М.Б. Смоліна, «ідеологічно конструкція української держави і української нації дуже політизована і складається з послідовно нанизаних на політичний каркас тенденційних історичних міфів»; для Росії «державна Україна – це своєрідна євразійська Хорватія, що роздирає цілісність і Російської Православної церкви, і російської державності, і єдність російського народу»; «українство, яке бореться з Православною Церквою, з російською державністю і з єдністю російського народу, необхідно видалити з російського тіла, як небезпечний вірус» [12,13].

«Українському питанню» присвячено також один з номерів журналу «Россия в глобальной политике», що вважається виданням Міжнародного дискусійного клубу «Валдай». Редактором журналу є голова президії Ради із зовнішньої і оборонної політики РФ.

Варто звернути увагу на публікацію професора Московського державного університету імені М.В.Ломоносова С. Перевезенцева, в якій українська нація представлена як проект комуністичних ідеологів, які поєднали «величезні східні і південні області з переважним російським і російськомовним населенням, а також західні регіони, які протягом кількох століть розвивалися у зовсім іншій культурно-історичній парадигмі»[14]. Після здобуття незалежності керівництво України, прагнучи усунути різноманітність, вирішило заново написати українську історію, використовуючи різного роду фальсифікації. Яскравим прикладом фальсифікації, на думку російського дослідника, є конструкт «Україна-Русь», сформульований наприкінці 19 століття

М.Грушевським у політико-ідеологічних цілях, зокрема, щоб довести стародавність української нації і зруйнувати історичні зв'язки між українцями і росіянами [14].

У найбільш концентрованому вигляді місце України в РМ відображено у російських документальних фільмах «Убить русского в себе» (2009 р., телеканал «ТВЦ») та «Проект Украина» (2015 р., телеканал «Россия 1»). Ці фільми є доступними в мережі Інтернет, зокрема на Youtube. «Проект Україна» має 714 854 переглядів, а «Убить русского в себе» - 14 337 переглядів [15,16].

Обидві стрічки присвячено історії формування української держави і нації. В основі фільмів – підбір та інтерпретація низки історичних подій. При цьому мета телесюжетів вочевидь полягає не у тому, щоб побудувати реальну історичну хронологію, а у пропагуванні ідей, що підривають національну ідентичність України.

Основні ідеї зазначених документальних фільмів можна сформулювати таким чином:

- Україна – історично частина Російської держави, яка бере свій початок з Київської Русі, де Київ виконував функцію культурного центру, що об'єднав навколо себе руські князівства.
- Української нації ніколи не існувало, це були прикордонні території («окраїна»), на яких проживав руський народ.

У фільмі «Проект Украина» стверджується, що у 1654 році держави Україна не існувало. Ці землі називались Малоросією. А терміном «Україна» позначались прикордонні території.

Українська нація представляється як штучно створений європейськими країнами проект для послаблення Російської держави. Так, 1795 року польський письменник Ян Потоцький видав твір «Історико-географічні фрагменти про скіфів, сарматів та слов'ян», де росіян, що населяли Малоросію було названо українцями – потомками скіфського племені сарматів. Це було зроблено для того, щоб обґрунтувати відмінності малоросів від росіян і тим самим спростувати права Росії на ці території.

- Українська мова – діалект російської мови.

В обох документальних фільмах пропагується ідея про штучність української мови і поширеність на так званих «українських землях» руської мови. Українська мова представлена діалектом російської мови, винаходом Пантелеймона Куліша, спотвореною російською з домішками польської мови. Неодноразово підкреслюється той факт, що українці намагаються позиціонувати себе окремим народом і у той же час розмовляють російською мовою [15,16].

Ці твердження протирічать результатам дослідження українського історика К.Тищенка, який переконливо довів, що за 32 ознаками з 40 українська мова відмінна від російської, і водночас більшість специфічних рис української мови єднає її з іншими слов'янськими мовами (білоруською, чеською, словацькою, польською, хорватською, болгарською тощо). 34 риси української мови є унікальними, що не мають аналогів в інших слов'янських мовах [17].

У згаданих документальних фільмах майстерно використовуються історичні маніпуляції. Так, у розповіді про походження назви «Україна» акцентується увага лише на одній версії – про окраїну. Однак, замовчується той факт, що у 17 столітті французький інженер Левассер де Боплан зобразив Україну на європейській мапі як країну з провінціями. У 18 столітті у коментарях до французької мапи Ж-Б.Нулена (1742) Україною названі землі казаків, що охоплюють Волинь, Київщину і Поділля.

Україна у російських документальних фільмах часто прирівнюється до Малоросії, хоча насправді цим терміном позначалась лише частина території України. Назва «Малоросія» походить від «Малої Русі», під якою в 14-15 століттях малися на увазі Галицька та Київська митрополії, у 15-16 століттях - землі Русі, що знаходились у складі Великого князівства Литовського та Королівства Польського, а у 17-18 століттях – лівобережна частина («Гетьманщина»), що відійшла до Росії [18].

Слід також відмітити, що у цих стрічках Русь перетворено на синонім Росії. По суті це підміна понять, адже «Русь» і «Росія» - різні історичні явища. Русь в широкому сенсі - це всі православні князівства Рюриковичів до монгольської навали середини 13 століття. Росія - це держава, що виникла на початку 18 століття на основі Великого князівства Московського, яке здобуло незалежність від татарських ханів у 1480 році. Як відмічають українські історики, «Русь» і «Україна» - дві назви однієї території у різні історичні періоди. Аналогічний приклад двох назв однієї країни – це «Галлія» і «Франція» [18].

Таким чином, Росією було створено РМ для обґрунтування своїх геополітичних амбіцій як своєрідного центру сили на пострадянському просторі. Російські ідеологи чудово розуміють, що центральним елементом російського геополітичного проекту є Україна, чия історія власне і створює потрібне підґрунтя для возвеличення Російської держави.

Як влучно відмітив український науковець М.А. Козловець, «ототожнення Київської Русі з Московським царством подовжує нинішню історію Росії, робить її насиченішою й сполучає з європейською історією». До того ж, для аргументації цивілізаційної винятковості російського народу потрібні слов'янські «донори», серед яких головним є Україна [4,с.129].

РМ можна вважати міфологізованим конструктом ідеологічного забарвлення, націленим на збереження і розширення сфери впливу Росії на міжнародній арені, але за рахунок нівелювання ідентичності, самобутності і територіальної цілісності націй, які попадають у зону російського впливу. Власне, практичну реалізацію РМ на території України вже можна спостерігати з 2014 року, коли під прикриттям «захисту співвітчизників» і «відновлення справедливості» Росія реалізувала дезінтеграційні проекти – «Крим» і «Новоросія».

Подальша пропаганда і впровадження РМ становить серйозну загрозу і може завдати не виправної шкоди національним інтересам і цілям України.

Водночас, на сьогодні РМ не має ґрунтового змістовного наповнення для того, щоб дійсно сприяти відродженню Росії як великої держави. Подальше використання РМ як засобу «жорсткої», а не «м'якої» сили може створити ефект бумерангу для самої Російської Федерації. У цьому контексті показовим є рішення Синоду Константинопольського патріархату від 11 жовтня 2018 року про надання автокефалії Українській православній церкві, що серйозно підриває ідейні засади РМ.

Список використаних джерел:

1. Щедровицкий П. Русский мир и транснациональное русское [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/2508>
2. Тишков В.А. Русский мир: смысл и стратегии//Стратегия России – 2007. - №7 – С. 5-15.
3. Павленко П. «Русский мир» як російсько-православний проект глобалізації пострадянського простору // «Русский мир» Кирила не для України. Збірка наукових статей. За редакцією проф. А.Колодного. – К.: УАР, 2014. – С. 97-105.
4. Козловець М. «Русский мир» як ідеологема сучасної російської ідентичності: український контекст //«Русский мир» Кирила не для України. Збірка наукових статей. За редакцією проф. А.Колодного. – К.: УАР, 2014. – С.124-133.
5. Выступление Патриарха Кирилла на открытии III Ассамблеи фонда «Русский мир». 3 ноября 2009 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://russkiymir.ru/fund/assembly/the-third-assembly-of-the-russian-world/>
6. Святейший Патриарх Кирилл: Русский мир — особая цивилизация, которую необходимо сберечь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3730705.html>

7. Смыслы и ценности Русского мира. Сборник статей и материалов круглых столов, организованных фондом «Русский мир» / Под ред. В. А. Никонова. — М.: Русский Мир, 2010. — 112 с.
8. Перепелица Г.М. Україна-Росія: війна в умовах співіснування. — К.: Видавничий дім «Стилос», 2015. — С.211-322.
9. Доктрина Русского мира / Составитель В.В. Аверьянов («Коллекция Изборского клуба»). — М.: Изборский клуб, Книжный мир, 2016. — С.17-107.
10. Україна та проект «Русского мира». Аналітична доповідь/ Яблонський В. М., Здіорук С.І., Токман В. В., Астаф'єв А. О. та ін. — К.: НІСС, 2014. — 95 с.
11. Мультатули П.В. Обретение Руси Изначальной [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://riss.ru/analytys/5292/>
12. Смолин М. Б. Украина – это Россия [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.moskvam.ru/publications/publication_1134.html
13. Смолин М.Б. Современное положение России и феномен «украинского» отщепенства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fondiv.ru/articles/2/97/>
14. Перевезенцев С. Линия фронта – прошлое // Россия в глобальной политике. — 2018. — №2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.globalaffairs.ru/number/Liniya-fronta--proshloe-19486>
15. Документальный фильм «Проект Украина» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=bvpAeGeqd4Q>
16. Документальный фильм «Убить русского в себе» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=A10LluwpVcw>
17. Тищенко К. Правда про походження української мови // Український Тиждень. — 2012. - №39. — С. 22-64.
18. Громадський просвітницький проект «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://likbez.org.ua>

References:

1. Schedrovickiy P. Russkiy mir i transnacionalnoe russkoe [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu:<https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/2508>
2. Tishkov V.A. Russkiy mir: smysl i strategii//Strategiya Rossii – 2007. — №7 – S. 5-15.
3. Pavlenko P. «Russkiy myr» yak rosiisko-pravoslavnyi proekt hlobalizatsii postradianskoho prostoru // «Russkiy myr» Kyryla ne dlia Ukrainy. Zbirka naukovykh statei. Za redaktsiieiu prof. A.Kolodnoho. — K.: UAR, 2014. — S. 97-105.
4. Kozlovets M. «Russkiy myr» yak ideolohema suchasnoi rosiiskoi identychnosti: ukrainskyi kontekst //«Russkiy myr» Kyryla ne dlia Ukrainy. Zbirka naukovykh statei. Za redaktsiieiu prof. A.Kolodnoho. — K.: UAR, 2014. — S.124-133.
5. Vystuplenie Patriarha Kirilla na otkrytii III Assamblei fonda «Russkiy mir». 3 noyabrya 2009 goda [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <https://russkiymir.ru/fund/assembly/the-third-assembly-of-the-russian-world/>
6. Svyatejshiy Patriarh Kirill: Russkiy mir — osobaya civilizaciya, kotoruyu neobhodimo sberech' [Elektronniy resurs]. — Rezhim dostupu: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3730705.html>
7. Smysly i cennosti Russkogo mira. Sbornik statey i materialov kruglyh stolov, organizovannyh fondom «Russkiy mir» / Pod red. V. A. Nikonova. — M.: Russkiy Mir, 2010. — 112 s.
8. Perepelytsia H.M. Ukraina-Rosiia: viina v umovakh spivisnuvannia. — K.: “Stylos”, 2015. — S. 211-322.
9. Doktrina Russkogo mira / Sostavitel V.V. Averyanov («Kollekciya Izborskogo kluba»). — M.: Izborskiy klub, Knizhnyy mir, 2016. — S.17-107.
10. Ukraina ta proekt «Russkoho myra». Analitychna dopovid/ Yablonskyi V. M., Zdioruk S.I., Tokman V. V., Astafiev A. O. ta in. — K.: NISS, 2014. — 95s.

11. Multatuli P.V. Obretenie Rusi Iznachalnoy [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://riss.ru/analytcs/5292/>
12. Smolin M. B. Ukraina – eto Rossiya [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.moskvam.ru/publications/publication_1134.html
13. Smolin M.B. Sovremennoe polozhenie Rossii i fenomen «ukrainskogo» otshchepenstva [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://fondiv.ru/articles/2/97/>
14. Perevezencev S. Liniya fronta – proshloe // Rossiya v globalnoy politike. – 2018. – №2 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.globalaffairs.ru/number/Liniya-fronta--proshloe-19486>
15. Dokumentalnyy film «Proekt Ukraina» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.youtube.com/watch?v=bvpAeGeqd4Q>
16. Dokumentalnyy film «Ubit russkogo v sebe» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.youtube.com/watch?v=A10LluwpVcw>
17. Tyshchenko K. Pravda pro pokhodzhennia ukrainskoi movy // Ukrainskyi Tyzhden. – 2012. - №39. – S. 22-64.
18. Hromadskyi prosvitnytskyi proekt «LIKBEZ. Istorychnyi front» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://likbez.org.ua>

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

EU LEGAL REGULATION OF COMPETITION IN INNOVATIVE MARKETS

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В ЄС НА ІННОВАЦІЙНИХ РИНКАХ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КОНКУРЕНЦИИ В ЕС НА ИННОВАЦИОННЫХ РЫНКАХ

Smyrnova K.

Dr. of Jur. Sc. (Dr.hab.), Professor, Chair of Comparative and European Law, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: ksenya.smyrnova@gmail.com

Смирнова К.В.

Доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри порівняльного і європейського права, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: ksenya.smyrnova@gmail.com

Смирнова К.В.

Доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры сравнительного и европейского права, Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: ksenya.smyrnova@gmail.com

Abstract. The digital world is highly dynamic. The only way of survival is to keep innovating, in some extend even invent a way (legal or illegal) to secure its position. As this new phenomenon becomes increasingly sophisticated, the need for laws to govern it becomes more poignant. In consequence, the European Union has taken various actions towards realizing this aim of regulating the digital platform horizon. The evolutionary development of active & passive selling through new electronic or other innovative means which is currently erases national borders leads to the comprehensive involvement of different national competition regimes. The competition authority has kept close scrutinizing on those firms in dominant position in their relevant market. Not only this, as the digital market is mostly multiple sided, the interaction between market are also taking care. However, the competition laws should adapt in the proactively to prevent the anti-competitive measures. The competition authority needs to have the anticipation on the dynamic evolution of competition in digital market and act proactively. Thus the most crucial aspect is to balance the innovative progress & the necessity to control on competition. This article examines how the nature and logic of competition law changes as authorities expand the time horizon that they consider in their prospective analysis.

Key words: digitalization, competition law, abuse of dominant position, exploitative abuse, e-commerce, vertical agreements

Анотація. Цифровий світ дуже динамічний. Єдиний спосіб виживання - це продовжувати інновації, в деяких випадках навіть винаходити шлях (законний чи незаконний) для забезпечення своєї позиції. Оскільки це нове явище стає дедалі складнішим, потреба у правовому регулюванні цієї сфери стає більш гострою. Внаслідок цього Європейський Союз здійснив різні заходи щодо реалізації цієї мети регулювання горизонту цифрових платформ. Еволюційний розвиток активних та пасивних продажів за допомогою нових електронних або інших інноваційних засобів,

які в даний час руйнує національні кордони, призводить до всебічного залучення різних національних конкурентних режимів. Конкурентні відомства уважно пильнують за тими суб'єктами, які мають домінуюче положення на відповідному ринку. Правила конкуренції мають активно адаптуватися, щоб запобігти порушенням. Таким чином, найбільш важливим аспектом є збалансованість інноваційного прогресу та необхідність контролювати конкуренцію. У цій статті розглядається, як змінюється сутність та логіка застосування правил конкуренції (на прикладі ЄС).

Ключові слова: цифралізація, конкурентне право, зловживання домінуючим становищем, експлуаторське зловживання, електронна торгівля, вертикальні угоди.

Аннотация. Цифровой мир очень динамичен. Единственный способ выживания - это продолжать инновации, в некоторых случаях даже изобретать путь (законный или незаконный) для обеспечения своей позиции. Поскольку это новое явление становится все сложнее, потребность в правовом регулировании этой сферы становится более острой. В результате Европейский Союз осуществил различные мероприятия по реализации этой цели регулирования горизонта цифровых платформ. Эволюционное развитие активных и пассивных продаж с помощью новых электронных или иных инновационных средств, которые в настоящее время разрушает национальные границы, приводит к всестороннему привлечению различных национальных конкурентных режимов. Конкурентные ведомства внимательно следят за теми субъектами, которые имеют доминирующее положение на соответствующем рынке. Правила конкуренции должны активно адаптироваться, чтобы предотвратить нарушения. Таким образом, наиболее важным аспектом является сбалансированность инновационного прогресса и необходимость контролировать конкуренцию. В этой статье рассматривается, как меняется сущность и логика применения правил конкуренции (на примере ЕС).

Ключевые слова: цифралізація, конкурентне право, зловживання домінуючим становищем, експлуаторське зловживання, електронна торгівля, вертикальні угоди.

The current problem. The digitalisation has brought fundamentally change to daily life and business. It has also brought new cosmos to competition. The market competition structure was maintained from one balance to another. From the one hand competition in the market increases efficiencies and encourages and stimulates innovation. From another point trade liberalization process, extremely growth of innovations, new platforms for trading & providing services influences the risk of anticompetitive behavior in the markets. Presently, within the EU, there is not a uniform legal regulatory framework specifically governing digital platforms. In principle, they are presently governed by standard and well-established EU rules relating to data protection, intellectual property, consumer protection, competition and intellectual property, etc. Competition law and consumer protection policies are complementary and mutually reinforcing. Thus the most crucial aspect is to balance the innovative progress & the necessity to control on competition. EU experience in linking national competition regimes into supranational unified mechanism can be fruitful on the international level. That's why the second generation of international (bilateral/multilateral) agreements aimed on the closer cooperation of National Competition Authorities (NCAs) in their fact findings & cooperation within investigations.

The evolutionary development of active & passive selling through new electronic or other innovative means which is currently erases national borders leads to the comprehensive involvement of different national competition regimes. Simple active selling replaces innovative passive selling schemes through e-commerce, social networks or other technologies. Microsoft case seems to become the only first step in the similar line cases. For instance, Google [1] & Intel [2] illustrated well proved basis of anticompetitive conduct.

Investigations on Alibaba & Amazon [3] ought to represent more complicated analysis of trade measures & their influence on competition.

NCA's should pay increasing attention to finding appropriate remedies for fair market & consumer protection. The legal debate on the best regulatory approach has often been framed in terms of different forms of regulation expressed by the dichotomies of regulatory diversity versus regulatory harmonisation or regulatory competition versus regulatory cooperation. The European economic policy tends to limit the incentives and capacities to invest in new technologies and in fixed assets that incorporate those technologies. Such a policy hampers dynamic efficiencies by impeding expected profit margins which are needed to sustain current and future investments.

The aim of the article is to analyze the experience and peculiarities of legal regulation in innovative market, e-commerce due to the process of digitalization.

Analysis of the latest publications.

Granieri and Renda [4] give the following definition: (a) the creation of new (or the efficient reallocation of existing) resources (b) which contribute to progress. The first, ontological, element of innovation is approached in the broadest possible sense, leaving space for user-generated innovation, automated innovation, industrial R&D projects, public investment, etc. The second, teleological, element simply states that a new product is to be considered innovation only to the extent that it contributes to social welfare in the long run, without depriving society of resources that could have been more usefully allocated elsewhere. In a nutshell, innovation's main features are allocative efficiency and progress. The OECD (2005) distinguishes between four types of innovation: product innovation, process innovation, marketing innovation and organizational innovation. Another very important distinction in the economic literature is that between disruptive (or "radical") and incremental (or "follow-on") innovation. Campbell, R.W. [5] analyzed innovation markets of the US. Awrey, D. [6] continued to analyze competition rules in the financial markets. Bekkers, R., G. Duysters and B. Verspagen [7] focused on intellectual property rights & its influence on competition. Belleflamme, Paul and Cecilia Vergari [8] provided analysis of oligopolistic markets. What is problematic from a legal standpoint is the introduction of the dynamic dimension of innovation in the analysis, that is, of innovation-related arguments that are yet to be materialized when administrative action takes place.

The important research results. There are several legal regimes that can be used in competition cases depends on the shares on relevant market – whether anticompetitive agreements & restraints or abuse of dominant position can be applied.

Online trade in goods and services (referred as e-commerce) can be divided into three basic fields. A distinction needs to be made in terms of trade between companies (business-to-business – B2B), that between companies and consumers (business-to-consumer – B2C), and between consumers (consumer-to-consumer – C2C). The trading "places" are named "online trading platforms" or "online market places".

Nowadays, most of the business has their own website, on which they place companies' introduction and products information. Now the website is also used for transactions. It has become a part of many companies and consumers in the past 10 years. E-commerce has its advantages, such as it largely saves the cost of supplier, provide the consumers of the possibility to compare the products and getting the producers closer to the consumers, etc. however, has also disadvantage. It poses challenges for classical brick-and-mortar trade in particular, which faces falling visitor numbers. In some cases this has given rise to the fear that city centres may die out. Moreover, transport cost, quality issue as well as intellectual property rights are all part of the concerns.

E-commerce affects commercial competition in a number of ways. The possibility to enter the market varies from one market segment to the next. While trading platforms in particular make it easier for online dealers to enter the market, they can be professional retailers or individuals. Ultimately, therefore, the development of e-commerce not only

intensified the competition between goods and service providers, it also created the rivalry between different e-commerce platform, such as eBay and Amazon.

In e-commerce, there are two major types of players. First, the platform providers, such as Amazon, eBay or Alibaba. At the beginning of e-commerce, they usually provide only “marketplace” in which other vendors and buyers “meet” and make transaction. Unlike traditional marketplace, many transactions are concluded based on description, photos and reviews only. And the payment shall be made in advance. Sometimes, there is possibility to see and examine the goods, when vendor and buyer are not far-away.

The competition between platforms is intensified on the quality and variety of service they provide to users. The value of each online business depends a lot on the quantity of users they have. Therefore, in e-commerce, as platform providers, their potential competition issues are also possible users’ “lock-in effect”. As there is no easy solution for vendors to change from one platform to another without bearing transfer cost, i.e. from eBay to Amazon, the vendors simply place their goods on both platforms. On the other hand, the Platform provider such as Amazon has its own products for sale. Consequently, bundling and preferential treatment of services belonging to the platform may happen.

Among other players, there other types of anti-competitive conduct may happen. As e-commerce is just a place where seller and buyer meet, communicate and/or transact, all the anti-competitive practices which happen in the ‘real’ business world may happen also online.

The traditional competition law concerns that are generally associated with vertical restraints are (i) the risk of facilitating collusion and (ii) the risk of hindering competition. These anticompetitive motivations for firms to engage in vertical restraints apply equally to e-commerce. In particular, there are situations where the imposition of vertical restraints like resale price maintenance (RPM) will reduce competition between brands and therefore harm consumers [9, p. 180-183].

However, regarding the RPM, some arguments saying that “there is already a lot of price transparency in this environment and thus vertical restraints cannot act as a way to make it easier to enforce the collusive output of a cartel. Therefore there should be fewer reasons for concerns from RPMs in an online environment”.

A vertical agreement between a manufacturer and a distributor can affect competition in two distinct markets: the upstream market where the manufacturer competes with similar firms and the downstream market where retailers compete against other retailers. The former type of competition is called “inter-brand” competition as it occurs among various suppliers whose products are mainly identified through the use of specific brands. Downstream competition may also occur among retailers who sell the products of the same manufacturer; this form of competition is called “intra-brand” competition. It is generally believed that a reduction of intra-brand competition is unlikely to harm consumers if there is a strong inter-brand competition. For instance, the European Commission Guidelines on Vertical Restraints states that “if inter-brand competition is fierce, it is unlikely that a reduction of intra-brand competition will have negative effects for consumers” (par. 102) [10]. The reason why inter-brand competition is deemed to have a stronger impact than intra-brand competition on consumer welfare hinges on two considerations. First, consumers derive most of their welfare from the characteristics of the products they consume and inter-brand competition guarantees that manufacturers will strive to innovate their products and to choose the features that meet consumers’ preferences. Second, manufacturers will also compete by offering consumers the lowest possible price; since consumers pay the retail price, they seem to have no reasons to limit price competition among their own retailers, unless this is the only way to induce retailers to provide ancillary services or to invest in promotional activities that benefit consumers more than a limited price reduction.

An example is the EU decision dated 4 May 2017 [3], which adopts commitments from Amazon not to enforce unfair clauses which mandate publishers to offer Amazon similar or

better conditions offered to competitors as well as disclose alternative terms offered to Amazon's competitors.

A general classification of vertical restraints distinguishes between: 1) price restraints and 2) non-price restraints.

The price related restraints are the measures which fix directly the resale price or impose obligations on the retailers to maintain their resale price not higher or not lower than certain level.

While the non-price restraints are more various [11]:

Exclusive distribution: whereby each distributor is allocated a specific territory or a specific group of customers to which it can actively sell its products.

Selective distribution: an agreement that restricts the number of authorised distributors based on selection qualitative criteria linked to the nature of the products and the complementary services that need to be provided to the buyers.

Single branding: an agreement that imposes on the buyer an obligation to procure a product of a given category from a single supplier; the same situation may arise with a "quantity forcing" obligation whereby the buyer is forced or induced to buy (or stock) a predetermined minimum volume of product so that it will de facto limit its purchases from one supplier.

Exclusive supply: an agreement whereby the supplier has an obligation to sell the relevant products to a single buyer; as in the previous case, the same effect can be obtained through some form of quantity forcing;

Tying and bundling: whereby a manufacturer conditions the purchase of one product (the tying product) to the purchase of a second product (the tied product); when the two products are sold in fixed proportions this practice is normally called bundling.

The foreclosure effect caused by Vertical restraints, especially in highly concentrated markets catches always the most attention of competition authorities. Entry can be prevented at all levels of the supply chain, likewise exit can be driven at any of the vertical stages. Some restraints that mimic vertical integration, such as exclusive dealing (both single branding and exclusive supply), may discourage potential entrants because they think that their access to the potential consumers are limited by the restraints, as a result they will decide not to enter the distribution chain and participate in the competition.

In the same way, such restraints may also drive some competitors out of the market, costs for competitors become too high for them to profitably remain in the market.

Some vertical restraints may have the effect of facilitating collusion either in the upstream or in the downstream market. In the upstream market collusion may be prevented if suppliers do not observe wholesale prices. Resale price maintenance agreements allow the possibility of manufacturers to detect deviations and thus facilitate collusion because they make retail price less dependent on retail costs. On the other hand, without price maintenance, the retailers have more motivation to reduce their distribution cost, improve quality of service and as a result to obtain customers' loyalty.

In downstream markets similar price arrangements, even if do not impose the retail price, may provide focal points to retailers and therefore increase their ability to coordinate on higher more profitable prices. Non-price restraints, such as exclusive distribution agreements, may similarly help distributors in sustaining a collusive equilibrium as they limit the scope for deviations from the collusive path.

While collusion indicates a dynamic phenomenon in which welfare reducing selling conditions are sustained through the threat of market punishments, competition may be softened also in static games by practices that lower firms' incentive to compete aggressively.

Vertical restraints may have a direct and straightforward effect of softening intra-brand competition. A manufacturer imposing price restraints (e.g. RPM) tends to reduce the effectiveness of competition among retailers; similarly, allocating exclusive territory rights to

its distributors, the manufacturer induce monopoly power for each retailer in the given territory.

These practices can also soften inter-brand competition between manufacturers. Through an exclusive distribution system, the competitors are not engaged in effective competition therefore, a manufacturer may commit to price less aggressively and this, in turn, gives incentives to rival manufacturers to set higher prices.

The e-commerce platforms are geographically unlimited, however, they are limited in terms of language and sometimes culture. For example, French users may use “.fr” for their search, while for the American users, they use the same website but with “.com”. The concerns may occur within the same firm which has their sale online within internal market.

The different languages in some sense obliged the seller to provide sales platform according countries’ need, while it was also take as advantage to discriminate sales price within internal market. For goods, there may exist transport cost between different member state (justified discrepancy), while for services, such as hotel and flight tickets, the transport cost can be ignored, the price discrepancy between Member States become unreasonable.

A sample story on EU website shows that “as EU nationals, you cannot be charged a higher price than local residents when buying products or services anywhere else in the EU, unless the price difference is justified.

It seems in the situation of hotel or flight booking, the difference is unlikely to be justified. A Spanish who can speak French may take advantage of French price while if he doesn’t speak French, he is discriminated.

This discrimination based on language barrier is, by fact, against EU internal market strategy. But in the Directive 2006/123/EC on Services in the internal market [12], it stipulates everywhere that the discrimination on grounds of nationality or nationals residence place is forbidden, while no clear guidelines on the “passive” discrimination on grounds of language. And clearly, many consumers are not informed enough in this situation.

According to digital single market strategy published in September 2016 [13], “European citizens face barriers when they use online services and tools. Online markets remain largely domestic: only 15% of citizens shop online from another EU country and as few as 7% of small and medium-sized businesses sell in another EU country...” Therefore, this strategy on one hand aims to increase the investment and growth of the business in digital market, on the other hand, aim to improve the accessibility of consumers to the cross border goods and services, in which, the delivery issue, VAT issue and the “geo-blocking” issue etc. will be included. The “discrimination” on language issue is likely remains.

Digitalisation has initiated profound structural changes that affect virtually all areas of life. Companies, consumers, politics, and society as a whole face new challenges in light of the ever growing use of digital services.

The challenge that competition law faces is, on one hand, to adapt the established legal framework to the new environment. All the regulations, Acts, etc. which apply and enforce on the practices in the “real” (offline) business shall apply to the practices to “virtual” (online) business; on the other hand, need to establish clear and well-spread regulations for users protections, as currently more and more users join the digital word while very few of them really are aware of their rights and/or when their rights might be violated.

The Internet indeed might be a powerful means to intensify rivalry between competitors and, in some cases, a positive drive of innovation on its own. But which of these practices have positive, which have negative effects on consumer and on market competition, depends on many other elements, such as, consumers’ habits, specific characteristics of industry and market definition, etc. The formation of new general presumptions and the lack of knowledge of consumers obfuscate these differences and precludes the flexibility that therefore it is needed to adapt/adjust the application of competition rules to the specific circumstances of each case.

It is concluded in the paper through several observations of the cases that the EU Competition Law shall evaluate in two major areas – vertical restraints & abuse of dominant position.

The Article 102 of TFEU provided that “Any abuse by one or more undertakings of a dominant position within the internal market or in a substantial part of it shall be prohibited as incompatible with the internal market in so far as it may affect trade between Member States.”

2 primary criteria were given: (1) the firm owns dominant position (meaning that 50% or plus market share); (2) the conduct is abusive. In addition, the Article 102 provided a list of conducts which might be considered “abusive”.

(a) directly or indirectly imposing unfair purchase or selling prices or other unfair trading conditions;

(b) limiting production, markets or technical development to the prejudice of consumers;

(c) applying dissimilar conditions to equivalent transactions with other trading parties, thereby placing them at a competitive disadvantage;

(d) making the conclusion of contracts subject to acceptance by the other parties of supplementary obligations which, by their nature or according to commercial usage, have no connection with the subject of such contracts.

According to the European case-law, in order to identify an abuse, it must be generally examined whether a company that is in a dominant position has engaged in: “behaviour [...] which is such as to influence the structure of a market where, as a result of the very presence of the undertaking in question, the degree of competition is weakened and which, through recourse to methods different from those which condition normal competition in products or services on the basis of the transactions of commercial operators, has the effect of hindering the maintenance of the degree of competition still existing in the market or the growth of that competition” [14].

This definition of abuse largely consists of two elements. First, the market structure must already have been weakened because of the presence of the undertaking in question (dominance). Second, the undertaking must engage in conduct which differs from normal competition and additionally restricts competition.

The above definition of abuse is largely concerned with the question of whether it is sufficient that the conduct of the undertaking in question can have a competition-restricting impact, or whether this in fact must be proven. The case-law has made it clear that it is sufficient for the conduct to potentially have a competition-restricting impact [15].

Moreover, it should be noted that EU competition authority will not take measures to forbid the abusive conducts when apply Article 102 of TFEU. There is another element in the decision making, which is that whether the market and other competitors may positively and effectively react regarding this abusive conduct and to offset the negative effect caused by the dominant company. It is of course logical that the competition authority won't over-protect the competition at the cost of innovation. The improvement can be made only under competitive environment. If the companies at the weaker position rely always on protection of competition law, then it is more likely that they improve less and lose the competitiveness after some time. Especially the digital market is defined high dynamic and innovative. For instance, if the market is divided by 4 companies A, B, C, D with the market share 50%, 20%, 25% and 5%. If company A (the one in dominant position) conducted certain practice, company B, C, D cannot either individually or jointly find the countermeasure to react against the conduct, then the competition authority shall react. In this situation, the company B, C, D still have disputable market power. While in the case of Microsoft, which has more than 90% market share in OS market, no other competitors is disputable against its abusive conduct. Here comes the question. When we define the dominance, it is general 50% or more market share. However, companies with 50% market share has certainly different market power compare to company with 70% market share, and of course present different effects. In the

first case, there is chance that the market competition can be maintained or rebalanced, while in the second case, it is very unlikely. Therefore this situation would be better if they are examined by law separately. For example, if the definition of abuse conducted by dominant which has 70% market share, the conduct is per se forbidden. In addition, the efficiency defence shall be inutile.

The advantage of this refining in terms of dominance is that (1) the competition authority may shorten their proceeding time based on the significance of dominance and the fact which is abusive; (2) the dominant company will restrain on their conducts which fall in the Article 102, as there will be no efficiency defence.

As the digital market is very dynamic and has become complex due to the development of N-sided market, there may need some additional legal framework to enhance the anti-competitive enforcement. The condition of the existence of market dominance also appears to be appropriate in the digital economy. However, the characteristics relating to events on the market should be taken into account when identifying market power.

The examination standard does not explicitly accommodate the characteristics of multi-sided platforms which is one of the strongest character and trend of digital market. However, it is likely to regard the criteria to be examined authoritative if they indicate market dominance on the respective sub-market (e.g. search engine market) in an overall assessment of all interdependent sides of the platform. It should be presumed as well that the loyalty of the users on one side of the platform can expand the scope of conduct available to the platform users of a multi-sided platform on other sides of the platform (e.g. in the case of Google: Google+ and advertising markets).

Conversely, if the users on one side of the platform (e.g. in the case of Google: content providers and advertiser) can limit the reaction of the platform users on an interdependent further side of the platform (e.g. in the case of Google: the search engine markets). In addition, the dynamic nature of digital markets is facilitating market dominance as companies can recognise and react promptly to changes in demand at an early stage, so that they can prevent their market dominant power being damaged. This is the reason why the current market dominance situation in one sub market or in one independent side of N-sided market is unlikely to change. Such as Google in searching engine [16], Microsoft in OS, Facebook in social network.

However, these dominant companies can use their competitive advantage in one side of the market (e.g. Google in searching engine) to leverage the competition in other market (e.g. Google docs). In some sense it is positive because it may be regarded as new opening of the previously unbeatable dominance. For example, Microsoft Office was in absolute dominant position for about 25 years. It is still in dominance today [17; 18]. The development of Google Doc, and other OpenOffice certainly favour the competition in the Open Document market. If Google use its power in other side of market to leverage the competition in Open Document market, the measures are unlikely to be forbidden. While conversely, if Google use its power in searching engine market to hinder the competition in tablet (Google device) or mobile system (Android) competition, these kind of measures shall be prohibited.

The usual market definition was given by European Commission in the commission notice. "A relevant product market comprises all those products and / or services which are regarded as interchangeable or substitutable by the consumer, by reason of the products' characteristics, their prices and their intended use." [19]

It examines the substitution relation between products in competition, while hasn't touched the multi-sided market. When facing the examination of market complexity in digital economy, it cannot meet the need and may result in dispute between parties in dispute. Therefore, the definition of markets and examination of abusive conducts which cross different market sides and involve different products, shall be improved.

Special attention should be paid to the characteristics of multi-sided platforms, especially these platform may vary with digital development (dynamic nature). Such query is

necessary, for example, for Ads industry, the search based and non-search based (display) advertising, or desktop and mobile advertising, since technical improvements have caused these forms of advertising to become more similar. Addition attention should be paid to possible substitution relationships between online and offline advertising.

Except the foreclosure effect (exclusionary abuse), there exist another type of abuse which is closely related to the digital life and digital users. The exploitation of third-party content and data constitutes competition-relevant conducts. It has three major concerns. The copy right issue, the privacy protection and consumers' right protection. These three aspects are recognised as non-antitrust law related, however are closely linked to market competition as the violation may either detriment the active competition or enhance companies' market position.

Existing copyrights, the rules of fair competition and the privacy rules can be violated by – among other things – commercial operations on the internet. Companies with market power can use this kind of conduct to enhance their market position.

The following is a non-exhausted list of violation conducts:

- displaying protected content of books/images in vertical search results or in social networks (breach of copyright or related rights);
- the collection of personal data by providers of internet services (search engines, social networks, trading platforms), but also for instance automatic price differentiation in internet offers (breach of privacy regulations);
- emulation of competing services/ products (copyright issue)
- deceptive information provided online
- misleading display of search results by search engine operators to re-direct data traffic (breach of the Unfair Competition Act).
- Increase barrier of retrieve for platform or network users (lock-in effect/foreclosure)

Such violations of the law are constantly observed by the European Commission in recent years with the active player in the digital market. Abuses of market power by violating non-antitrust law have so far only been rarely examined in the European case-law as they are regulated by International Property Law, Privacy regulations and Consumer Protection Act (different countries may have different nomination of law) respectively. It is recognised that EU law only protects performance-based competition and that a company may not abuse its dominant position by gaining an advantage through unlawful and deceptive acts which make it possible to exclude from application of competition law.

The use of unlawful contractual provisions may also be abusive in other cases, at least if it is an expression of market power or of considerable market superiority on the part of the user. Legally recognised rights may also restrict the scope of conduct for a dominant company. Hence, the violation of such rights may also be abusive within the meaning of antitrust law.

On the other hand, besides the improvement of regulation, the players' education shall be available. In many case, most of dominant company were reading / interpreting the anti-trust law in their way and thus tried to find the ambiguous area which is not covered by the law text. Therefore, if there is no change on current law text, there should be at least clear guidelines on application of competition law in digital market.

Regarding users right protection, it is conceivable given such abuses of market power that they additionally show exploitative elements, such as in the case of the exploitation of third-party content and data (if this takes place to the disadvantage of content-providers and data owners) or in the case of specific prevention of customer switching (e.g., excessive binding of customers by restricting data portability).

On platform markets, the extent to which this potential for legal abuse exists is essentially influenced by the dynamic nature of the market development and by the characteristics of the platform (e.g., the extent of data access, the kind of network effects).

The European General Data Protection Regulation should make a major contribution towards reducing competition distortions. This Regulation will, as EU competition law, have extra-territorial application. The data portability rights provided for in the Proposal can help stimulate competition, as they mitigate existing barriers to users' switching (lock-in effects).

Conclusions. Taking into account the digitalisation does not release the work of competition authorities. In the contrary, except traditional market, competition authorities need to take care anti-competitive measures origination in digital market. Such as whether there is consumer's lock-in effect, whether there is exclusive effect. In one word, all the anti-competitive measures identified by competition authorities may also happen in digital world. However, whether the current competition laws are suitable or strong enough to prevent those measures which may harm consumers' welfare? Whether the current competition laws adapt well to the digital market so that the law enforcers can have enough legal frameworks to judge each measure? What is the future of digitalisation and its impact on competition? There are several legal regimes that can be used in competition cases depends on the shares on relevant market – whether anticompetitive agreements & restraints or abuse of dominant position can be applied.

The most crucial aspect is to balance the innovative progress & the necessity to control on competition. EU experience in linking national competition regimes into supranational unified mechanism can be fruitful on the international level. The ways of doing business become different. Paper era is almost being replaced by different kind of digital substitution. Therefore, it is very interesting to look into the market behaviours of the companies and discover the change of competition law itself with the time. For example, the famous Microsoft case on its bundling of media player (2004) was ruled illegal, while the same behaviour – Skype bundling (2013), was ruled differently. Then it is necessary to understand, why the EU Commission has made different ruling within 10 years and what are the reasons that have made them to do so. In 10 years, digital market is able to make a big change, so should the competition law and of course, consumers' perception on both competition law and various measures in digital market.

The digital world is highly dynamic. The only way of survival is to keep innovating, in some extend even invent a way (legal or illegal) to secure its position. Therefore, the order of the market, as well as its dynamic nature shall be maintained. The competition authority has kept close scrutinizing on those firms in dominant position in their relevant market. Not only this, as the digital market is mostly multiple sided, the interaction between market are also taking care. However, the competition laws should adapt in the proactively to prevent the anti-competitive measures.

References

1. Google/Motorola Mobility (Case COMP/M.6381) Commission Decision of 13 February 2012 [2012] C75/1.
2. Intel (Case COMP/C-3/37.990) Commission Decision of 13 May 2009 [2009] C227/13.
3. Final European Commission commitments Case COMP/AT.40.153 E-book MFNs & related matters
http://ec.europa.eu/competition/antitrust/cases/dec_docs/40153/40153_4393_3.pdf
4. Granieri, M. and A. Renda (2012), *Innovation Law and Policy in the European Union*, Milan:Springer.
5. Campbell, R.W. (2012), "Rethinking Regulation and Innovation in the US Legal Services Market", *New York University Journal of Law and Business*, Vol. 9, No. 1, pp. 1-70.
6. Awrey, D. (2012), "Complexity, Innovation, and the Regulation of Modern Financial Markets", *Harvard Business Law Review*, Vol. 2, No. 2, pp. 235-294.

7. Bekkers, R., G. Duysters and B. Verspagen (2002), “Intellectual Property Rights, Strategic Agreements and Market Structure: the Case of GSM”, *Research Policy*, Vol. 31, No. 7, pp. 1141-1161.
8. [Belleflamme, Paul and Cecilia Vergari (2010) ‘Incentives to innovate in oligopolies’, *The Manchester School* 79(1): 6-28.
9. *Handbook on European Competition Law. Substantive Aspects* (2013) [Ed. by Lianos I., Geradin D.]. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing Limited: 665p.
10. Commission notice – Guidelines on Vertical Restraints /* SEC/2010/0411 final 10/05/2010
11. [11] Smyrnova K. V. (2013) *EU Competition Law: textbook with schemes & case studies*, Odesa : Feniks, 144 p.
12. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on services in the internal market // *OJ L* 376, 27.12.2006, p. 36–68
13. The European Commission's preliminary report on its e-commerce sector inquiry http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3017_en.htm
14. Case 85/76 Hoffmann-La Roche & Co. v. Commission // ECR [1979] 461.
15. Case T-201/04 – Microsoft // ECR [2007] II-2977
16. Google/Motorola Mobility (Case COMP/M.6381) Commission Decision of 13 February 2012 [2012] C75/1.
17. Microsoft (Tying) (Case COMP/39.530) Commission Decision of 16 December 2009 [2010] C36/7, para 104;
18. Case T-201/04, Microsoft Corp. v Commission [2007] ECR II-3601
19. Commission notice on the definition of the relevant market for the purposes of Community competition law (1997) *OJ C* 372, p. 5–13.

УДК 341.4

ПРИНЦИПИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У СВІТЛІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

THE PRINCIPLES OF THE TRANSNATIONAL CRIMINAL LAW IN THE COURSE OF INTERNATIONAL LAW

ПРИНЦИПЫ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО УГОЛОВНОГО ПРАВА В СВЕТЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Попоко В. В.

Доцент кафедри порівняльного та європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, vadympopko@gmail.com

Рорко V.

Associate professor of the Department of Comparative Law and the European Law of the Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Philosophy Doctor at International Law, vadympopko@gmail.com

Попко В.

Доцент кафедри сравнительного и европейского права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, кандидат юридических наук, vadympopko@gmail.com

Анотація. У статті висвітлюються системні аспекти основних принципів транснаціонального кримінального права у світлі трансформації міжнародного права.

Стаття присвячена дослідженню фундаментальних принципів міжнародного права й, зокрема, міжнародного кримінального права, які розглядаються комплексно й системно у тісному зв'язку з принципами внутрішнього державного кримінального і кримінально-процесуального права. Зазначається необхідність юридичного закріплення доволі великої кількості його принципів. Розкрито зміст основоположних кримінально-правових принципів, зокрема, принцип «немає злочину без вказівки на те у законі», принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, принцип недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи, заборона повторного притягнення до відповідальності особи за здійснення одного й того ж злочину по міжнародному кримінальному праву, здійснення правосуддя тільки судом, гласність судового розгляду та право на захист, рівність осіб перед кримінальним законом і судом, принципи дії кримінального закону у часі та просторі (принцип незастосування строків давності, територіальний принцип дії міжнародного кримінального права) тощо. Особлива увага приділяється змісту принципу універсальної кримінальної юрисдикції стосовно транснаціональних кримінальних злочинів, закріплених у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Автор доходить висновку, що принципи транснаціонального кримінального права узгоджені між собою і визначають основні характеристики транснаціонального кримінального права і напрямки кримінальної політики.

Ключові слова: принципи, транснаціональне кримінальне право, конвенція, закон, злочинність, юрисдикція.

Annotation. The article highlights systematic aspects of the major principles of transnational criminal law within the framework of international law transformation.

The article is dedicated to the examination of the fundamental principles of international law and international criminal law, in particular, which are viewed systematically and in complex and tight connection with the principles of domestic criminal and criminal procedural law. The necessity of legal enshrinement of its principles is noted. The content of the fundamental principles of criminal law is overviewed, in particular, nullum crimen sine lege (No crime without a previous penal law), principle of individual criminal responsibility, principle of non-reference to the official or professional status of a person, prohibition of repetition of punishment for the same crime under international criminal law, execution of judicial power only by courts, equality of persons before the law and the court, local and temporal principles of criminal law (non-application of terms of limitation, territorial principle of criminal law etc.) Special attention is paid to the content of the universal criminal jurisdiction principle concerning transnational crimes, enshrined in the 2000 UN Convention against Transnational Organized Crime.

The author comes to the conclusion that the principles of transnational criminal law are coordinated as between themselves and determine the main characteristics of transnational criminal law and directions of criminal policy.

Key words: *principles, transnational criminal law, convention, law, jurisdiction.*

Аннотация. *В статье освещаются системные аспекты основных принципов транснационального уголовного права в свете трансформации международного права.*

Статья посвящена исследованию фундаментальных принципов международного права и, в частности, международного уголовного права, которые рассматриваются комплексно и системно в тесной связи с принципами внутреннего государственного уголовного и уголовно-процессуального права. Определяется необходимость юридического закрепления достаточно большого количества его принципов. Раскрыто содержание основоположных уголовно-правовых принципов, в частности, принцип «нет преступления без указания на него в законе», принцип индивидуальной уголовной ответственности, принцип недопустимости посылания на официальное или должностное положение лица, запрет повторного привлечения к ответственности лица за совершение одного и того же преступления по международному уголовному праву, совершения правосудия только судом, гласность судебного рассмотрения та право на защиту, равенство лиц перед уголовным законом и судом, принципы действия уголовного закона во времени и пространстве (принцип неприменения сроков давности, территориальный принцип действия международного уголовного права) и другие. Особенное внимание уделено содержанию принципа универсальной уголовной юрисдикции относительно транснациональных уголовных преступлений, закрепленных в Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности 2000 г.

Автор приходит к выводу, что принципы транснационального уголовного права согласованы между собой и определяют основные характеристики транснационального уголовного права и направления уголовной политики.

Ключевые слова: *принципы, транснациональное уголовное право, конвенция, закон, преступность, юрисдикция.*

Постановка проблеми. *Найважливіші тенденції ХХІ ст. у розвитку сучасного світу – глобалізація та інтеграція в економічній, політичній, культурній, а також правовій сферах міждержавних відносин, вимагають оновленого погляду на роль міжнародно-правових принципів, які зазнають змін нормативного змісту.*

Основоположні принципи міжнародного права властиві й для правового регулювання відносин у кримінальній сфері, проте, як і для кожної галузі права, для міжнародного кримінального права характерні свої засади регулювання. На держави у повному обсязі поширюються загальні принципи сучасного міжнародного права й ці

принципи не в однаковій мірі можуть застосовуватися у боротьбі з міжнародними злочинами.

У вітчизняній і зарубіжній міжнародно-правовій доктрині принципи міжнародного кримінального права у тій чи іншій мірі досліджувались у різних аспектах. Проте поза увагою залишилися такі явища, як системний підхід до вивчення транснаціонального кримінального права, його інститутів, засад, принципів відповідальності та здійснення правосуддя. Не дивлячись на окремі спроби опису транснаціональної злочинності, до останнього часу не створено всебічної характеристики цього явища. Полеміка, як правило, ведеться навколо поняття транснаціональної організованої злочинності, що дозволяє найбільш адекватно відобразити сутність даного феномену.

Мета статті – дослідити системний аспект принципів транснаціонального кримінального права, їх нормативне закріплення, зокрема в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження принципів міжнародного кримінального права проводилась у науці міжнародного права неодноразово, зокрема у працях М.В. Буроменського, В.Г. Буткевича, О.Г. Волеводза, Н.А. Зелінської, Л.В. Іногамової-Хегай, О.Г. Кибальника, Ю.В. Климчука, М.І. Костенка, І.І. Лукашука, Т.Ш. Самедової та інших. Деякі фахівці фіксують поняття «принципи» у самому визначенні міжнародного права [10, 12; 16, 28].

Серед досліджень зарубіжних вчених виділяється праця професора кафедри германського і міжнародного кримінального права Берлінського університету ім. Гумбольдта *Герхарда Верле* «Принципи міжнародного кримінального права», виданій у м. Гаага (Нідерланди) у 2005 р. (видання російською мовою здійснено в м. Одесі у видавництві «Фенікс» спільно з російським видавництвом «ТрансЛіт» у 2011 р.) [11]. Ця праця представляє собою системне викладення Загальної і Особливої частин сучасного міжнародного кримінального права, виконане з позицій континентальної юридичної науки. У шести частинах праці викладено історію становлення, галузеві принципи і системоутворюючі інститути міжнародного кримінального права, а також детально висвітлені найбільш значущі міжнародні злочини.

Вченими запропонована класифікація численних принципів як міжнародного права у цілому, так й принципів кримінального права зокрема. Зокрема, Т.Ш. Самедова свій підхід до розуміння класифікації принципів міжнародного кримінального права обґрунтувала урахуванням юридичного оформлення принципів [18]. Вона виділила чотири групи принципів: 1) *основні принципи* міжнародного права (Статут ООН, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами 1970 р., Заключний Акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.); 2) *загальні принципи* права (у тому числі й правові аксіоми) - Загальна Декларація прав людини 1948 р., Міжнародні пакти про права людини 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та інші; 3) *спеціальні принципи* міжнародного кримінального права - Статут Нюрнберзького трибуналу 1945 р., Статут Токійського трибуналу 1946 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р., конвенції з питань міжнародного кримінального права та інші; 4) *принципи національного (внутрішньодержавного) права* – конституційні акти, кримінальні кодекси, кримінально-процесуальні кодекси окремих держав та інші документи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транснаціональне кримінальне право функціонує як складова частина системи міжнародного кримінального права, в основі якого закладено певний фундамент – *принципи міжнародного права*, які, поза сумнівом, є нормами *jus cogens* та містять зобов'язання *erga omnes*. Важливим постулатом вивчення транснаціонального кримінального права являється визнання

принципів міжнародного права, серед яких важливе місце посідають *принципи міжнародного кримінального права*.

Міжнародне кримінальне право, являючись самостійною галуззю сучасного міжнародного публічного права, у той же час знаходиться у тісному взаємозв'язку з багатьма інститутами як міжнародного права, так й внутрішнього державного кримінального і кримінально-процесуального права. Тому при дослідженні закріплених у різних нормативних актах принципів міжнародного кримінального права необхідно брати до уваги їх комплексний характер. Класифікація принципів міжнародного кримінального права основана на системному підході, оскільки принципи представляють собою найбільш загальні норми, що діють в усій сфері правового регулювання і поширюються на всіх суб'єктів, тому для з'ясування спірних в науці питань обсягу і змісту міжнародного кримінального права, а також практики застосування кримінально-правових норм так важливо визначення системи принципів цієї галузі. Основні принципи міжнародного права складаються із системи правових положень і норм, що закріплюють обов'язковий характер найбільш важливих її правил.

Перелік принципів може бути нормативно-правовою основою регулювання міжнародних кримінально-правових відносин лише при умові, яка буде представляти масив нормативних положень, позбавлений внутрішніх розбіжностей. У свою чергу, узгодженість елементів – одна із властивостей саме такого явища як система.

Основне значення системного підходу при визначенні принципів міжнародного кримінального права полягає у тому, щоб підкреслити взаємозв'язок і взаємозалежність принципів, що знайшли юридичне закріплення у різних міжнародних і внутрішньодержавних нормативних актах, що згруповані у групи (категорії) і представлені у певному ієрархічному порядку.

У теорії права принципами називають висхідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають духовну і організаційну основу розвитку і функціонування права [19, 151]. Їхня цінність полягає у тому, що принципи права являються трансляторами правової традиції, оскільки існують у правовому досвіді й правовій діяльності.

Відмінною рисою міжнародного кримінального права являється юридичне оформлення доволі великої кількості його принципів [14, 63]. Основу цієї системи складають загальні принципи права та принципи міжнародного права, а специфіка галузі міжнародного кримінального права, безумовно, вимагає розробки і власної системи принципів.

Існування і правовий зміст принципів залежить від розвитку міжнародних відносин. Тому нормативний зміст принципів сучасного міжнародного права з плином часу зазнає змін й наповнюється новим змістом під впливом розвитку міжнародних суспільних відносин та змін у правовому регулюванні. Особливо різючі зміни у цьому відношенні відбуваються у міждержавних відносинах наприкінці ХХ ст. і в нинішньому столітті. Про це свідчить прийняття *Римського Статуту Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р.* [8] та ряду інших важливих документів, які привели до подальшого звуження сфери внутрішньої юрисдикції держав.

Трансформація міжнародного співтовариства після Другої світової війни з 1945 р. змінила акцент у міжнародному праві з міжнародного звичаєвого права з його семи основними принципами (суверенітет, визнання, згода, добра совість, свобода морів, відповідальність та самооборона) на принципи, встановлені у договірному праві – *Статуті Організації Об'єднаних Націй*.

Вперше принципи знайшли своє нормативне закріплення в *Статуті Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі* (Лондон, 8 серпня 1945 р.) [9]. Це був комплекс принципів матеріального і процесуального кримінального права. Вони були визнані Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 95(І) від 11 грудня 1946 р. «*Ствердження*

принципів міжнародного права, визнаних Статутом Нюрнберзького Трибуналу», із вказівкою на необхідність їх включення до кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, чи до міжнародного кримінального кодексу [7].

Далі юридичне оформлення принципи міжнародного кримінального права отримали у Доповіді Комісії міжнародного права ООН «*Принципи міжнародного права, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу, й знайшли вираження у рішеннях цього трибуналу*» (1950) [17, 113]. У цьому документі, як зазначає О.Г. Кибальник [14, 64], дещо змішані принципи міжнародного матеріального права і принципи міжнародного кримінального процесу, проте серед принципів, що можуть бути віднесені до міжнародного кримінального права, можна виділити наступні: караність будь-якої особи, що здійснила будь-яке діяння, яке визнається, згідно норм міжнародного права, злочином; якщо держава по національному праву не встановлює злочинності і караності діяння, цей факт не звільняє винну особу від відповідальності по міжнародному праву; виконання наказу свого уряду чи начальника не звільняє особу від відповідальності по міжнародному праву, якщо усвідомлений вибір був фактично для нього можливий; співучасть у здійсненні злочину проти миру, воєнного злочину чи злочину проти людяності визнається міжнародно-правовим злочином.

Базовим документом сучасного міжнародного права у боротьбі з міжнародними злочинами являється *Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй* [1], котра ухвалена на 25-й сесії Генеральної Асамблеї 24 жовтня 1970 р. (Резолюція 2625 (XXV) ГА ООН).

Провідною ідеєю цієї Декларації являється добросовісне дотримання принципів міжнародного права, які тісно між собою пов'язані, й передбачає дотримання дружніх відносин і співробітництва між державами та добросовісного виконання державами взятих зобов'язань у світлі інших принципів. У цій Декларації закріплено принципи міжнародного права, що у світлі сучасних політичних, соціальних та економічних змін у світі мають зростаюче значення й існує необхідність більш ефективного застосування в діяльності держав у боротьбі з міжнародними злочинами.

У період активного обговорення питання про необхідність підвищення ефективності співробітництва у боротьбі з міжнародною злочинністю і створення міжнародного органу правосуддя був прийнятий документ, в якому знайшли своє закріплення загальні принципи міжнародного кримінального права, - Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. [8], зокрема частина 3 «Загальні принципи кримінального права» (ст. 22-33). До числа таких принципів належать: немає злочину без вказівки на те в законі; немає покарання без вказівки на те в законі; відсутність зворотної сили закону; індивідуальний характер кримінальної відповідальності; недопустимість посилання на посадове становище та інші.

Крім цього, принципи міжнародного кримінального права містяться й в інших документах як загальносвітового, так й регіонального характеру. Серед них резолюції Генеральної Асамблеї ООН (зокрема, Резолюція ГА ООН 14 грудня 1990 р. № 45/107 «Міжнародне співробітництво у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя у контексті розвитку» [5], Резолюція ГА ООН від 18 грудня 1991 р. № 46/152 «Створення ефективної програми Організації Об'єднаних Націй у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя») [6] та договори (конвенції), які визнаються основним джерелом транснаціонального кримінального права. Серед них найбільш значущими назвемо: Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними від 12 вересня 1923 р.; Міжнародна конвенція щодо боротьби з підробкою грошових знаків 20 квітня 1929 р.; Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. з додатковими протоколами 1975 р. і 1978 р.; Конвенція про боротьбу із незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р.; Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних

справах від 20 квітня 1959 р. з додатковим протоколом 1978 р.; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 р.; Конвенція про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для відбування покарання в державі, громадянами якого вони є від 19 травня 1978 р.; Конвенція Організації Об'єднаних Націй по морському праву від 10 грудня 1982 р.; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом від 8 листопада 1990 р.

Основоположний характер принципів міжнародного кримінального права, їх чисельність вимагають певної систематизації як нормативно-правових актів, так й прецедентних та звичаєвих норм, а також й інших соціальних правил поведінки (моральних, релігійних, культурних тощо). Генеральна Асамблея ООН своєю Резолюцією 177(II) від 21 листопада 1947 р. доручила Комісії міжнародного права сформулювати принципи, взявши за основу визнані Статутом Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі та які знайшли вираження у його вироку. Одночасно Комісії було доручено підготувати проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства (робота допоки не завершена). Кодифікація принципів і норм міжнародного кримінального права активно обговорюється в органах ООН, починаючи з 1947 р.

Самою значущою для з'ясування принципів транснаціонального кримінального права являється *Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності*, підписана 15 листопада 2000 р., ратифікована 4 лютого 2004 р. (Законом України набула чинності 21 травня 2004 р.) [2]. Дані принципи сформовані у систему і визначають загальні напрямки розвитку транснаціонального кримінального права, а також правила застосування його норм.

Одним із основоположних кримінально-правових принципів, й безсумнівно, транснаціонального кримінального права, являється принцип *nullum crimen sine lege* та *nullum poena sine lege* (класична римська формула «немає злочину без вказівки на те у законі»), що сягає корінням у давню римську юридичну практику. Згідно цього принципу ніхто не може бути притягнений до міжнародної кримінальної відповідальності за дію, яка на момент її здійснення не являлась міжнародним злочином. Даний принцип в якості основної умови для притягнення до відповідальності в рамках міжнародного кримінального права передбачає протиправність діяння суб'єкта міжнародного кримінального права, тобто дане діяння повинно бути прямо забороненим нормами діючого міжнародного кримінального права, що включає застосування міжнародного кримінального права по аналогії. Тому винність означає не тільки факт психічного ставлення особи до здійсненого діяння, але також необхідність довести наявність конкретного психічного ставлення особи – реалізація презумпції невинуватості. Із даного принципу випливає правило: немає покарання без вказівки на те в законі, тобто особа, визнана винною по міжнародному кримінальному праву, може понести лише те покарання, яке вказано в системі норм міжнародного кримінального права. Таким чином, недопустимою є практика призначення і застосування відносно відповідної особи покарання по суті більш строгого, ніж покарання, яке передбачалось на момент здійснення міжнародного злочину. Забороняється застосування кримінального закону по аналогії, будь-які сумніви в тлумачення закону чи його застосуванні повинні бути витлумачені на користь обвинуваченої особи. Виключенням з цього принципу стало проведення суду над військовими злочинцями після Другої світової війни (у першу чергу, Нюрнберзький процес), коли особи були визнані винними у здійсненні воєнних злочинів, що на момент їх здійснення не визнавались такими, що було обумовлено особливою підвищеною суспільною небезпекою вказаних діянь для усієї світової спільноти, безпеки і суверенітету держав.

Проте, реалізація цього принципу утруднюється фактичною відсутністю у міжнародних нормативно-правових актах конкретних видів відповідальності за здійснення міжнародних злочинів чи злочинів міжнародного характеру. Виключенням

являється ст. 77 Римського Статуту, де позначені самі загальні види покарання, які можуть бути застосовані при здійсненні правосуддя. В усіх інших випадках норми міжнародного кримінального права застосовуються із зверненням до норм внутрішньодержавного кримінального права. При призначенні покарання суд не може застосувати до особи більш строгі покарання, ніж те, яке було на момент здійснення злочину. Необхідно також враховувати принцип Нюрнберзького трибуналу, згідно якого при відсутності у внутрішньому праві покарання за дії, що визнаються злочинами по міжнародному праву, особа не звільняється від відповідальності по міжнародному праву.

Відсутність зворотної сили, тобто особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності по закону, що вступив у силу після здійснення злочинного діяння, але якщо новий закон «більш сприятливий» для винного, то він може бути застосований при розгляді у справі, якщо остаточне рішення ще не було ухвалено; або у відповідності з ч. 2 ст. 11 Римського статуту державою-учасницею не буде зроблено заява про застосування положень Статуту щодо відносин, які виникли до вступу даного документу в юридичну силу для цієї держави.

Характерним для транснаціонального кримінального права являється *принцип індивідуальної кримінальної відповідальності*, який означає, що міжнародну кримінальну відповідальність несуть тільки фізичні особи і тільки індивідуально. Слід відмітити, що цей принцип має велике значення при вирішенні спору щодо суб'єктів міжнародного кримінального права, коло яких до цього часу, на думку вчених, остаточно не визначено (мова йде про кримінальну відповідальність юридичних осіб та держави) [13, 22-26].

Принцип індивідуальної відповідальності по міжнародному кримінальному праву з'явився у практиці міжнародного кримінального права після Нюрнберзького процесу, прийшовши на зміну існуючій до цього *теорії Бріана і Келлога*, відповідно до якої відповідальність у системі міжнародного кримінального права несли тільки суверенні держави і, як правило, за здійснення агресії, що визнавалось основним видом міжнародного злочину.

Як відмічає Г. Верле: Першим кроком до встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності по міжнародному праву був Версальський мирний договір від 28 червня 1919 р., ст. 227(1), в якому зазначалось: «Союзні і держави, що об'єдналися, пред'являють Вільгельму II Гогенцоллерну, колишньому Германському Імператору, публічне обвинувачення у вищій зневазі міжнародної моралі і священної сили договорів» [11, 5]. Зазначимо, що ідея індивідуальної кримінальної відповідальності, сформульована у Версальському договорі, не буда здійснена, міжнародний трибунал не був створений. Колишній німецький кайзер отримав політичний притулок у Нідерландах і не був відданий кримінальному правосуддю.

У сучасному міжнародному кримінальному праві даний принцип найбільш чітко був сформульований у ч. 1 ст. 25 Римського Статуту, згідно якої до відповідальності можуть бути притягнені виключно фізичні особи. При цьому необхідно враховувати, що до такої відповідальності може бути притягнута лише особа, яка вже досягнула 18-річного віку.

Цей принцип поширюється на злочинні діяння, що підлягають кваліфікації як міжнародний злочин, якщо особа, яка притягується до такої відповідальності, - безпосередній виконавець або являється співучасником такого злочину, рівно як якщо здійснено посягання на здійснення такого злочину. Таким чином, згідно даного принципу в міжнародному кримінальному праві поняття «суб'єкт злочину» і «суб'єкт відповідальності» рівні між собою за змістом і смислом, тобто тотожні.

Принцип недопустимості посилання на офіційне чи посадове становище особи з'явився після Нюрнберзького трибуналу. Його основний зміст можна виразити формулою: ніякий офіційний статус особи не може бути підставою для звільнення від

кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, навіть якщо ця особа – глава держави. Цей принцип означає, що норми міжнародного кримінального права застосовуються у рівній мірі до всіх осіб незалежно від їх офіційного чи посадового становища. Статус особи також не виступає підставою для пом'якшення кримінальної відповідальності. Це свого роду вираження принципу рівності всіх перед законом. Накази начальника чи приписи закону не звільняють особу від кримінальної відповідальності, якщо особа діяла за розпорядженням уряду чи наказу начальника, але покарання може підлягати пом'якшенню в інтересах правосуддя. При цьому накази про здійснення злочину геноциду чи злочинів проти людяності являються явно незаконними. Слід відмітити, що цей принцип має велике значення не тільки в контексті кримінального права при вирішенні питання про кримінальну відповідальність особи, але й для оцінки законності дій посадових осіб при застосуванні ними сили, дій працівників правоохоронних органів тощо [12, 35-45]. Згодом основні висновки діяльності Нюрнберзького трибуналу були визнані на універсальному рівні – в Резолюції 95 (I) «Підтвердження принципів міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу» 1946 р. – було підтверджено «принципи міжнародного права, визнання Статутом Нюрнберзького трибуналу і знайшли вираження у рішенні цього трибуналу». Це свідчить на користь того, що основні висновки діяльності Нюрнберзького трибуналу, у тому числі положення про недопустимість посилання обвинуваченого на своє посадове положення як підставу звільнення від відповідальності, складають частину діючого міжнародного права [20, 669].

Пізніше розвиток і конкретизація даного нормативного припису відбулась із його закріпленням в установчих документах міжнародних трибуналів *ad hoc* - Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 р., МТКЮ (1993) і Міжнародного трибуналу по Руанді, МТР, (1994), створених на основі резолюцій Ради Безпеки ООН (ст. 7 Статуту МТКЮ, ст. 6 Статуту МТР), а також Спеціального суду по С'єрра-Ліоне, заснованого у 2002 р. на основі двосторонньої угоди між ООН і урядом С'єрра-Ліоне (ст. 6 Статуту Суду).

У тексті Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано: «1. Чинний Статут застосовується у рівній мірі до всіх осіб без розбору на основі посадового положення. Зокрема, посадове положення як глави держави чи уряду ні в якому випадку не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно цього Статуту і не являється само по собі підставою для пом'якшення вироку. 2. Імунітети чи спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим положенням особи, будь-то згідно національному чи міжнародному праву, не повинні чинити перепони здійсненню Судом його юрисдикції відносно такої особи» (ст. 27 Статуту).

Стаття 7 Проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства від 1 січня 1995 р. [4], підготовленого Комісією міжнародного права ООН, передбачає: «офіційний статус особи, яка здійснює злочин проти миру і безпеки людства, навіть якщо вона діяла як глава держава чи уряду, не звільняє його від кримінальної відповідальності й не являється обставиною, що пом'якшує покарання».

Всі установчі акти органів міжнародної кримінальної юстиції, інші міжнародно-правові документи передбачають можливість притягнення до відповідальності за здійснення міжнародних злочинів посадових осіб, у тому числі глав держав, урядів; при цьому їх статус не може розглядатися як підстава імунітету від кримінальної юрисдикції.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. у ст. 15 закріпила принцип *універсальної кримінальної юрисдикції стосовно транснаціональних злочинів*.

Під юрисдикцією держави розуміються права судових та адміністративних органів держави по розгляду і вирішенню справ відповідно до їх компетенції. У доктрині міжнародного права розрізняють *територіальну* і *особисту (національну)* юрисдикцію. Перша здійснюється у межах певної території. У межах своєї території держава володіє повною юрисдикцією, за виключенням тих випадків, коли відповідними міжнародними угодами передбачається інше. Особиста (національна) юрисдикція здійснюється державою стосовно своїх громадян, що знаходяться межами її території, наприклад, у відкритому морі. У випадках, передбачених національним законодавством, юрисдикція держави поширюється на громадян даної держави і тоді, коли вони знаходяться на іноземній території, але здійснюватися ця юрисдикція може тільки на території своєї держави, якщо інше не передбачено міжнародною угодою. У випадках існування конкуруючих юрисдикцій питання про застосування юрисдикції тієї чи іншої держави вирішується на підставі відповідних міжнародних договорів чи міжнародно-правових звичаїв. Юрисдикція держави відносно транснаціонального злочину встановлюється за загальним правилом, якщо злочин здійснений на території цієї держави.

Конвенція 2000 р. передбачає й інші випадки можливого встановлення кримінальної юрисдикції держави стосовно транснаціонального злочину, проте обов'язковою умовою являється дотримання суверенітету іншої держави. До таких відносяться випадки, коли:

- злочин здійснено проти громадянина цієї держави;
- злочин здійснено громадянином цієї держави або особою без громадянства, яка зазвичай проживає на її території;
- злочин здійснено за межами його території з метою здійснення злочину на його території.

Крім того, юрисдикція держави може поширюватися стосовно транснаціональних злочинів, коли особа, підозрювана у здійсненні злочину, знаходиться на її території, і вона не видає її.

Якщо держава-учасниця, що здійснює свою юрисдикцію, отримує повідомлення чи іншим чином дізнається про те, що одна чи кілька інших держав-учасниць здійснюють розслідування, кримінальне переслідування чи судовий розгляд у зв'язку з тим же діянням, компетентні органи цих держав-учасниць проводять консультації один з одним з метою координації своїх дій.

Видача особи, причетної до здійснення тяжкого чи особливо тяжкого злочину транснаціональною організованою групою і знаходиться на території держави, здійснюється на підставі відповідного запиту при умові, що діяння у зв'язку з яким запитується видача, являється кримінально карним згідно внутрішнього законодавства як запитуваної так і держави, що запитує. Запити про правову допомогу і матеріали до них повинні направлятися разом із засвідченим (завіреном) перекладом на іншу мову.

За правилами екстрадиції, якщо держава, на території якої знаходиться особа, підозрювана у скоєнні злочину, не видає його на тій підставі, що вона являється його громадянином, воно зобов'язано на прохання запитуючої видачу держави передати справу компетентним органом для здійснення кримінального переслідування. Зацікавлені держави у таких випадках співробітничать одна з одною по процесуальним питанням і питання доказування для забезпечення ефективності кримінального судочинства. У виконанні прохання про видачу не може бути відмовлено на підставі, що злочин вважається також пов'язаний з податковими питаннями.

Крім того, Конвенція 2000 р. не виключає здійснення будь-якої кримінальної юрисдикції, встановленої державою у відповідності зі своїм внутрішнім законодавством, що однак не суперечить нормам загального міжнародного права.

Щодо принципу універсальної юрисдикції слід врахувати одне застереження: він не застосовується відносно одного виду міжнародного злочину – агресії. Притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності фізичної особи повинно передувати постановленню Ради Безпеки ООН факту агресії однієї держави проти іншої. Суд спочатку повинен вирішити питання визначення агресії однієї держави проти іншої, а лише потім притягувати фізичну особу в якості винної. Звичайно, ні один національний суд не може звинуватити в агресії іншу державу. Інше питання, чи може зробити це міжнародний суд? На сьогодні це питання залишається відкритим, адже Міжнародний кримінальний суд заснований як орган, перед яким несуть міжнародну кримінальну відповідальність фізичні особи, а не суб'єкти міжнародного права.

У транснаціональному кримінальному праві визнаються й інші принципи міжнародного кримінального права, серед них: принцип *ne bis in idem* (заборона повторного притягнення до відповідальності особи за здійснення одного й того ж злочину по міжнародному кримінальному праву), кожна особа, звинувачена у міжнародному злочині чи злочині міжнародного характеру, має право на справедливий розгляд своєї справи в суді; здійснення правосуддя тільки судом; гласність судового розгляду та право на захист; рівність осіб перед кримінальним законом і судом; принципи дії кримінального закону у часі та просторі (принцип незастосування строків давності, територіальний принцип дії міжнародного кримінального права тощо).

Щодо принципу незастосування строків давності також існує застереження. Цей принцип вперше був проголошений в Конвенції про не застосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р. [3] і має значення тільки для зазначених у Конвенції категорії злочинів з огляду на їх особливу небезпеку для всієї світової спільноти [15, 93-95]. Ст. 19 Римського Статуту встановлює, що цей принцип діє тільки відносно злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, визначених у ст. 5 і обмежених самими серйозними злочинами, що викликають стурбованість всієї світової спільноти.

Висновки. Таким чином, для транснаціонального кримінального права характерна система принципів, зміст яких обумовлений специфікою предмета і рівня (міжнародний) регульованих відносин, політичними, економічними, соціальними умовами життя конкретної держави і якістю/рівнем взаємодії суверенних держав. Всі принципи транснаціонального кримінального права можна згрупувати у кілька крупних формацій (основоположні, загальні, спеціальні, принципи національного права); можна виділити групу принципів, спрямовану на захист прав людини; попередження злочинності тощо. При цьому всі принципи узгоджені між собою і визначають основні характеристики транснаціонального кримінального права і напрямки кримінальної політики. Їх закріплення у джерелах права, послідовне і ретельне дотримання правозастосувачами дозволяє гарантувати успішне вирішення завдань транснаціонального кримінального права і проведення результативної глобальної кримінальної політики.

Список використаних джерел:

1. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569
2. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності підписана 15 листопада 2000 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789
3. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_168

4. Проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства від 1 січня 1995 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_710
5. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1990 р. № 45/107 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_832
6. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1991 р. № 46/152 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://undocs.org/ru/A/RES/46/152>
7. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 95 (I) «Подтверждение принципов международного права, признанных Статутом Нюрнбергского трибунала» от 11 декабря 1946 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_910
8. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. із змінами. Чинна редакція від 16 січня 2002 р. Документ 995_588 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
9. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі від 8 серпня 1945 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_201
10. *Бирюков П.Н.* Международное право: Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 685 с.
11. *Верле Г.* Принципы международного уголовного права: учебник / Герхард Верле; пер. с англ. С.В. Саяпина. – Од.: Фенікс; М.: ТрансЛит, 2011. – 910 с.
12. *Зимин В.П.* Правомерное неисполнение приказа: доктрина «умных штыков» // Правоведение, 1993, № 2. – С. 35-45.
13. *Кибальник А.Г.* Принципы международного уголовного права // Уголовное право, 2002, № 3. – С. 22-26.
14. *Кибальник А.Г.* Современное международное уголовное право: понятие, задачи и принципы / Ассоц. «Юрид. центр». – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 252 с.
15. *Костенко Н.И.* Международный уголовный суд (юрисдикционные аспекты) // Государство и право, 2000, № 3. – С. 93-95.
16. *Маланчук П.* Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом: підручник: Пер. з англ. / П. Маланчук. Відп. ред. М.В. Буроменський. – 8-е вид., перероб. – Х. : Консум, 2000. – 591 с.
17. Международное уголовное право в документах: учебное пособие. – Том 2 / Сост. Р. М. Валеев, и др. – Казань: Статут, 2010. – 860 с.
18. *Самедова Ш.Т.* Система принципов международного уголовного права // [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://static.bsu.az/w8/Heberler%20Jurnali/sosial%202005%202/27-36.pdf>
19. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп., учеб. – М.: Юрист, 2005. – 672 с.
20. *Shaw M.N.* International Law. – 6-th edition. – Cambridge University Press, 2008. – P. 669.

References

1. Декларатиія про прынтысыу мизһнародноһо права, шһо стосуйтыся друзһных видносын та спивробитһытства мизһ дерзһавамы видповидно до Statutu OON vid 24 zhovtnia 1970 r. // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_569
2. Konventsiiia OON proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti pidpysana 15 lystopada 2000 r. // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789

3. Konventsiiia pro nezastosuvannia stroku давности do voiennykh zlochyniv i zlochyniv proty liudstva vid 26 lystopada 1968 r. // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_168
4. Proekt Kodeksu zlochyniv proty myru i bezpeky liudstva vid 1 sichnia 1995 r. // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: // http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_710
5. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON 14 hrudnia 1990 r. № 45/107 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_832
6. Rezoliutsiia Heneralnoi Asamblei OON vid 18 hrudnia 1991 r. № 46/152 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://undocs.org/ru/A/RES/46/152>
7. Rezolyutsiia Generalnoy Assamblei OON 95 (I) «Podtverzhdenie printsipov mezhdunarodnogo prava, priznannykh Statutom Nyurnbergskogo tribunala» ot 11 dekabrya 1946 g. // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_910
8. Rymyskyi Statut Mizhnarodnogo kryminalnogo sudu vid 17 lystopada 1998 r. iz zminamy. Chynna redaktsiia vid 16 sichnia 2002 r. Dokument 995_588 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
9. Statut Mizhnarodnogo viiskovoho trybunalu dlia sudu ta pokarannia holovnykh viiskovykh zlochyntsv yevropeyskykh krain osi vid 8 serpnia 1945 r. // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_201
10. Biryukov P.N. Mezhdunarodnoe pravo: Uchebnoe posobie. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Yurist', 2000. – 685 s.
11. Verle G. Printsipy mezhdunarodnogo ugovnogo prava: uchebnik / Gerhard Verle; per. s angl. S.V. Sayapina. – Od.: FenIks; M.: TransLit, 2011. - 910 s.
12. Zimin V.P. Pravomernoe neispolnenie prikaza: doktrina «umnykh shtyikov» // Pravovedenie, 1993, # 2. - S. 35-45.
13. Kibalnik A.G. Printsipy mezhdunarodnogo ugovnogo prava // Ugolovnoe pravo, 2002, # 3. - S. 22-26.
14. Kibalnik A.G. Sovremennoe mezhdunarodnoe ugovnoe pravo: ponyatie, zadachi i printsipy / Assots. «Yurid. tsentr». - SPb.: Izdatelstvo «Yuridicheskiy tsentr Press», 2003. – 252 s.
15. Kostenko N.I. Mezhdunarodnyiy ugovnyiy sud (yurisdiktsionnyie aspektyi) // Gosudarstvo i pravo, 2000, # 3. - S. 93-95.
16. Malanchuk P. Vstup do mizhnarodnogo prava za Eikkherstom: pidruchnyk: Per. z anhl. / P. Malanchuk. Vidp. red. M.V. Buromenskyi. - 8-e vyd., pererob. - Kh. : Konsum, 2000. – 591 s.
17. Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo v dokumentah: uchebnoe posobie. – Tom 2 / Sost. R. M. Valeev, i dr. – Kazan: Statut, 2010. – 860 s.
18. Samedova Sh.T. Sistema printsipov mezhdunarodnogo ugovnogo prava // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://static.bsu.az/w8/XeberlerJurnali/sosial20052/27-36.pdf>
19. Teoriya gosudarstva i prava: Kurs lektsiy / Pod red. N.I. Matuzova i A.V. Malko. - 2-e izd., pererab. i dop., ucheb. - M.: Yurist, 2005. – 672 s.
20. Shaw M.N. International Law. - 6-th edition. - Cambridge University Press, 2008. - P. 669.

УДК 341.61/62

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ АРБІТРАЖІВ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОГОВОРУ ДО ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ХАРТІЇ

PRACTICE OF INTERNATIONAL INVESTMENT ARBITRATIONS ON IMPLEMENTATION OF CERTAIN PROVISIONS OF THE ENERGY CHARTER TREATY

ПРАКТИКА МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ АРБИТРАЖЕЙ ПО РЕАЛИЗАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ ДОГОВОРА К ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ХАРТИИ

Тропін З.В.

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: zakhar.tropin@gmail.com

Tropin Z.V.

PhD (Law), associate professor, associate professor of the Chair of International Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of International Relations. E-mail: zakhar.tropin@gmail.com

Тропин З.В.

Кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: zakhar.tropin@gmail.com

Анотація. В статті розкривається практика міжнародних арбітражів в частині реалізації інвестиційних положень Договору до Енергетичної Хартії («ДЕХ»). Розглянуто деякі інвестиційні спори, що виникли на ранньому етапі дії цього міжнародного договору, через що вони є цікавими з точки зору прогнозування застосування положень ДЕХ у майбутньому. В роботі проаналізовані рішення арбітражних трибуналів у справах *Ioannis Kardossopoulos (Греція) v. Грузія, Petrobart Ltd. (Гібралтар) v. Киргизія, Plama Consortium Ltd. (Кипр) v. Болгарія та Nykomb Synergetics Technology Holding AB (Швеція) v. Республіка Латвія*. Серед іншого автором досліджено такі проблемні питання реалізації інвестиційних положень ДЕХ, як: відповідальність держави за порушення, вчинені державними підприємствами; співвідношення юрисдикції національних судів та міжнародних арбітражів в частині вирішення міжнародних спорів за ДЕХ; тимчасове застосування ДЕХ та можливість розгляду факту порушення інвестиційних положень на стадії розгляду питання юрисдикції. Автор демонструє, що інвестиційні арбітражі на основі ДЕХ діють в руслі загальних тенденцій вирішення інвестиційних спорів, однак, враховуючи особливості та значущість ДЕХ, відповідні рішення можуть стати знаковими для загальної практики вирішення інвестиційних спорів.

Ключові слова: Договір до Енергетичної Хартії, інвестиційні спори, міжнародне інвестиційне право, міжнародне енергетичне право, міжнародний арбітраж.

Abstract. Practice of international arbitrations on implementation of investment provisions of Energy Charter Treaty («ECT») is considered in the article. Certain investment disputes which appeared on the earliest period of operation of this international agreement are considered. Respectively they are interesting when one would like to forecast application of ECT's provisions. Conclusions of arbitration tribunals in cases *Ioannis Kardossopoulos*

(Greece) v. Georgia, Petrobart Ltd. (Gibraltar) v. Kirgizia, Plama Consortium Ltd. (Cyprus) v. Bulgaria and Nykomb Synergetics Technology Holding AB (Sweden) v. Republic of Latvia are analyzed in the article. Among other things author investigates such problematic issues of implementation of ECT investment provisions as: responsibility of state for the violations performed by state enterprises; interrelation of jurisdiction of national courts and international arbitration tribunals on settlement of international disputes under the ECT; provisional application of ECT and possibility to consider violation of investment provisions on the jurisdictional stage. An author shows that ECT investment arbitrations act on the general trend of investment dispute settlement. On the other hand and taking into account peculiarities and importance of ECT respective decisions may become significant for the general practice of investment dispute settlement.

Key words: *Energy Charter Treaty, investment disputes, international investment law, international energy law, international arbitration.*

Аннотация. *В статье раскрывается практика международных арбитражей в части реализации инвестиционных положений Договора к Энергетической Хартии («ДЭХ»). Рассмотрены инвестиционные споры, которые имели место на раннем этапе действия данного международного договора. Поэтому они являются интересными с точки зрения прогнозирования применения положений ДЭХ в будущем. В работе проанализированы решения арбитражных трибуналов по делам Ioannis Kardossopoulos (Греция) v. Грузия, Petrobart Ltd. (Гибралтар) v. Киргизия, Plama Consortium Ltd. (Кипр) v. Болгария и Nykomb Synergetics Technology Holding AB (Швеция) v. Республика Латвия. Среди прочего автором исследованы такие проблемные вопросы реализации инвестиционных положений ДЭХ, как: ответственность государства за нарушения, совершенные государственными предприятиями; соотношение юрисдикции национальных судов и международных арбитражей в части разрешения международных споров по ДЭХ; временное применение ДЭХ и возможность рассмотрения факта нарушения инвестиционных положений на стадии рассмотрения вопроса юрисдикции. Автор демонстрирует, что инвестиционные арбитражи на основании ДЭХ действуют в русле общин тенденций разрешения инвестиционных споров. Однако, учитывая особенности и значимость ДЭХ, соответствующие решения могут стать знаковыми для общей практики разрешения инвестиционных споров.*

Ключевые слова: *Договор к Энергетической Хартии, инвестиционные споры, международное инвестиционное право, международное энергетическое право, международный арбитраж.*

Постановка проблеми. В сучасному міжнародному праві основним багатостороннім міжнародним договором, який регулює відносини в енергетичній сфері, є Договір до Енергетичної Хартії («ДЕХ»). Враховуючи стратегічну значущість енергетичного сектора економіки [9] Україна є учасником цього договору з 1998 року. Зазначеному міжнародно-правовому документу не приділялась істотна увага у вітчизняній науці міжнародного права, зокрема це ж стосується і механізму вирішення спорів за ДЕХ, який не лише став узагальненням практики міжнародно-правового регулювання відносин в енергетичній сфері [11, с. 257-264], але і є прикладом однієї з найбільш розроблених систем вирішення міжнародних спорів сучасного міжнародного права. Провідне місце у цьому механізмі посідають засоби вирішення інвестиційних спорів, існуюча практика реалізації яких свідчить не лише про популярність механізму вирішення міжнародних спорів за ДЕХ, але й про спроби дати відповідь на певні актуальні питання сучасного міжнародного права в частині врегулювання міжнародних інвестиційних відносин. Після заяви Російської Федерації про своє небажання бути учасником ДЕХ [19] деякі фахівці висловлювали побоювання щодо життєздатності

цього міжнародного договору та процесів уніфікації регулювання енергетичних відносин, які ним закладались. Водночас практика інвестиційних спорів, а саме їх значна кількість [20], продемонстрували те, наскільки цей документ є актуальним саме в частині можливості захисту прав інвесторів в енергетичній сфері, це й не дивно, адже ДЕХ в загальному вигляді закріплює доцільну рівновагу між інтересами іноземних інвесторів та держав-реципієнтів [14, с. 63]. З іншого боку, у випадку порушення зобов'язань інвестором, держави обмежені домовленостями з таким інвестором та своїм національним законодавством. Така асиметричність в праві захисту значно відрізняє ДЕХ від аналогічних положень інших міжнародних договорів [15]. Відповідно, ДЕХ справедливо можна назвати єдиною багатосторонньою діючою угодою щодо захисту прав інвесторів із такою значною кількістю учасників, яка, крім того, відповідає загальним тенденціям щодо надання переваги міжнародним засобам ад'юдикації у вирішенні міжнародних економічних спорів [10, с. 5].

Інвестиційні спори є дуже складними за своєю природою, що зумовлено відсутністю єдиного теоретичного підходу до вирішення проблем, які виникають під час їх врегулювання [12, с. 6], а ДЕХ за своєю структурою, як і весь пакет документів процесу Європейської енергетичної хартії, не є простим. Тому не дивно, що в межах інвестиційних арбітражів неодноразово піднімалися питання його практичного застосування. І саме позиції інвестиційних арбітражі із цих питань є важливими з точки зору розуміння та прогнозування реалізації ДЕХ як міжнародного договору, що особливо стосується самих ранніх справ, коли ДЕХ лише починав «тестуватись» під час розгляду інвестиційних спорів. Зазначене є вкрай актуальним для України, яка була відповідачем по чотирьох справах на підставі ДЕХ (дві з яких досі тривають) в міжнародних арбітражних інституціях, задля аргументації своєї правової позиції в інвестиційних справах.

Відповідно **метою** цієї статті є з'ясування особливостей застосування проблемних положень ДЕХ інвестиційними арбітражами, задля прогнозування можливих варіантів застосування таких положень державами та міжнародними арбітражами в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню положень ДЕХ та пов'язаних з ним документів присвячено велика кількість закордонних праць, зокрема роботи Б.М. Кремадеза, К. Рібейро, Л. Гуїф, Т. Вейлера, Т. Вельде, Я. Паульссона, тощо. Водночас зазначені дослідження в більшості своїй зорієнтовані на теоретичних аспектах дії ДЕХ. Практика ж інвестиційних спорів за цим договором досліджувалась доволі фрагментарно. В Україні питанням застосування ДЕХ, але лише в контексті інвестиційних спорів, які ініціювались проти України, присвячені дослідження А.Г. Алексєєва, С.А. Войтовича та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з питань, яке доволі часто постає під час вирішення спорів за тим чи іншим інвестиційним договором, є питання співвідношення юрисдикції національних судів та міжнародних арбітражі в частині права розглядати відповідний спір. Якщо проаналізувати статтю 26 ДЕХ, стане очевидним, що національні суди можуть розглядатись лише як одна з альтернативних юрисдикцій і в жодному разі як попередня стадія щодо врегулювання інвестиційних спорів, що має передувати зверненню до міжнародних засобів ад'юдикації. Неоднозначним є питання наявності можливості для інвестора відмовитись від засобів інвестиційного арбітражу, передбачених в ДЕХ, в угоді з державою – місця здійснення інвестицій. В цьому контексті у справі *Nykomb Synergetics Technology Holding AB (Швеція) v. Республіка Латвія («Справа Nykomb»)* визначення співвідношення юрисдикції національних судів та міжнародного інвестиційного арбітражу за ДЕХ мало дещо специфічні обставини. Справа в тому, що договір будівництва електростанції, що став предметом провадження, був укладений між SIA Windau (дочірнім підприємством Nykomb Synergetics Technology Holding AB, яке і виступило позивачем по справі) та

Латвенерго і містив положення про передачу всіх спорів щодо нього під юрисдикцію національних судів Латвії. Арбітражний трибунал фактично відмовився розглядати питання співвідношення юрисдикції національних судів та міжнародного інвестиційного арбітражу за ДЕХ, зазначивши, що наявність положення про виключну юрисдикцію латвійських судів в договорі не є перепорою для Nykomb Synergetics Technology Holding AB для звернення до арбітражу, оскільки Nykomb Synergetics Technology Holding AB не є стороною цього договору [3, с. 9]. Таким чином, арбітражний трибунал, скориставшись обставинами справи, фактично уникнув дослідження відповідно проблемного положення ДЕХ.

Особливими також були обставини визначення співвідношення юрисдикції національних судів та міжнародного інвестиційного арбітражу за ДЕХ у справі *Plama Consortium Ltd. (Кіпр) v. Болгарія* («Справа Plama»). Ускладнення в цій справі полягало в тому, що в національних судах Болгарії провадився спір відносно права власності на компанію *Nova Plama AD* (колишня *Plama AD*), фінансові борги якої і виступали предметом арбітражного розгляду. Відповідно Болгарія заявила, що наявність спору щодо власності на акції в національних судах означає, що *Plama Consortium Limited* (позивач і власник *Nova Plama AD*) відмовилась від можливості арбітражного розгляду у світлі відповідних положень ДЕХ. Арбітражний трибунал відкинув це заперечення Болгарії, зазначивши, що: «наявність невирішених спорів, які ще будуть розглядатись місяцями, якщо не роками, самі по собі не можуть означати, що керівництво та радники позивача вчинили відмову від арбітражу» [6]. Така позиція є цілком слушною, оскільки у справі фактично йшлося про два абсолютно різні позови, хоча й пов'язані між собою: в національних судах розглядалась справа про право власності на акції *Nova Plama AD* (тобто мовою ДЕХ – про право власності на інвестицію); в інвестиційному ж арбітражі розглядалась справа про перешкоджання Болгарією діяльності *Nova Plama AD* (тобто мовою ДЕХ – про перешкоджання державними органами діяльності інвестиції).

У справі *Petrobart Ltd. (Гібралтар) v. Киргизія* («Справа Petrobart») взагалі на момент розгляду справи існувало вже два винесених рішення між тими ж сторонами: рішення місцевого суду Республіки Киргизія та рішення арбітражу, заснованого за регламентом ЮНСІТРАЛ [5]. Відповідно Республіка Киргизія заявила, що претензії *Petrobart Limited* мають бути відхилені на підставі принципу *res judicata* (наявності рішення по тій самій справі), оскільки вже мали місце рішення Бішкекського суду та арбітражу ЮНСІТРАЛ по тій самій справі. Арбітражний трибунал заявив, що розгляд справи в суді Бішкеку та арбітражі ЮНСІТРАЛ не мають сили *res judicata*, оскільки провадження в суді Бішкека було ініційовано Республікою Киргизія та стосувалось лише тлумачення та застосування національного законодавства Киргизії, а арбітраж ЮНСІТРАЛ базувався лише на Законі «Про іноземні інвестиції» Республіки Киргизія, відповідно предмет цих двох проваджень різнився від цього арбітражу, який здійснювався на підставі положень ДЕХ. Таким чином, ця позиція арбітражного трибуналу підтвердила неодноразово зазначені ознаки подібності справ [17], а саме, що спори мають бути між тими самими сторонами, з того самого предмета та з тих самих підстав, оскільки в цій справі була відсутня остання з наведених кваліфікуючих ознак: арбітражний трибунал не визнав принципу *res judicata* фактично з тієї причини, що підстави проваджень у всіх трьох випадках були різними.

Слід зазначити, що питання просторової та темпоральної дії міжнародного договору мають дуже велике значення для міжнародного права, оскільки стосуються застосування одного з основних джерел сучасного міжнародного права [13, с. 167-176]. Відповідно це питання є значущим і для розуміння особливостей застосування ДЕХ, особливо, якщо взяти до уваги, що він містить детально прописану процедуру щодо його тимчасового застосування, яка досі сама по собі викликає велику кількість дискусій серед юристів-міжнародників. Так, у справі *Petrobart* арбітражним трибуналом вперше були проаналізовані положення щодо тимчасового застосування ДЕХ.

Компанія Petrobart Limited (заявник по справі) була зареєстрована на території Гібралтару. В свою чергу Великобританія підписала ДЕХ 17 грудня 1994 року та зробила заяву на підставі пункту 1 статті 45 ДЕХ, що його тимчасове застосування розповсюджується на Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії та на інші території Великобританії, зокрема Гібралтар. 13 грудня 1996 року Великобританія ратифікувала ДЕХ щодо Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії, округу Джерсі та Острова Мен. В межах інвестиційного спору Республіка Киргизія заявила про те, що Великобританія не ратифікувала ДЕХ стосовно Гібралтару і відповідно ДЕХ не може бути застосований до Petrobart Limited. Арбітражний трибунал заявив, що ДЕХ продовжує застосовуватись щодо Гібралтару на тимчасовій основі відповідно до пункту 1 статті 45 ДЕХ, оскільки Великобританія не зробила повідомлення про відмову в тимчасовому застосуванні відповідно до пункту 3(а) статті 45 ДЕХ та не зробила жодної заяви щодо цього питання при ратифікації.

Що ж стосується безпосередньо дії ДЕХ в часі, то у справі Nykomb арбітражний трибунал фактично підтвердив думку багатьох науковців щодо розповсюдження дії ДЕХ на інвестиції, зроблені до його вступу в дію. Трибунал відкинув аргумент Республіки Латвія, що Nykomb Synergetics Technology Holding AB намагається застосувати положення ДЕХ у зворотному у часі порядку, оскільки договір постачання електроенергії (порушення якого з боку Латвії фактично і стало предметом провадження) був укладений до набрання ДЕХ чинності, зазначивши, що дійсно ДЕХ набув чинності після того, як договір постачання електроенергії був підписаний, однак порушення сталось після того, як ДЕХ набув чинності [3, с. 35], тож ця справа є прийнятною для арбітражного розгляду.

Найбільш детальне дослідження питання тимчасового застосування положень ДЕХ було здійснено у справі Ioannis Kardossopoulos (Греція) v. Грузія [2] («Справа Kardossopoulos»). У цій справі Грузія (відповідач по справі) заявила, що ДЕХ та Двосторонній інвестиційний договір не вступили в силу на час заявлених порушень. Нагадаємо, що спір відбувався між Ioannis Kardossopoulos (громадянином Греції) та Грузією і мав ту особливість, що зобов'язання Грузії за ДЕХ розглядались у тісному контакті із зобов'язаннями Грузії за двостороннім інвестиційним договором між Грузією та Грецією.

Арбітражний трибунал, дослідивши положення пункту 6 статті 1 ДЕХ, визначив, що для того щоб інвестиція могла користуватись захистом ДЕХ, вона має відповідати двом вимогам: «вона має існувати на чи бути здійсненою після Дати Набуття Чинності» та «Договір застосовується лише щодо питань, що стосуються такої інвестиції після Дати Набуття Чинності» [2]. Обидві сторони погодились, що за загальним правилом відповідно до статті 44 ДЕХ датою набуття чинності ДЕХ є 16 квітня 1998 року. Сторони різнились у своєму розумінні щодо того, чи є дата початку тимчасового застосування «Датою Набуття Чинності» у світлі положень пункту 6 статті 1 ДЕХ [2]. Іншими словами, чи означає тимчасове застосування набуття ДЕХ чинності. Арбітражний трибунал, застосовуючи звичаєве міжнародне право та провівши значний аналіз положень щодо тимчасового застосування (в тому числі статті 25 Віденської конвенції про право міжнародних договорів та Коментаря Комісії з міжнародного права до проекту Конвенції про право міжнародних договорів), дійшов висновку, що тимчасове застосування та набуття договором чинності не одне й теж саме, але тимчасове застосування означає саме застосування договору, тому арбітражний трибунал не погодився з Грузією, що тимчасове застосування означає лише намір держав і не несе зобов'язань [2]. Таким чином, держави зобов'язані застосовувати ДЕХ в цілому, а не в окремії його частині. Однак таке тимчасове застосування означає застосування ДЕХ «таким самим шляхом, ніби ДЕХ набрав чинності» [2]. Тому термін «Дата Набуття Чинності», що міститься в пункті 6 статті 1 ДЕХ, означає дату, з якої розпочинається тимчасове застосування [2].

В контексті висновку, що тимчасове застосування має здійснюватись державою «в тій мірі, в якій таке тимчасове застосування не суперечить її конституції, законам чи нормативним актам» [1], арбітражний трибунал підняв питання: чи достатньо, щоб ДЕХ тимчасово застосовувався лише однією стороною, чи необхідно щоб обидві держави на основі принципу взаємності застосовували його. Арбітражний трибунал вирішив, що принцип взаємності не може бути застосованим до цієї справи, оскільки він означає: «взаємні відносини, коли дії однієї сторони залежать або є реакцією на дії іншої сторони» [2], що, на думку трибуналу, абсолютно не може бути застосовано до інвестиційних відносин в межах національного права. Однак, виходячи з тексту пункту 6 статті 1 ДЕХ, арбітражний трибунал дійшов висновку, що необхідно, щоб положення ДЕХ тимчасово застосовувались обома державами, щоб він був дійсним у відносинах між ними.

Крім того, трибунал відкинув позицію, що, якщо держава не зробила заяву про відмову від тимчасового застосування відповідно до частини 2 статті 45, вона фактично продемонструвала, що тимчасове застосування ДЕХ є сумісним з її національним законодавством. Арбітражний трибунал вирішив, що тягар доказування щодо відсутності тимчасового застосування у зв'язку з його невідповідністю національному законодавству лежить на стороні, яка посилається на цей аргумент [2]. В цьому контексті арбітражний трибунал не підтримав докази Грузії щодо невідповідності тимчасового застосування ДЕХ законодавству Грузії та Греції та вирішив, що він тимчасово застосовувався Грузією та Грецією з моменту підписання і набрання ДЕХ чинності. Отже, щодо інвестицій, які існували на момент підписання ДЕХ, він застосовується з моменту такого підписання (17 грудня 1994 року) у відносинах між державами, які не заперечили проти його тимчасового застосування.

Поряд з розглядом проблемних аспектів застосування положень ДЕХ арбітражні трибунали іноді приділяли увагу процедурним питанням, які хоча й не стосуються безпосередньо засобів вирішення інвестиційних спорів за ДЕХ, однак мають значення для підвищення ефективності вирішення інвестиційних спорів. Так, під час розгляду справи *Plama* арбітражний трибунал провів досить значне дослідження питання, чи необхідно вивчення факту наявності порушення, що становить предмет позову, на стадії вирішення юрисдикції, і якщо так, то в якій мірі. Це питання є доволі істотним та суперечливим в практиці міжнародних інвестиційних арбітражів. Нагадаємо, що відповідно до поширеної практики розгляду інвестиційних спорів питання юрисдикції інвестиційного арбітражу може розглядатись двома шляхами: як попереднє питання і до розгляду справи по суті, або разом з розглядом справи по суті. Разом з тим під час розгляду питання юрисдикції арбітражного трибуналу як попереднього питання не можна оминати розгляду наявності порушення державою місця здійснення інвестицій своїх інвестиційних зобов'язань, що повною мірою має відбуватись лише на стадії розгляду справи по суті. Це й стало проблемою під час стадії вирішення юрисдикції арбітражного трибуналу по справі *Plama*. Ситуація ускладнюється тим, що відповідна практика міжнародних інвестиційних арбітражів є неоднозначною з цього питання. В той час як в одних прикладах трибунали ставали на позицію того, що вони мають лише сприймати факти та їх бачення, викладені інвестором (який в будь-якому випадку виступає заявником по справі), для визначення своєї юрисдикції (*IBM World Trade Corporation v. Republic of Ecuador*, ICSID Case No. ARB/02/10, Decision on Jurisdiction, 2003 WL 24031615, December 22, 2003, par. 17; *Pope & Talbot, Inc v. Canada*, «Measures Relating to Investment», January 26, 2000, par. 25 і т.д.), в інших справах трибунали у тій чи іншій мірі досліджували питання наявності порушення, що становить предмет позову, для визначення своєї юрисдикції (*Joy Mining Machinery Limited v. The Arab Republic of Egypt*, ICSID Case No. ARB/03/11, Award on Jurisdiction, 2004 WL 3237544, August 6, 2004). Фактично арбітражний трибунал по справі *Plama* підтримав перший підхід та на підтвердження своєї позиції послався на позицію Розалін Хігінс у справі

Міжнародного Суду ООН Oil Platforms Case, висловлену нею в окремій думці: «Суд має встановити, чи можуть дії [Відповідача], що є предметом оскарження, становити порушення положень Договору (п.33), відповідно до наданих [Позивачем] фактів ... Ніщо в цьому підході не ставить під загрозу зобов'язання Суду відмежовувати стадію вирішення питання юрисдикції від стадії вирішення справи по суті ... та забезпечувати цілісність стадії вирішення справи по суті ... на стадії ж розгляду справи по суті (і те, що залишається недоторканим у цьому підході вирішення питання юрисдикції) саме вирішується, які факти мають місце і чи, будучи остаточно з'ясованими, підтверджують вони порушення ... [договору] і, якщо так, – чи є виправдання цим порушенням ... Іншими словами, саме під час розгляду справи по суті встановлюється, «чи дійсно мало місце порушення» [4, с. 803].

Майже таку ж позицію висловив арбітражний трибунал по справі Kardossopoulos: «На цій стадії провадження від Трибуналу не вимагається вирішувати, наскільки вимоги Позивача за Договором є виправданими. Це має бути здійснено на стадії розгляду справи по суті. Для Трибуналу цілком достатньо встановити, що заяви Позивача належним чином підтверджені, тоді Трибунал матиме право їх розглядати» [7]. Тому арбітражний трибунал вирішив тимчасово визнати факти, представлені Ioannis Kardossopoulos, та розглядати заперечення Грузії саме в цьому контексті, за винятком деяких заяв Ioannis Kardossopoulos щодо двостороннього інвестиційного договору між Грецією та Грузією [2], який розглядався поряд з ДЕХ як ще одна підстава арбітражного провадження.

Слід зазначити, що однією з особливостей участі держави в енергетичних відносинах є те, що вона майже в усіх країнах здійснюється через відповідні уповноважені державні підприємства, які безпосередньо реалізують державну політику в енергетичній сфері як на національному, так і на міжнародному рівнях. Водночас постає питання: в разі вчинення таким підприємством порушення інвестиційних зобов'язань держави, хто має відповідати - держава чи таке державне підприємство? Ця проблема стала предметом розгляду: під час розгляду справи Nykomb питання, чи може Республіка Латвія бути відповідальною за дії Латвенерго, стало одним з найбільш обговорюваних [16, с. 23].

Нагадаємо, що відповідно до статті 26 ДЕХ інвестор має право звертатись до засобів арбітражного захисту, передбачених цим договором, лише у випадку порушення державою своїх зобов'язань відповідно до Частини 3 ДЕХ (інвестиційні положення) [1]. Nykomb Synergetics Technology Holding AB (інвестор, який подав прохання про арбітраж) заявляла, що пункт 1 статті 22 є застосовуваною нормою, що містить гарантії держав, які повинні забезпечити виконання їхніми державними підприємствами зобов'язань, які містяться в інвестиційних положеннях ДЕХ. Натомість Республіка Латвія заявила, що пункт 1 статті 22 є незалежним положенням, яке міститься в Частині 4 ДЕХ, і тому є поза предметом арбітражної юрисдикції, який обмежений лише Частиною 3 ДЕХ.

Як зазначає Томас Вальде, щодо вирішення питання відповідальності держави за дії державних та привілейованих підприємств за ДЕХ існує дві основні можливості: вдатись до тлумачення статті 22 ДЕХ чи застосувати положення звичаєвого міжнародного права щодо цього питання [18]. Якщо тлумачити статтю 22 з метою встановлення відповідальності держави за дії державних підприємств, то, дійсно, постає питання щодо застосовуваності цього положення щодо інвестиційних положень ДЕХ, оскільки стаття 22 міститься в Частині 4 ДЕХ, а інвестиційний арбітраж відповідно до статті 26 ДЕХ може бути застосований лише щодо порушення положень Частини 3 ДЕХ. При такому вузькому тлумаченні дії статті 22 очевидно, що дії державних підприємств та привілейованих осіб не можуть бути предметом інвестиційного арбітражу на підставі статті 26 ДЕХ. Інший підхід до цього положення був запропонований Томасом Вальде, який запропонував розглядати положення статті

22 ДЕХ як кодифікацію звичаїв міжнародного права щодо відповідальності держави за дії її державних підприємств та інших привілейованих осіб [18]. Вважаємо за необхідне нагадати, що відповідно до тексту пункту 1 статті 22 ДЕХ: «Кожна Договірна Сторона слідує за тим, щоб будь-яке державне підприємство, яке вона підтримує чи створює, здійснювало свою діяльність щодо продажу чи постачання товарів та послуг на її Території у відповідності до зобов'язань Договірної Сторони, які покладаються частиною 3 цього Договору» [1]. Таким чином, очевидно, що на державні підприємства покладаються зобов'язання за Частиною 3 ДЕХ щодо «продажу чи постачання товарів та послуг». Більше того, відповідно до пункту 3 статті 22 ДЕХ: «Кожна Договірна Сторона, якщо вона створює будь-який суб'єкт чи підтримує його та надає йому нормативні, адміністративні чи інші владні повноваження, слідує за тим, щоб такий суб'єкт здійснював такі повноваження у відповідності із зобов'язаннями Договірної Сторони за цим Договором» [1]. Таким чином, ДЕХ чітко розділяє державні підприємства, що діють у комерційному порядку, та інші суб'єкти (під якими, на наш погляд, розуміються органи влади, а також державні підприємства, що виконують певні функції публічної влади). У першому випадку на державні підприємства за ДЕХ покладається обов'язок дотримуватись лише положень Частини 3 ДЕХ і лише щодо продажу чи постачання товарів та послуг, у другому ж випадку на будь-який суб'єкт, наділений публічною владою, покладається обов'язок дотримуватись всіх зобов'язань держави за ДЕХ. В цьому контексті постає також загальне питання щодо пунктів 1 та 3 статті 22 ДЕХ, оскільки в них є спільне посилання на державне підприємство та суб'єкт, «що підтримується чи створюється» в частині обсягу поняття «підтримується», тому що на відміну від двосторонніх інвестиційних договорів та рішень арбітражів, де мова йшла про контроль з боку держави, тут застосовується поняття, яке ще не застосовувалось у міжнародному праві для регулювання інвестиційних відносин. На наш погляд, під терміном «підтримується» розуміються будь-які дії держави, які означають, що держава може істотно впливати на діяльність такого підприємства чи іншого суб'єкта.

Іншим шляхом вирішення питання відповідальності держави за дії державних підприємств та інших привілейованих суб'єктів є застосування звичаєвих норм міжнародного права. Як зазначає Томас Вальде, при вирішенні цього питання суб'єкт, дії якого розглядають як такі, що можуть становити дії держави, має відповідати двом кваліфікаційним ознакам: структурній та функціональній [18]. Відповідно до першої ознаки суб'єкт, дії якого під питанням, має контролюватись державою. Відповідно до другої ознаки такий суб'єкт має бути пов'язаний із здійсненням публічної влади, тобто його діяльність за своєю суттю має ототожнюватись з діяльністю державних органів. Саме визначення наявності другої ознаки становить основну проблему при вирішенні інвестиційних спорів. Наприклад, при розгляді справи *Maffezini II* арбітражний трибунал розділив дії суб'єкта, які були предметом спору, на три окремі дії: в двох з них не було виявлено ознак дій публічного характеру, а в третій (використання державним підприємством повноважень щодо контролю над фінансовими установами) такі ознаки були виявлені і трибунал виніс рішення та присудив відшкодування шкоди інвестору саме за вчинення цієї окремої дії [18]. З цієї позиції вважаємо слушною точку зору Томаса Вальде, що основним критерієм відмежування публічного характеру дій суб'єкта є їх мета – якщо мета таких дій в своїй більшості є комерційною, то дії такого суб'єкта не можуть розглядатись як такі, що мають публічний характер, в той час, якщо мета дій чи діяльності суб'єкта в основному становить забезпечення публічних інтересів, то такий суб'єкт має розглядатись як суб'єкт, наділений публічними повноваженнями. В цьому контексті слід також відрізнити дійсні дії, направлені на забезпечення публічних інтересів, від обов'язків публічного характеру, що покладаються на приватних осіб відповідно до законодавства певних країн. Останні доволі часто мають декларативний характер і жодним чином не пов'язані з реальною

реалізацією інтересів держави чи суспільства (наприклад, соціальна діяльність підприємств відповідно до статті 62 Господарського кодексу України [8]).

У Справі *Nykomb* арбітражний трибунал уникнув тлумачення частини 1 статті 22 та її впливу на статтю 26 ДЕХ та вирішив питання шляхом застосування принципів звичаєвого міжнародного права, тобто пішов шляхом, який висловлював Томас Вальде. Він вирішив, що поведінка Латвенерго є поведінкою Республіки Латвія як підприємства, що перебуває в державній власності та діяло некомерційним шляхом, оскільки взагалі не було переговорів щодо договору придбання електроенергії (саме відмова Латвенерго сплачувати подвійну ставку за електроенергію, передбачену цим договором, була предметом спору) і він був укладений на основі законодавства та політики уряду: «Латвенерго не може розглядатись як незалежне комерційне підприємство, але воно явно є складовою частиною організації електроенергетичного ринку Республіки і є засобом реалізації рішень Республіки щодо встановлення цін на електроенергію» [3, с. 31]. Крім того, арбітражний трибунал наголосив, що уряд Латвії був повністю обізнаний з відмовою Латвенерго сплачувати ціну за подвійною ставкою і що він не вжив жодних заходів задля того, щоб захистити інвестицію, «і цим фактично було дозволено продовження порушення прав Windau, що було викликано нездатністю уряду виправити ситуацію» [3, с. 31]. Результатом такого ототожнення стало те, що зобов'язання Латвенерго були визнані як зобов'язання Республіки Латвія, і цим арбітражний трибунал визнав свою юрисдикцію та відкинув заперечення Республіки Латвія щодо цього питання. Отже, арбітражний трибунал фактично відмовився застосовувати статтю 22 ДЕХ і вирішив це питання на підставі норм звичаєвого права, застосувавши положення частини 6 статті 26 ДЕХ, відповідно до якого арбітражний трибунал може вирішувати спори на підставі положень ДЕХ та застосовуваних норм і принципів міжнародного права [1].

Висновки. 1. Як видно з рішень по вищезазначених інвестиційних спорах, що виникли на підставі ДЕХ, арбітражні трибунали тою чи іншою мірою розглядали питання співвідношення юрисдикції національних судів та міжнародних засобів ад'юдикації. Водночас найбільш актуальна проблема, а саме – чи можлива відмова інвестором від засобів вирішення інвестиційних спорів, передбачених ДЕХ, в угоді з державою – місця здійснення інвестицій, не була досліджена у цих справах, а в деяких випадках арбітражні трибунали фактично навмисно оминули це питання, скориставшись обставинами відповідних спорів.

2. Досліджені рішення арбітражних трибуналів продемонстрували, що ратифікація ДЕХ щодо певних частин території держави не означає відмову у тимчасовому його застосуванні стосовно територій, які не були зазначені під час ратифікації, але щодо яких ДЕХ застосовувався тимчасово і до ратифікації. Щодо загального правила часового розповсюдження дії положень ДЕХ, інвестиційні трибунали підтвердили позицію про те, що визначальним в цьому випадку є момент вчинення державою порушення: якщо це було зроблено після вступу в дію ДЕХ, інвестор може користуватись можливостями захисту передбаченими цим договором. В частині ж тимчасового застосування ДЕХ арбітражні трибунали зазначили, що тимчасове застосування означає застосування ДЕХ таким самим шляхом, ніби ДЕХ набрав чинності.

3. Хоча проблема процедури врегулювання інвестиційних спорів безпосередньо не стосується положень ДЕХ, однак стабільність арбітражних трибуналів, заснованих для вирішення інвестиційних спорів за цим договором, в цьому питанні, свідчить, що вони не стали заручниками діаметрально протилежних рішень інвестиційних арбітражів за іншими міжнародними договорами щодо визначення моменту з'ясування наявності порушення інвестиційних положень. Тому очевидно, що при вирішенні наступних інвестиційних спорів на підставі ДЕХ навряд арбітражні трибунали відійдуть від позиції, висловленої трибуналами по справах *Plama* та *Kardossopoulos* щодо

необхідності попереднього вивчення факту наявності порушення, що становить предмет позову, на стадії вирішення юрисдикції арбітражу.

4. Поява положення про відповідальність держави за дії державних органів та державних підприємств в текстуальному вигляді в ДЕХ становить значний крок вперед щодо захисту інвесторів, оскільки раніше у двосторонніх інвестиційних договорах цього положення не було і відповідний захист від дій таких суб'єктів здійснювався на основі звичаєвих норм міжнародного права. Водночас, як видно з вищенаведеного аналізу, положення про відповідальність держави за дії державних органів та державних підприємств у тому вигляді, як воно закріплене в ДЕХ, не зовсім відповідає звичаям міжнародного права, які склалися з цього питання, тому не дивно, що реалізація відповідного положення ДЕХ стикнулася з певними ускладненнями. Тому, виходячи з обставин справи *Nykomb*, вважаємо за доцільне те, що арбітражний трибунал звернувся до звичаєвих норм щодо відповідальності держави за дії державних органів та державних підприємств і оминув тлумачення статті 22 ДЕХ. Хоча це не означає усталеність такого підходу і є очевидним, що в майбутньому арбітражні трибунали по інвестиційним спорам за ДЕХ ще неодноразово піддадуть дослідженню відповідні положення.

5. Досліджені вище позиції арбітражних трибуналів по інвестиційних спорах, які виникли на підставі положень ДЕХ, засвідчують те, наскільки явно трибунали намагаються продемонструвати, що вони перебувають у загальному руслі тенденції міжнародної інвестиційної юриспруденції. Навіть при тому, що відсутній формально закріплений обов'язок слідувати вже прийнятим рішенням, арбітражні трибунали майже завжди беруть до уваги висновки інших трибуналів по аналогічних справах. Крім того, відкритість рішень арбітражних трибуналів та публічний доступ громадськості до них вимагають від арбітрів дуже обережного формулювання текстів своїх рішень, оскільки майже у всіх випадках після їх винесення вони стають доступними для світової юридичної спільноти і тому мають бути аргументовані таким чином, щоб не бути об'єктом істотної критики з боку юристів-теоретиків та практиків. Зазначене призводить до високої якості рішень арбітражних трибуналів по розгляду інвестиційних спорів за ДЕХ, що, в свою чергу, зумовить їх авторитетність в діяльності міжнародних інвестиційних арбітражі.

Список використаних джерел

1. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECT-ru.pdf>
2. Ioannis Kardassopoulos v. Georgia, Decision on Jurisdiction, ICSID Case No. ARB/05/18 : 6 July 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-009dj.pdf>
3. Nykomb Synergetics Technology Holding AB v. Republic of Latvia, Arbitral award, The Arbitration Institute of SCC : 16 December 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-002a.pdf>.
4. Oil Platforms Case (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgment, Separate Opinion of Judge Higgins, I.C.J. Reports 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://www.icj-cij.org/files/case-related/90/090-19961212-JUD-01-03-EN.pdf>.
5. Petrobart Ltd. v. Kyrgyz Republic, Arbitral award, The Arbitration Institute of SCC : 29 March 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-004a.pdf>

6. Plama Consortium Ltd. v. Republic of Bulgaria, Decision on Jurisdiction, ICSID Case No ARB/03/24 : 8 February 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-003a.pdf>.
7. Siemens AG v. Argentina, Decision on Jurisdiction, ICSID Case No. ARB/02/8 : 4 August 2004 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/ICSIDBLOBS/OnlineAwards/C7/DC508_En.pdf
8. Господарський кодекс України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
9. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 145-р : від 15 березня 2006 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.
10. Алфеева Ю. В. Урегулирование международных экономических споров в современном международном праве : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.10 „Международное право” / Ю. В. Алфеева. – Казань, 1998. – 22 с.
11. Договор к Энергетической Хартии: путь к инвестициям и торговле для Востока и Запада / под ред. Т. Вальде, А. А. Конопляника. – М. : Международные отношения, 2002. – 632 с.
12. Крупко С. И. Инвестиционные споры между государством и иностранным инвестором : учебно–практическое пособие / С. И. Крупко. – М. : БЕК, 2002. – 272 с.
13. Международный центр по урегулированию инвестиционных споров (ИКСИД): некоторые вопросы юрисдикции и арбитражного производства / А. Г. Алексеев, С. А. Войтович, Д. И. Грищенко, О. В. Шевчук. – К. : Юридическая практика, 2005. – 304 с.
14. Фархутдинов И. З. Международное инвестиционное право: теория и практика применения / И. З. Фархутдинов. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
15. Bond S. Negotiating Dispute Settlement in the International Petroleum Industry // International Oil & Gas Policies: Moving Eastwards / T. Waelde, G. Ndi (eds.) / S. Bond. – London : Graham and Trotman, 1994. – P. 165–178.
16. Clarisse Ribeiro (ed.) Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty / Clarisse Ribeiro (ed.). – N.Y. : Juris Publishing, 2006. – 684 p.
17. Collier J. The Settlement of Disputes in International Law: Institutions and Procedures / J. Collier, V. Lowe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 424 p.
18. Waelde T. W. Investment under the Energy Charter Treaty: An Overview of Key Issues [Электронный ресурс] / T. W. Waelde // Transnational Dispute Management. – 2004. – Vol. 1, Issue 2. – Режим доступа до журн. : <http://www.transnational-dispute-management.com/samples/freearticles/tv1-2-article224b.htm>.
19. О Договоре к Энергетической Хартии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mid.ru/drugie-otraslevye-organizacii/-/asset_publisher/km9HkaXMTium/content/id/2517386
20. List of all Investment Dispute Settlement Cases [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://energycharter.org/what-we-do/dispute-settlement/all-investment-dispute-settlement-cases/>

References

1. Dogovor k Energeticheskoj Hartii y svyazannye s nim documenty. – Available at : <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECT-ru.pdf>
2. Ioannis Kardassopoulos v. Georgia, Decision on Jurisdiction, ICSID Case No. ARB/05/18 : 6 July 2007. – Available at : <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-009dj.pdf>

3. Nykomb Synergetics Technology Holding AB v. Republic of Latvia, Arbitral award, The Arbitration Institute of SCC : 16 December 2003. – Available at : <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-002a.pdf>.
4. Oil Platforms Case (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objection, Judgment, Separate Opinion of Judge Higgins, I.C.J. Reports 1996. – Available at : <https://www.icj-cij.org/files/case-related/90/090-19961212-JUD-01-03-EN.pdf>.
5. Petrobart Ltd. v. Kyrgyz Republic, Arbitral award, The Arbitration Institute of SCC : 29 March 2005. – Available at : <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-004a.pdf>
6. Plama Consortium Ltd. v. Republic of Bulgaria, Decision on Jurisdiction, ICSID Case No ARB/03/24 : 8 February 2005. – Available at : <https://energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Disputes/ISDSC-003a.pdf>.
7. Siemens AG v. Argentina, Decision on Jurisdiction, ICSID Case No. ARB/02/8 : 4 August 2004. – Available at : http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/ICSIDBLOBS/OnlineAwards/C7/DC508_En.pdf
8. Hospodarskyi codeks Ukrainy. – Available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
9. Energetichna strategiya Ukrainy na period do 2030 roku: Rosporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy No145-r vid 15 berezhnya 2006 roku. – Available at : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.
10. Alfeeva U.V. Uregulirovanie mezhdunarodnyh ekonomicheskikh sporov v sovremennom mezhdunarodnom prave: avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni kand. yur. nauk : spec. 12.00.10 „Mezhdunarodnoe pravo ” / U.V. Afeeva. – Kazan, 1998. – 22 s.
11. Dogovor k Energeticheskoy Hartii: put k investitsiyam i togovle dlya vostoka i zapada / pod red. T. Waelde, A.A. Konoplyanyka. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 2002. – 632 s.
12. Krupko S.I. Investitsionnye spory mezhdru gosudarstvom y inistrannym investorom : uchebno-prakticheskoe posobie / S.I. Krupko. – M. : BEK, 2002. – 272 s.
13. Vezhdunarodnyi tsentr po uregulirovaniu investitsionnyh sporov (ICSID): nekotorye voprosy urisdiksiii i arbitzhnogo proizvodstva / A. G. Alekseev, S. A. Voytovich, D.I. Grishenko, O.V. Shevchuk. – K. : Yuridicheskaya praktika, 2005. – 304 s.
14. Farhutdinov I.Z. Mezhdunarodnoe investitsionnoe pravo: teoriya I praktika primeneniya / I.Z. Farhutdinov. – M. : Volters Kluver, 2005. – 432 s.
15. Bond S. Negotiating Dispute Settlement in the International Petroleum Industry // International Oil & Gas Policies: Moving Eastwards / T. Waelde, G. Ndi (eds.) / S. Bond. – London : Graham and Trotman, 1994. – P. 165–178.
16. Clarisse Ribeiro (ed.) Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty / Clarisse Ribeiro (ed.). – N.Y. : Juris Publishing, 2006. – 684 p.
17. Collier J. The Settlement of Disputes in International Law: Institutions and Procedures / J. Collier, V. Lowe. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – 424 p.
18. Waelde T. W. Investment under the Energy Charter Treaty: An Overview of Key Issues / T. W. Waelde // Transnational Dispute Management. – 2004. – Vol. 1, Issue 2. – Available at : <http://www.transnational-dispute-management.com/samples/freearticles/tv1-2-article224b.htm>.
19. O Dogovore k Energeticheskoy Hartii. – Available at : http://www.mid.ru/drugie-otraslevye-organizacii/-/asset_publisher/km9HkaXMTium/content/id/2517386
20. List of all Investment Dispute Settlement Cases. – Available at : <https://energycharter.org/what-we-do/dispute-settlement/all-investment-dispute-settlement-cases/>.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

УДК339.98 - 339.96

SOVEREIGN WEALTH FUNDS IN THE SYSTEM OF GLOBAL FINANCIAL IMBALANCES: AN ANALYSIS OF BENEFITS AND THREADS FROM THE PERSPECTIVE OF GLOBAL FINANCIAL STABILITY

ФОНДИ СУВЕРЕННОГО БАГАТСТВА У СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ФІНАНСОВИХ ДИСБАЛАНСІВ: АНАЛІЗ ВИГОД ТА ЗАГРОЗ З ПОЗИЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

ФОНДЫ СУВЕРЕННОГО БОГАТСТВА В СИСТЕМЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ФИНАНСОВЫХ ДИСБАЛАНСОВ: АНАЛИЗ ВЫГОДАХ И УГРОЗАХ С ПОЗИЦИИ ГЛОБАЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Reznikova N.

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor at the Chair of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: r_nv@ukr.net

Ivashchenko O.

PhD (Econ.), Associate Professor, Head of Department of Economy and Management of Foreign Economic Activity of National Academy of Statistics, Accounting and Audit. E-mail: oi.nasoa@gmail.com

Резнікова Н.В.

Доктор економічних наук, доцент, професор кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: r_nv@ukr.net

Иващенко О.А.

Кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Національної академії статистики, обліку та аудиту. E-mail: oi.nasoa@gmail.com

Резникова Н.В.

Доктор экономических наук, доцент, професор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: r_nv@ukr.net

Иващенко О.А.

Кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики и менеджмента внешнеэкономической деятельности Национальной академии статистики, учета и аудита. E-mail: oi.nasoa@gmail.com

Abstract. *A new active component has appeared in the contemporary global financial system, Sovereign Wealth Funds, demonstrating the growing investment capacities in some countries. This newly born category of investors reflects a wide array of economic policy intentions in the realities when current consumption or investment of considerable funds resulting from budget surplus and positive payment balance becomes either undesirable or unfeasible. The article's objective is to analyze operation of Sovereign Wealth Funds as an*

innovative and leading actor of the global financial market, coming in place of hedge funds and private investment funds and challenging the role of central banks as biggest lenders. The position of Sovereign wealth Funds in the system of global financial imbalances is studied; benefits and threats from their operation are analyzed from the perspective of global financial stability.

Keywords: *sovereign wealth funds, global financial imbalances, financial stability, savings, investments.*

Анотація. *У сучасній глобальній фінансовій системі з'явився новий активний компонент, який демонструє наростаючі можливості у сфері інвестування окремих країн – фонди суверенного багатства. Поява даної категорії інвесторів відобразила широкий комплекс намірів в економічній політиці в реаліях, коли створюються фундаментальні передумови для небажаності чи неможливості поточного споживання або інвестування значних коштів, які є результатом надлишку бюджету та профіциту платіжного балансу. Мета статті в аналізі діяльності суверенних фондів багатства як новітнього провідного учасника світового фінансового ринку, який прийшов на зміну хедж-фондам і приватним інвестиційним фондам, поставивши під сумнів роль центральних банків як найбільших позичальників. Досліджено місце фондів суверенного багатства у системі глобальних фінансових дисбалансів та проаналізовано вигоди та загрози від їхньої діяльності з позиції глобальної фінансової стабільності.*

З'ясовано, що незалежно від задекларованих цілей, ФСБ фактично виступають дієвим актором реалізації економічної політики. Крім того, формування додаткового фінансового забезпечення у вигляді таких фондів зумовлене необхідністю гарантування майбутніх державних витрат, пов'язаних зі старінням населення та пошуком адаптивної соціальної моделі. Отож, експансія фондів суверенного багатства є відображенням поєднання глобальних фінансових дисбалансів, глобальної фінансової інтеграції та нових можливостей у сфері глобального інвестування.

Ключові слова: *фонди суверенного багатства, глобальні фінансові дисбаланси, фінансова стабільність, заощадження, інвестиції.*

Аннотация. *В современной глобальной финансовой системе появился новый активный компонент, который демонстрирует нарастающие возможности в сфере инвестирования отдельных стран - фонды суверенного богатства. Появление данной категории инвесторов отразила широкий комплекс намерений в экономической политике в реальных, когда создаются фундаментальные предпосылки для нежелательности или невозможности текущего потребления или инвестирования значительных средств, полученных в результате избытка бюджета и профицита платежного баланса. Цель статьи в анализе деятельности суверенных фондов богатства как нового ведущего участника мирового рынка, который пришел на смену хедж-фондам и частным инвестиционным фондам, поставив под сомнение роль центральных банков как крупнейших заемщиков. Исследовано место фондов суверенного богатства в системе глобальных финансовых дисбалансов и проанализированы выгоды и угрозы их деятельности с позиции глобальной финансовой стабильности.*

Установлено, что независимо от задекларированных целей, ФСБ фактически выступают действенным актером реализации экономической политики. Кроме того, формирование дополнительного финансового обеспечения в виде таких фондов обусловлено необходимостью обеспечения будущих государственных расходов, связанных со старением населения и поиском адаптивной социальной модели. Итак, экспансия фондов суверенного богатства является отражением сочетания

глобальных финансовых дисбалансов, глобальной финансовой интеграции и новых возможностей в сфере глобального инвестирования.

Ключевые слова: *фонды суверенного богатства, глобальные финансовые дисбалансы, финансовая стабильность, сбережения, инвестиции.*

The current problem. The growing economies have increased their financial assets and the accumulated national wealth, claiming for the role of active players at international financial markets. At the same time, transformation of Sovereign Wealth Funds (SWFs) into institutions active at the global market have changed the base of the global investors, thus modifying a wide array of processes taking place in the sphere of global finance [1, p.423].

The aim of the article is to analyze benefits and threats related with SWF operation for the financial stability.

Analysis of the latest publications. Evidence for the potential radical consequences of SWFs operation for the established balance of power on the global arena can be found in the monograph of V. Kozyuk, a Ukrainian researcher. Yet, in the list of risks enumerated by the author, *we can discern the signs of the transformation of economic dependence into economic interdependence with the changing vectors of mutual impact.* J. Santiso, OECD Development Centre' Director, notes that SWFs are the products of a major global economic and financial rebalancing of power. Their emergence has been controversial not only because of the fear of politically induced investments, lack of transparency and other conspiratorial arguments, but also because they symbolize a much deeper phenomenon reshaping the world's economy and finance [13]. Although there exists no commonly accepted definition of SWFs, R. Beck and M. Fidora identify three elements that are common to such funds: first, SWFs are state-owned. Second, SWFs have no or only very limited explicit liabilities and, third, SWFs are managed separately from official foreign exchange reserves [9]. B. Bortolotti, V. Fotak and W. L. Megginson asserts, that there is no consensus, in either the academic or practitioner literature, on exactly what constitutes a SWF. The authors use the definition of SWF employed by the Sovereign Investment Lab: (1) an investment fund rather than an operating company; (2) that is wholly owned by a sovereign government, but organized separately from the central bank or finance ministry to protect it from excessive political influence; (3) that makes international and domestic investments in a variety of risky assets; (4) that is charged with seeking a commercial return; and (5) which is a wealth fund rather than a pension fund—meaning that the fund is not financed with contributions from pensioners and does not have a stream of liabilities committed to individual citizens [10].

In spite of great numbers of studies devoted to SWFs analysis from the perspective of their organization structure, management specifics, comparisons of existing SWF operation models at country level and their formation sources, a study of SWF impact from the perspective of SWF capacity to aggravate or eliminate global imbalances requires rethinking.

The important research results. The increasing numbers and scopes of SWFs in the globalization era reflect the occurrence of high surpluses both in countries exporting primary resources and in ones importing SWFs, which pursue aggressive policies of gaining global competitive advantages by means of undervalued exchange rates. As a consequence, SWFs are no longer homogenous financial entities. Now the total assets of SWFs make 7.421 trillion USD, including assets worth 4.168 trillion USD (56.16%) associated with oil and gas. The central role is played by SWFs of the Persian Gulf (2.878 trillion USD) [14].

By purpose, SWFs can be broken now into five types: stabilization funds, saving funds, reserve investment corporations, development funds and contingent pension reserve funds. Neo-protectionist capacities are specific to **only stabilization funds**, designed to isolate the budget and overall economy from fluctuations of prices for primary resources [5,

p.313; 3, p.31]. The key instrument by which SWF impact on a domestic economy is made is exchange rate. Accumulation of hard currencies inside countries strengthens national currencies, whereas their increasing rates lower the foreign competitiveness of home-made goods on account of their high cost; therefore, it is very important to have hard currency accumulations allocated in structural development of the economy and investment.

The sovereign demand for assets used to be associated with the policy of currency reserves pursued by central banks, which changed radically as the financial globalization advanced. It was transformation of SWFs into a source of global change in the sphere of investment and capital flows that caused the need for revising the concept of sovereign demand for assets as the one limited by the functional competence of central banks.

The operation specifics of SWFs are affected by a number of destabilizing factors in the global economy, such as devalued global interest rates, pressures on euro and the decreasing competitiveness of European goods, the sustaining link of Asian currencies to the falling dollar, the inflexible growth of exchange rate in many countries etc.

Bearing in mind that SWF grow most rapidly in size and numbers as the problem of financial imbalances aggravates, SWFs in the conditions of “overheated” economy start to take on the functions of control over the domestic inflation, normally executed by central banks, which is caused by the undervalued exchange rate and the competitive accumulation of currency reserves. This problem can be seen most clearly in the economies based on oil extraction. The scales of SWF activity are a proxy of undervalued exchange rates of leading global exporters.

Another problem faced by SWFs is **the distortion of global inflation processes and tendencies in the sphere of imbalances [2]**. To begin with, two main models of SWF funds management are most often used worldwide: public model and non-public one. However, SWFs are most often referred to as public institutional investors which operation is related with accumulation of sovereign funds (pools) due to favorable macroeconomic, trade and financial positions of a country and their allocation in foreign or domestic financial and alternative assets, to implement long-term objectives of stable national development. The main tasks of such financial institutes are: support economic stability; eliminate negative effects of market conjuncture; accumulate funds for next generations, with guaranteeing additional stimuli for development to domestic enterprises and high level of social protection of the population today and in future.

Of the main risks caused by the increasing global presence of SWFs, the following ones are emphasized by V. Kozyuk:

- Lack of transparency and legitimacy of international accountancy, because SWF operation have not been regulated by far at any of the levels. The researcher emphasizes that while central banks provide regular reports to IMF, SWF operation is not subject to jurisdiction of international organizations like IMF, World Bank or Bank of International Settlements; as a result, the global supervision of their operation has rather scientific than official character [2, p.427]. We are inclined to interpret this situation as a step towards defending economic sovereignty, which, in spite of the risks caused by the increasing uncertainties for the rest of global players, lays the fundament for reconfiguration of the existing asymmetry in balancing the interests of developed and developing countries. Moreover, in this we discern the signs of the increasing dependence on resources, because the lion share of SWF founders are countries exporting energy resources (UAE, Norway, Saudi Arabia, Kuwait, Russia, Libya, Qatar, Algeria, Brunei, Malaysia, USA, Canada, Nigeria, Iran, Azerbaijan, Oman, Timor, Venezuela, Trinidad and Tobago) and Asian countries (Singapore, China, South Korea, Taiwan);

- Political engagement that can encourage the occurrence of financial protectionism, which, if extrapolated on the current and predicted scopes of SWFs, endangers financial globalization per se, with destructive consequences for the global trade, capital flows and capabilities to finance payment imbalances [2, p.427]. Accepting V. Kozlyuk’s thesis about

the occurrence of new sources of risk for the financial stability, we, nevertheless, propose an impartial interpretation of this process as an evidence that countries claiming for the changing role in the contemporary geo-economic space are actively seeking for instruments capable to protect their own economic interests, which were obviously used by developed countries at the phase of formation and establishment as global leaders.

- Financial interference, which mechanism is mediated by the operation of SWFs and which allows some countries to invade financial systems of other ones, causing both economic and political consequences [2, p.428];

- Concentration of the sovereign demand on assets. Because the overwhelming majority of countries founding SWFs have at their disposal the largest monetary reserves, the sources of demand for assets undergo radical transformation. The sovereign demand for assets begins to catch up with the private one and may sometimes outpace it. According to V. Kozlyuk, when a country has large monetary reserves in possession, combined with SWFs, this will threaten the global financial system with high risks in case of any change in demand and supply [2, p.428]. Agreeing with the author's concern that any process of correcting global financial imbalances will be increasingly more dependent on the character of the sovereign demand for assets, we need to say that this process will be gradual, and will be an objective step towards multi-polarity.

The changing sensitivity of sovereign investment funds to risk/profit ratio and the scale of the investment horizon depends on a fund raising source: funds founded on profits from sales of oil have the largest impact on risky assets, they are capable to invest long-term, they have lower risk, and they seek for funds based on surplus from trade with goods; and the lowest level of risk, even a negative one, will be characteristic of funds based on flows of capital, which have to invest short-term to have the capacity for flexible reaction on the changing situation.

We agree with the opinion of experts from Stanford Economic School that rise and development of SWFs gives evidence of the increasing global tendency towards direct government participation in corporate activities, which is named "new mercantilism" [4, p.215;12]. The worsening economic situation in Europe and the lesser possibilities for U.S. to lend abroad in the conditions of sub-prime mortgage crisis decreased global growth rates and cut oil prices. If this affects the current account surpluses of oil exporters, the current accounts of Asian countries will obviously be improved. Besides that, some countries, instead of using foreign currency reserves to implement monetary policies and react on the cessation of capital flows, tend to transfer the surplus of these reserves to SWFs in order to invest diversified assets in foreign currencies. Also, considerable reserves in foreign currencies cause the growing supply of money, thus entailing inflation. This may have extremely negative implications in countries like China, Vietnam or Indonesia, which, having adopted the export-oriented model of economic growth, seek for competitive prices for home-made goods. To have this situation prevented, the government withdraws extra liquidity through sterilization of assets. This will be possible to do when the interest rate paid on government bonds issued for sterilization of extra reserves in foreign currencies is not higher than the incomes on assets in which the reserves are invested. A part of the reserves is, therefore, transferred to SWFs which purpose is to invest in a multiplicity of assets that are capable for generating a higher income, although often a risky one.

Official purchases through SWFs are not considered as harmful in economic literature, but this argument seems to us rather contradictory, because the main purpose of SWFs is to transfer savings abroad, which will decrease the value of national currency and preserve a large surplus in the current account. In this sense, foreign investment of SWFs is positively a currency manipulation. This can be excused when a non-renewable resource is exported, although even then there must be international agreements imposing limitations on such action. A major part of SWFs activities involved investment in developed countries, intended to cope with economic and political problems. This was accompanied by the

increasing protectionist tendencies in the investment policies of countries that are recipients of capital.

SWFs are being actively created by not only exporters of primary commodities, but by oil importers as well. These are countries that either effectively increase exports of goods (such as Japan, Ireland, China, South Korea) or pursue expansion policies at global financial and information markets, including Singapore and Hong Kong. A positive balance of foreign trade may occur due to export expansions, reduced prices for imported goods, changed exchange rates or administrative limitations on imports. When a government with the positive account of current transactions accumulates more reserves than it needs to achieve short-term goals, it tends to create a SWF in order to administer these “additional” reserves.

The difference between monetary incomes and expenditures is not covered by internal investment because industrial infrastructures fail to absorb a surplus of money. To eliminate inflation effects from the increasing monetary mass, a surplus of hard currency has to be “sterilized” by transferring it abroad. The problem of external payment imbalances obviously has global and system nature. The persisting positive payment balance in some countries along with the permanently negative external payment balance in other ones (high payment deficit in U.S. and high surpluses in China) causes the uneven cross-country distribution of capital, taking on the threatening and chronic character. The correction of global imbalances launched in 2008 is a long and nonlinear process.

Therefore, SWF is a consequence of imbalanced global financial flows as well as an instrument to eliminate imbalances. Funds like this are created in countries with either negative or positive payment balance, including ones where these figures are the highest. It is quite logical that the largest amounts of sovereign money are concentrated in countries with positive balances. SWFs help in mitigating undesired effects from the foreign currency surplus by way of their “sterilization”. In 2013, due to the fall of oil prices, countries like Norway, Russia and Singapore could not enter the top-10 countries with the highest surplus. They were replaced by Qatar, UAE, the Republic of Korea and Taiwan. The economic effects from the oil shock are being rapidly materialized. Basically, the rapidly falling oil prices cause redistribution of real incomes from investors to consumers in importing countries like Japan, EU members and U.S., which decreased the negative balance. In countries with developed and flexible economies, where exchange rates are formed by the market mechanism of supply and demand, the increased exchange rate of national currency (just like the decreased effectiveness of exports of goods) causes rapid transfers of capital to other spheres. Thus, in 2013 China could decrease the negative balance by way of increased investment, stimulating tax and budget policy focused on growth of spending, boost of lending and growth of prices for assets. Besides that, developed countries like Germany that has the highest positive balance, as well as Switzerland and the Netherlands, are active participants of global financial and economic relations. Therefore, they have no need in creating special funds to compensate possible losses in case of the changed conjuncture at some commodity markets: the adaptability of domestic economy and the mobility of resources can fully protect and secure it [7; p. 9].

Conclusions. Irrespective of the declared objectives, SWF is, in fact, an effective actor in the economic policy implementation. Raising of additional funds in form of SWFs caused by the need to guarantee future government spending related with ageing of the population and seeking for an adaptive social model. Therefore, the expansion of SWFs is a reflection of the combination of global financial imbalances, global financial integration and new capabilities in the global investment sphere.

References

1. Dyba M. (2015) ‘Suverenni fondy na rynku kapitaliv’ [Sovereign funds in the capital market], *Finances of Ukraine* 8: 56-73.
2. Kozlyuk V. (2009), ‘Monetarni zasady hlobal’noyi finansovoyi stabil’nosti’

- [Monetary fundamentals of global financial stability], TNEU, "Ekonomichna dumka": 728 s.
3. Panchenko V., Reznikova N. (2017) 'Vid protektsionizmu do neoprotektsionizmu: novi vymiry rehulyuvannya v umovakh liberalizatsiyi' [From protectionism to neo-protectionism: new dimensions of regulation in the conditions of liberalization], *Mizhnarodna ekonomichna polityka* 2(27): 28-46.
  4. Panchenko V. (2018) 'Hlobal'ni vymiry neoprotektsionizmu: teoriya i praktyka' [Global dimensions of neo-protectionism: theory and practice], Ahrar Media Hrup: 618 s.
  5. Reznikova N. (2018) 'Ekonomichna neozalezhnist' krayin v umovakh hlobal'nykh transformatsiy' [Economic neo-dependence of Countries in the Context of Global Transformations], Ahrar Media Hrup: 460s.
  6. Reznikova N., Ivashchenko O. (2016) 'Neozalezhnist' ukrayins'koyi ekonomiky yak proyav vyklykiv ekonomichny bezpetsi: perspektyvy strukturnoy itransformatsiyi ta makroekonomichnoyi stabilizatsiyi' [Neo-dependence of the Ukrainian economy as a manifestation of challenges to economic security: prospects of structural transformation and macroeconomic stabilization], *Ekonomika ta derzhava* 2: 4-8.
  7. Reznikova N., Ivashchenko O. (2017) 'Perspektyvy formuvannya novykh tsentriv ekonomichnoho zrostannya v umovakh novoyi normy svitovoyi ekonomiky yak proya neozalezhnosti' [Prospects for the emerging new centers of economic growth in the context of new norm of the global economy: a manifestation of neo-dependence], *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* 11: 5-9.
  8. Shpyl'ka O., Sorokina O. (2012) 'Rol' fondiv suverennoho bahatstva v systemi hlobal'noyi finansovoyi stabil'nosti' [The role of sovereign wealth funds in the system of global financial stability]. Available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=10575>.
  9. Beck R., Fidora M. (2008) 'The Impact of Sovereign Wealth Funds on Global Financial Markets'. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecbocp91.pdf?cf1d54411b5d38ec73277c2d78273a31>.
  10. Bortolotti B., Fotak V., Megginson W.L. (2015) 'The Rise of Sovereign Wealth Funds: Definition, Organization, and Governance'. Available at: <https://www.unibocconi.eu/wps/wcm/connect/fbd0c50e-0402-4992-9a2f-0a46d3105261/SWF-PPP-Palgrave-1.pdf?MOD=AJPERES>.
  11. Bulatova O. (2016) 'Regionalization of the World Economy', *Visnyk Mariupol's'kohoderzhavnohouniversytetu. Seriya: Ekonomika* 12: 153-161.
  12. Fiechter J. (2010) 'The French Strategic Investment Fund: A Creative Approach to Complement SWF Regulation of Mere Protectionism?', *Journal of Applied Economy* 3: 59-77/
  13. Santiso J. (2009) 'Sovereign Development Funds: Key financial actors of the shifting wealth of nations'. Available at: <https://www.oecd.org/dev/41944381.pdf>.
  14. *Sovereign Wealth Fund Rankings* (2018). Available at: <https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>.
  15. *Sovereign Wealth Funds: Aspects of Governance Structures and Investment Management* (2013). Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13231.pdf>.

УДК 004.773.7 – 028.68

МЕДІЙНА ТАКСОНОМІЯ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ПАРАДИГМ

MEDIA TAXONOMY IN THE SYSTEM OF GLOBAL PARADIGMS

МЕДИЙНАЯ ТАКСОНОМІЯ В СИСТЕМЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ПАРАДИГМ

Чужиков А. В.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри європейської економіки і бізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Е – mail: no.dsgn@gmail.com

Chuzhykov A.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of European Economics and Business at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. E – mail: no.dsgn@gmail.com

Чужиков А. В.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры европейской экономики и бизнеса ГВУЗ «Киевский государственный экономический университет имени Вадима Гетьмана». Е – mail: no.dsgn@gmail.com

Анотація. Досліджено генезис дефініції «парадигма», в межах якого з'ясовано особливості її еволюції та визначення класифікаційних ознак. Встановлено трендовий характер трансформації контенту парадигм в умовах посилення процесів постмодернізму, культурної гібридизації та зростаючого космополітизму. Проаналізовано методологічну сутність глобальних парадигм («Homo oeconomicus», «Homo sociologicus», «Homo ecologicus», «Homo informaticus») і похідних від неї «Homo creativus», «Homo retis» та інших. Розкрито значення організаційного контенту медійної парадигми та з'ясована її міжсистемна та міждисциплінарна сутність. Розроблено графічну модель таксономічної дифузії медійної парадигми та проведено її діагностування за селективними індикаторами (принципи, мотиви, арена дії, типи концепцій, які використовуються, завдання аналізу, відношення до інших парадигм), що дозволяє конкретизувати методологічні рамки майбутніх досліджень.

Ключові слова: глобалізація, парадигма, медійна парадигма, ієрархія, таксономія, дифузія, діагностична модель, поліструктуризація.

Abstract. The genesis of the definition of "paradigm" is explored, within which the peculiarities of its evolution and the definition of classification features are determined. The trend character of the transformation of the content of paradigms in the conditions of strengthening the processes of postmodernism, cultural hybridization and growing cosmopolitanism is established. The methodological essence of global paradigms ("Homo oeconomicus", "Homo sociologicus", "Homo ecologicus", "Homo informaticus") and derivatives of it "Homo creativus", "Homo retis" and others are analyzed. The significance of the organizational content of the media paradigm is revealed and its inter-system and interdisciplinary essence is clarified. A graphic model of taxonomic diffusion of the media paradigm was developed and its diagnostics was carried out on the basis of selective indicators (principles, motives, action arena, types of concepts used, analysis tasks, relation to other paradigms), which allows to specify the methodological framework of future research.

Key words: globalization, paradigm, media paradigm, hierarchy, taxonomy, diffusion, diagnostic model, polystyrisation.

Аннотация. *Исследован генезис дефиниции «парадигма», в пределах которого выявлены особенности её эволюции и определения классификационных признаков. Установлен трендовый характер трансформации контента парадигм в условиях усиления процессов постмодернизма, культурной гибридизации и растущего космополитизма. Проанализировано методологическое существо глобальных парадигм («Homo oeconomicus», «Homo sociologicus», «Homo ecologicus», «Homo informaticus») и производных от них «Homo creativus», «Homo retis» и других. Раскрыто значение организационного контента медийной парадигмы и выяснена её междисциплинарная сущность. Разработана графическая модель таксономической диффузии медийной парадигмы и проведено её диагностирование по селективным индикаторам (принципы, мотивы, арена действия, типы используемых концепций, задачи анализа, отношение к другим парадигмам), что позволяет конкретизировать методологические рамки последующих исследований.*

Ключевые слова: *глобализация, парадигма, медийная парадигма, иерархия, таксономия, диффузия, диагностическая модель, полиструктуризация.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток глобалізаційних процесів висунув на перший план проблему створення нової методології, адже потреба у прогнозуванні і верифікації змін у світовій економіці завжди була важливим фактором подальшої модернізації суспільства, центральним місцем якої є парадигма. З часу її «світової» імплементації в систему філософських, соціальних економічних та інших наук цей термін не один раз зазнав розширення і уточнення. Наслідком таких змін став процес активного продукування все нових й нових різнорівневих парадигм, з яких було надзвичайно важко вибудувати систему ієрархічних таксонів, встановити характер зв'язків та взаємовідносин між ними. Не виключенням стала й медійна парадигма, інформаційний, креативний, мережний й економічний контент якої не міг бути відокремленим від перелічених вище парадигм поч. ХХІ ст. Це означає, що проблема гармонізації медійного компоненту глобальних парадигм та її відповідної таксономізації стала важливою платформою для міждисциплінарних досліджень. Відтак ґрунтовний аналіз медійної парадигми та оцінювання її вмотивованості в систему інших парадигм є надзвичайно актуальним теоретичним завданням сучасних досліджень, адже дозволяє спрогнозувати наслідки зростаючих інформаційних потоків.

Мета статті. Полягає у системному аналізі медійної таксономії глобальних парадигм в процесі їхнього генезису, домінування та невизначеності рівнів міжпарадигмальної дифузії. Додатковою метою пропонованого дослідження є проведення параметрального діагностування медійної парадигми та встановлення характеру її компліментарної взаємодії з іншими парадигмами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розроблення сучасних парадигм завжди була у центрі уваги багатьох науковців, які прагнули оптимізувати свої дослідження та підвищити рівень прогнозованості процесів, що вивчаються. До їхнього числа належить Т. Кун [1], Г. Бергман [2], Р. Сведберг [3], наукові праці яких суттєво вплинули на розвиток панівної методології 70 – 90-х р. р. ХХ ст., а також М. Кастельса [7], Я. Корнаї [8], Х. Зіберта [13], вплив яких був доволі вагомим на зламі тисячоліть та сучасних вчених (Й. Раймер [14], Р. Робертсон [17], А. Ассман [21], Р. Флорида [23]) радикальний, багато у чому доробок який важко переоцінити. Утім теоретичні напрацювання науковців щодо обґрунтування і параметризації медійної парадигми є поки що недостатніми і представлені працями лише окремих західних вчених, зокрема Д. Гіола [36], Л. Кюнг [34], Д. Шеуфеле [38]. Утім, навіть в їхніх працях недостатньо глибоко розглянуті питання таксоніфікації і параметризації, а також зіставності з іншими парадигми її контенту та ключових характеристик. Пропоноване дослідження є спробою заповнити певною мірою наявні теоретичні прогалини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Генезис дефініцій. В глобальному науковому середовищі навряд чи знайдеться бодай ще один термін, який дискутується з такою ж інтенсивністю як «парадигма» і кожне наступне її обговорення породжує все нові й нові більш деталізовані та більш обґрунтовані сентенції, невідомі науці до цього часу риси, важливі складові, новітні моделі інтерпретації цієї дефініції. Нерідко це роблять філософи і соціологи, в межах наукових досліджень яких цей термін, власно кажучи, й зародився, а також фахівці з інших спеціальностей, які надають практичної скерованості і трендовості «смівому» формуванню численних нових парадигм, або ж, в окремих випадках, уточненні тих, що існують зараз.

З огляду на це, доцільно було б визначити характер наукового генезису цього терміну та співставити його з тими підходами, котрі дозволяють окремим фахівцям обґрунтовувати парадигму як щось ціле, натомість іншим – наводити численні докази внутрішньодисциплінарної, або ж міждисциплінарної взаємодії різних наук. Саме ці обставини призвели до численних дискусій про те, що парадигма має носити єдиний (загально прийнятий) характер, або ж, в іншому випадку, відповідати принципу секторальної диференціації, в межах якого процес «подрібнених парадигм» стає дедалі все більш відчутним і може призвести, на наше глибоке переконання, до втрати цілісного розуміння не лише цього терміну, а й довіри до методології взагалі. З огляду на це, в сучасній науковій літературі фахівці нерідко звертаються до витоків цієї дефініції та стадій її умовної імплементації в систему філософських, соціологічних, соціальних, економічних та інших наук, глобальна затребуваність яких зростає рік від року. Тож не дивно, що чимало дослідників починають свій аналіз з древньогрецького Платона і концентрують свою увагу на суто філософських концепціях (прообрази речей, ідеальні зв'язки) або ж з американського фізика, соціолога і філософа Th. Kuhn (Т. Кун), який наприкінці 1960-х – поч. 1970-х років у своїй фундаментальній праці «The Structure of Scientific Revolution» (Структура наукових революцій) запропонував нову концептуальну модель – парадигму, що складалася з формальної теорії, класичного досвіду та вивірених наукових методів [1, р.27]. Утім у колишньому СРСР засновником цього терміну чомусь вважали позитивіста Г. Бергмана, який анонсував парадигму з огляду на потребу у «...характеристиці нормативності методології» [2, с. 460]. З позиції сьогодення доволі важко сказати про яку нормативність йшлося і чи це мало відношення лише до філософії, або ж розповсюджувалось на всі науки, тобто наявним став своєрідний синкретизм, який, насамперед термінологічно, й зумовив не лише упередженість у трактуванні, а й «ідеологічне» розмежування на парадигми розвитку і парадигми дослідження. Саме така інтерпретація зумовила палкі дискусії серед науковців в 1980-х – 1990-х р. р. Як результат, з'являлися численні секторальні парадигми (оборони, продовольчі, освітні) й дослідницькі, в яких апарат науково – пошукових робіт постійно удосконалювався, й, водночас, зростала валідність отримуваних в конкретній науці результатів та їхня прогностичність.

Вже на поч. 1990-х суттєво посилились процеси більш чіткої, ніж це було визначено у Т. Куна, ідентифікації структурних компонентів парадигми, котра охоплювала за Р. Сведбергом дію, принципи дії, арену дії, визначальний принцип, тип концепції, що використовується, завдання аналізу, відношення до інших наук [3, р.22]. Спираючись на дослідження видатних, на той час, дослідників, зокрема Самуельсона, Шумпетера, Спенсера, Фрідмана була проведена «параметральна» ідентифікація двох найважливіших на той час, парадигм – «Homo economicus» (Людина економічна), в основі якої лежав глобальний виробничий процес і «Homo sociologicus» «Людина соціальна» (центр усього відтворення – людина). Після відомої конференції ООН з охорони довкілля (м. Ріо-де-Жанейро, 1992) до цього переліку парадигм додалася ще одна «Homo ecologicus» (Людина екологічна). Здавалося, що утворений внаслідок створення такої

методологічної конструкції трикутник, забезпечуватиме значний прогрес у конвергенції глобального суспільства, який більш відомий під назвою стійкий (сталий) розвиток, а саме поєднання соціального, економічного та екологічного трендів, назавжди закріпить визначені пріоритети розвитку людства. Утім у багатьох випадках ця, без сумніву, блискуча ідея, яка потрапила до багатьох державних і міжнародних документів лишалася хіба що мрією, або ж химерною надією на те, що колись подібного роду гармонізація все ж – таки матиме місце. Яскравим доказом цього могли б слугувати дані, що наводить Н. Бердсолл (2006), Президент Центру аналізу проблем глобального розвитку (США) [4, с. 84]. Так, різниця у доходах населення 10% найбагатших американців до 10% найбідніших ефіопів перевищує 10 тисяч разів [5, с. 66]. Такими, що поглиблюються, ідентифікуються зараз відмінності у забезпеченні продуктами харчування, питною водою, одягом; суттєво зменшується доступність медичних послуг, вищої освіти тощо. Асиметричним виглядає також ринок праці, а рівень безробіття в окремих країнах перевищує позначку у 35 – 40%%, не кажучи вже про міграційні потоки, що захлинули Європу.

На додаток до перелічених вище соціальних негараздів слід віднести також численні економічні кризи, гібридні війни, низьку кваліфікацію працівників та загострення конкуренції, яка відтепер ідентифікується на глобальному, регіональному, національному і, навіть, на локальному рівнях. З другого боку, зростання суперечностей між різними країнами має місце й в процесі посилення інформаційної асиметрії.

Суттєве розширення термінологічного апарату та формування цілої низки нових наук (знання економіка, економіка уваги, когнітивна економіка), а також розширення можливостей Інтернет призвели до значних змін у трактуванні потоків інформації, їхнього споживання та комерціалізації. Численні праці М. Кастельса, Е. Тофлера, П. Друкера та інших наочно довели необхідність існування ще принаймі двох парадигм – «Номо informaticus» (Людина інформаційна), яку вітчизняний дослідник З. Партико [6] називає інформаційною парадигмою, або ж сучасною парадигмою теорії інформації та «Номо creativus» (Людина креативна). Разом із тим, попит на інформацію, яка стала важливим продуктом діяльності багатьох ТНК постійно зростає. За М. Кастельсом це сприяє появі нового класу глобального суспільства, котрий об'єднав на глобальному рівні так звані техноеліти (куратори мереж, хакери, етерналісти, нексеалісти, члени віртуальні громади, підприємці) [7, с. 34-61]. Проте слід зауважити, що далеко не усі підприємства однаковою мірою інтегровані в глобальні мережі, адже внутрішнє виробництво домогосподарств і, відповідно, їхнє споживання, різною мірою залежатимуть від глобальної кон'юнктури, характеру руху товарних потоків, зростаючої суспільної динаміки та мобільності сукупної робочої сили. Доволі актуальною залишається проблема секторальної диференціації парадигм, а відтак й продукування їх новітніх видів. Про складність й суперечливість цього процесу на зламі тисячоліть доволі переконливо говорив угорський й, водночас, американський економіст Я. Корнаї, котрий був глибоко переконаний в існуванні системної парадигми, важливим елементом якої є цілісність, а відтак й універсальність [8].

Парадигма в умовах постмодерності. Утвердження в глобальному суспільстві його постіндустріальної моделі розвитку звичайно, що зачепило й цілий ряд інших парадигм, кожна з яких фокусувалася або ж на глобальних перевагах (постіндустріальна парадигма Д. Бема [9]) секторальних пріоритетах, коли йшлося про певні галузеві сегменти розвитку, або ж на горизонтальних, в межах яких виокремити лише один сегмент було, практично, неможливим (регіональна парадигма). У деяких випадках йшлося про взаємне посилення відтворювальних процесів у певній сфері виробництва й тоді неминучою стала структурна деталізація, яку доволі вдало обгрунтував вітчизняний науковець В. Лук'янов. Автор запропонував до обговорення синергетичну парадигму

розвитку фінансових ринків, в межах якої ним були виокремлені: системна ентропія, макроекономічна асиметрія, безконтрольна віртуалізація фінансового капіталу. В процесі аналізу їхньої діяльності дослідник навів чимало доказів її посилення [10, с. 20]. Зазначимо також, що ідею ентропії, але щодо самої параметризації парадигми (або парадигм) підтримали й інші дослідники. Вже на поч. ХХІ ст. доволі ніщивної критики зазнала парадигма «*Homo oeconomicus*», яка ще два десятиліття тому вважалася беззаперечно домінуючою і доволі переконливо абсолютизувалася прихильниками неоліберальної теорії. Основним предметом скерованої критики, за Д. Егоровим, стала в політекономії категорія «вартості» котрої, як виявилось, «...насправді не існує, її ніхто не бачив і не торкався» [11, с. 38]. Але чому під критику потрапила лише політекономія? Чимало дослідників (зокрема Г. Кривобороденко) останнім часом звертають увагу на те, що нові парадигми є нічим іншим як наслідком онтологічних і гносеологічних передумов і формуватимуться на елементах, що були сформовані в процесі розвитку економічної теорії [12, с. 36]. Водночас, доволі риторичним виглядала теза про те, чи варто кінцево відмовитись від тих парадигм, що існували раніше. З огляду на це доволі показовою виглядає стаття колишнього директора Інституту світової економіки в Кілі (Німеччина) Н. Siebert, в якій він розглядав локальну конкуренцію через вже давно забуту колись парадигму міжнародного поділу праці [13]. Тим не менше й критикам й фундаторам новітніх та існуючих на поч. ХХІ ст. парадигм бракує теоретичної бази, адже нерідко нова парадигма (або ж її модель) могла бути такою, що штучно віднесена до різних сфер знань. Яскравим доказом цього могли слугувати парадигми – «*Homo Urbanus*» голандського дослідника Й. Роймера [14], де йдеться про парадокси еволюцій й «*Homo metropoliticus*» вітчизняного науковця Р. Крамаренка, що стосується урбанізації столичних регіонів світу [15]. Водночас, процеси глобалізації, що посилювались рік від року внесли суттєві корективи у співвідношення: глобальне – національне – локальне. Цей процес глобальної адсорбції доволі ґрунтовно описав У. Бек у своїй епатажній у цілому книзі, додаткова назва якої «*Нова світова політична економія*», викликала палкі дискусії, утім саме вона багато у чому розкриває суть і значущість наведеної науковцем таксономічної моделі: «...саме розрізнення і протиставлення національного і космополітичного погляду на речі – пише автор, не лише відкриває нові простори для діяльності та ресурси влади, а й взагалі пояснює, за що врешті – решт ведеться метагра» [16, с. 53] і трохи далі зауважує «Проте насправді метагра включає можливість парадигми легітимізації» [16, с. 53]. З огляду на це впливає декілька важливих висновків, що можуть пояснити те, якою ж саме має бути сучасна парадигма і чи можна просто так давати нові назви абсолютно незрілим концепціям. На наш погляд таких аргументів має бути три. По – перше, кожна зі створювальних парадигм має бути віднесена до певного типу: розвитку або ж дослідження. По – друге, в процесі легітимізації слід чітко визначити її параметральні характеристики і співставити їх з уже існуючими. По – третє, варто встановити, який рівень дифузії, у даному випадку дисциплінарної, притаманний конкретному виду пропонованих науковою спільнотою парадигми і наскільки вона відрізняється від концепцій, формування яких не викликає суттєвих ускладнень.

Природньо, що загальний алгоритм такого своєрідного «парадигмо утворення» має на чомусь базуватися. Принципово новий підхід, з огляду на це, запропонував Р. Робертсон, у якого відтепер процеси глокалізації чітко ідентифікувалися часопростором та гомогенністю /гетерогенністю, внаслідок чого, на його думку, мав сформуватися так званий культурний імперіалізм [17, с. 63-67]. Розвиваючи зазначену ідею два інші британські науковці М. Фезерстоун і С. Леш пов'язали розвиток глобалізаційних процесів з модерністю, виокремлюючи при цьому дефініції «глобального поля», «глобальної пам'яті», «конфліктної єдності» та поширення партикуляризму [18, с. 22]. Слід зазначити, що ідеї модернізму, чи, точніше, постмодернізму, якщо говорити про ХХІ ст. були палко сприйняті світовою науковою елітою і мали численні продовження і

уточнення, а відтак й новий категоріальний апарат. Зокрема, К. Хейлз спробувала обґрунтувати в процесі нової модернізації глобального економічного середовища появу так званої пост людини, якій притаманна нова «інформаційно – матеріальна сутність» [19, с. 33]. Важливим доповненням до переліченого вище стала спроба Й. Фрідмена визначити параметри модерності, до яких автор відносить «інституційні процеси глобалізації» [20, с. 119-120] «звільнений від ілюзій космополітизм» [20, с. 118-119], «креолізацію» [20, с. 123], «культурну гібридизацію та ідентичність» [20, с. 127-128]. Чимало дослідників, зокрема А. Ассман, звертаються до так званої суспільної пам'яті, вплив якої на прийняття рішень доволі великий, а тому чіткої ідентифікації потребує, на думку дослідника, секуляризація пам'яті (*memoria, fata, історія*) [21, с. 40]. Ідентифіковані вище процеси сучасного модернізму (постмодернізму) у багатьох випадках визначають динаміку змін у суспільстві, яка, без сумніву, зумовлена не лише технологічною модернізацією, а й культурою, мистецтвом, котрі, з одного боку стають масовими, з другого – зберігають елітарність, якщо йдеться про високе мистецтво. Досить влучно такі зміни охарактеризував французький філософ Ж. Бодіяр «... саме тому мистецтво сьогодні намагається вийти з себе, шукає самозабезпечення, і, що дужче намагається воно в такий спосіб само реалізуватися, то дужче воно гіперреалізується, то дужче трансцендентує до своєї порожньої сутності» [22, с. 9]*. Ідентифікацію мультикультурності в процесі розвитку постмодернізму підтримує також мексиканський вчений Н. Канкліні, в його розумінні, і це надзвичайно важливо, ринок і мультикультурна що надзвичайно важливо, розміщуються в межах трикутника: Латинська Америка – Європа – США, що забезпечує їхнє поступове зближення. Основними аргументами, з його точки зору, є маніхейська бінарність (йдеться про завоювання, зустріч та проникнення культур, захопленість на відстані, несумірні ідентичності, американізацію латиноамериканців [23, с. 79-93]).

Утім визначення форми утворення парадигми в умовах посилення постмодернізму є доволі непростим завданням, адже потребує чіткого розуміння таксономії моделей (у нашому випадку – гносеологічних, креативних, економічних). За цих обставин легко прийти до констатації багатьох спільних парадигмальних рис, в основі яких лежить, за J. Міао, так званий паралелізм. Зазначений вище автор спробував розробити модель трансферу існуючих мереж [24, р. 119] і наблизився, таким чином, до глибокого розуміння парадигми «Homo Retis» («Homo network»), в основі якої лежить не стільки аналіз, скільки інструмент синтезу на рівні створювальних та імплементованих виробничих (і не тільки) мереж. Утім, заслуга цього британського науковця полягає не лише у визначенні характеру, переплетіння, й інтеграції різнорівневих мереж. Надзвичайно важливим є обґрунтування паралелізму і тих, можливостей, що відкриває мережне суспільство. J. Міао наводить, як приклад, індустріальний парк, що сформований між Сингапуром і Китаєм.

В умовах розширення продукування нових парадигм конче важливим є визначення сутнісних рис самого модернізму, адже завжди виникатиме питання про методологічну зіставність. З огляду на це заслуговує на увагу спроба російського філософа І. Гобзова виокремити найсуттєвіші риси постмодернізму: аналіз історичного і культурного багатства людства; відмова від ієрархічного характеру «відмінностей»; відмова від «важливих зрушень»; обґрунтування Західної цивілізації; толерантність, скептицизм і релятивізм [25, с. 3]. Принципово погоджуючись із запропонованим переліком спробуємо тим не менше заперечити тезу автора про ієрархічний характер. На нашу думку він існував завжди і зберігається зараз, так саме як зберігаються в світі економічна, соціальна, організаційна та інші види нерівності. Важливим є також те, що наявними залишаються різні рівні парадигм, які нерідко суттєво залежать одна від одної і саме тому утворюють каркас глобальної таксономії. Утім сучасний постмодернізм нерідко поєднується з новою міжкультурною філософією та відмовою від так званого

європоцентризму. Подібного роду аналіз провела російська науковець М. Степанянц, яка спробувала застосувати «правила міжкультурної філософії» Е. Холестайна (логічної раціональності, телеологічної раціональності, гуманності, прихованого расизму, особистості, суб'єктивності, онтології – деонтології, деполаризації, неоднорідності, агностицизму та ін.) до умов сьогодення. На думку цього науковця їхнє застосування може призвести до переосмислення соціально – політичних ідеалів, формулювання альтернативних концепцій модернізації, розроблення сценаріїв розбудови глобального світу тощо [26].

Важливим доповненням до заявленого вище може вважатися визначення архітекτονіки постмодерна, обґрунтування трендів сучасної техногенної цивілізації та визначенні часу та простору, ізоморфності видів та учасників глобальних процесів. З огляду на це, доволі важливим є зауваження А. Рубцова: «Постмодерн став закономірною реакцією на цей триумф і кризу тотального удосконалення, але ж в активній, екстремальній своїй іпостасі – постмодернізмі – породив імітації, що здатні створювати не менші проблеми, аніж сам тотальний порядок» [27, с. 10].

Раніше вже відмічалось, що на сучасному етапі розвитку доволі активно йде процес продукування нових парадигм, які у деяких випадках залишаються хіба що незрілими концепціями, проте в інших – остаточно утверджуються в межах нової оболонки, хоча й мають при цьому малозіставні параметральні характеристики. Яскравим підтвердженням цього може вважатися парадигма «Homo creativus», («Людина креативна»), яку запропонував американський економіст Р. Флорида. Основою нового мислення, вважає він, і це доволі гармонійно вписується в теорію постмодерну, є креативний клас. Саме він продукує не лише матеріальні цінності, а й духовні, і, головне – формулює ідеї [28, с. 43]. У Р. Флориди креативна епоха складається з креативної економіки і креативного класу. Саме останній тип відтворювачів забезпечує активний процес пошуку талановитих людей та їхню експлуатацію. При цьому найважливішими сферами концентрації такого типу людей є наука, мистецтво, ЗМІ сфера менеджменту тощо. Утім блискучі ідеї цього науковця не позбавлені й певних суперечностей. Так, в окремому місці своєї монографії Флорида стверджує, що «кожна людська істота креативна» і навіть наводить певні параметральні характеристики на доказ своєї правоти (Договір креативної епохи, інвестування в повноцінний розвиток людського потенціалу, створення системи соціальної підтримки) тощо [28, с. 349-357], тоді як в іншому місці своєї фундаментальної праці наводить доволі парадоксальне визначення та вимірювання креативного класу (суперкреативне ядро, креативні професіонали, клас обслуговування, робітничий клас тощо) [28, с. 365-367]. З цього випливає, що не всі люди креативні, або ж вони мають доволі різні рівні креативності та нездатні до творчої роботи (а можливо, що не мають креативних компетенцій взагалі).

Доволі нетиповий підхід щодо дослідження феномену креативності запропонував Р. Інглхарт, у нього це емпіричні залежності між цінностями виживання (самовиразу) та традиційними (секулярно – раціональними) цінностями, з відповідною країною диференціацією (багаті держави, держави, з доходами вище середніх, а також держав з середніми, низькими доходами) [29, с. 69]. Автор прогнозує, що наступне зрушення в культурній сфері має відбутися в процесі еволюції, і основний тренд буде пов'язаний і це дуже важливо, з нормами індивідуального вибору [29, с. 120-121]. Слід зауважити, що реальних можливостей стимулювання зародження і розвитку нових парадигм у світі існує чимало і нерідко їх класифікують як секторальні, горизонтальні, глобальні. Не відмовились ще й досі від парадигми сталого (стійкого) розвитку, яку російський дослідник С. Бобильов чомусь вважає офіційною парадигмою еволюції людства у XXI ст. [30, с. 108]. Окремі науковці у своїх численних працях обґрунтовують й інші парадигми:

фінансову (В. Миловидов [31]), локалізаційну (В. Кондрат'єв [32]), локального інноваційного розвитку (О. Федірко [33]). На нашу думку таке подрібнення є цілком можливим, але все ж – таки має стосуватися до таксономічного контенту глобальних парадигм.

Організаційний контент медіа парадигми. Попри те, що існуюче зараз розмаїття парадигм не дозволяє чітко визначити їхню медійну складову надзвичайно важливим залишається позиціонування саме медійної парадигми в глобальній ієрархії та встановлення характеру зв'язків, що обов'язково виникають в процесі становлення кожної з парадигм та визначення їхньої стійкості, трендовості та динамічності. Утім слід зазначити, що визначення медіа парадигми потребує системного аналізу, адже передбачає глибоке розуміння економічних, креативних, соціальних, інформаційних процесів, що вирують в глобальному інформаційному просторі. Водночас потребує чіткого визначення сама дефініція «медійна парадигма», в межах якої обов'язково має бути ідентифікована її сутнісна основа. В якості доказу незіставності існуючих в науці підходів до визначення категорійного апарату, можна навести чимало доказів. Так, відомий дослідник стратегічного менеджменту в медіа L. Küng, глибоко переконаний, що означена парадигма є концепцією, що узагальнює ціннісне дослідження загального менеджменту [34, с. 168]. Утім у другого не менш відомого фахівця з психології медіа D. Giles підходів до ідентифікації цієї парадигми налічується вже три: партикулярна модель управління дослідженням, тип експериментального рішення, дослідницька традиція [35, с. 194]. Суттєво різняться між собою у згадуваних вище авторів підходи до ідентифікаційних характеристик. У L. Küng, наприклад, це когнітивні карти, схеми, (схемати), ментальні моделі, фрейми [34, с. 168-170], натомість у D. Giles – медіа залежність, медіа ефекти, медіа фігури, медіа література, MFA (Media framing analysis). Цілком очевидними є відмінності у тлумаченні цих парадигм, але якщо виходити з того, що перша з пропонованих парадигм відноситься до категорії «розвиток», а друга – до «дослідження», то напрашується цілком зрозумілий висновок, що ніякої суперечності у методологічному оцінюванні кожного з цих підходів немає. Утім заслуговує на увагу й мультипарадигмальний підхід, який сформулювали ще у 1990-му році D. Gioia та E. Pitre [36]. Теоретичним втіленням цього підходу могла б бути ідея парадигмальної дифузії, що носить мультиструктурний (поліструктурний) характер. Разом із тим слід розуміти, що в тлумаченні самої медіапарадигми і пов'язаного з цим медіабізнесу можна знайти чимало нових, здавалося б лише дотичних до головної методологічних ідей, зокрема діджиталізації медійних компаній (Dennis E., Wharley S., Sheridan J. [37]) медіа ефектів (D. Scheufele [38], парасоціальної взаємодії (G. Stever [39]), розподілу медіа влади (R. Entman [40]). Наведене вище дозволяє констатувати, що сучасна медійна парадигма не може інтерпретуватися як окрема сфера наукового пізнання або ж розвитку, адже вона суттєвою мірою залежить від інших, насамперед глобальних парадигм, натомість й вони суттєвою мірою залежатимуть від неї. Таке розширення наявно побачила свого часу вітчизняна філософ О. Соболев. На думку автора на поч. ХХІ ст. почалося становлення медіально –мережевої парадигми з відповідним категоріальним апаратом (нетократія, мережевий лібералізм, мережеве мислення, мережева метафізикою, мережева війна [41, с. 3]), а також поведінкової і технологічної модернізації медіа та телекомунікацій, «...що спрямовуються до «подвоєння» усних і письмових висловлювань» [41, с. 11]. Важливим доповненням до цього могло б слугувати визначення преси в системі культурно – історичних трансферів. Саме це вдалося виявити в процесі проведення глобальної конференції з означеного напрямку (2015) російським філософам Л. Луцевіч та Т. Щедрін. З – поміж багатьох озвучених міждисциплінарних ідей виокремлюються важливі теми публіцистичної рефлексії авторів, розкриття знаково – символічного сенсу індигенізації («отуземлювання») мас – медіа, а також масових комунікацій в проміжних територіях [42].

В умовах сьогодення виокремлення багатьох термінів є доволі складною справою, адже багато з них свого часу було «вмонтовані» в окремі методологічні блоки різних наук і тому далеко не завжди можуть бути співставлені, або чітко ідентифіковані, між собою, адже не всі з них можуть вважатися однотипними в системі просторово – часових відносин рушійних сил глобалізаційних процесів. Утім, якщо у згадуваній вище О. Соболю це медіально – мережева парадигма, то у іншого українського науковця О. Білоруса це глобальний пост капіталізм чи світ – система інформаційно – мережевого глобалізму з постійно зростаючою вагою людського та інтелектуального капіталу [43, с. 8]. Наведене вище доволі красномовно говорить про нагальну потребу в чіткому організаційному структуруванні й позиціонуванні медійної парадигми в системі парадигм більш високого рангу та ідентифікаційної досконалості тієї термінології, що використовується в міждисциплінарних дослідженнях.

Міжсистемна таксономія медійної парадигми. У процесі виокремлення будь – якої парадигми та намаганні дослідників «втиснути» її в систему міжєрархічних відносин (зауважимо, що йдеться про парадигми розвитку) надзвичайно важливим для розуміння є декілька значущих постулатів, які з одного боку створюють необхідні рамки пошуку, проте з другого – чітко визначають просторово – часові масштаби її дії (активності), вплив яких на численні мережні системи, прийняття глобальних рішень та зміну поведінки досліджений ще недостатньо. Найсуттєвішими з цих постулатів є такі:

- прийняття моделі ієрархічності парадигм і усвідомлення того, що кожна низова парадигма є певним таксоном за відношення до інших, що мають вищий ранг;
- між парадигмами активно йде процес методологічної дифузії, який за Е. Rogers передбачає наявність комунікаційних каналів [44, р. 18], комунікативних мереж [44, р. 27], постійної реконцептуалізації [44, р. 46] і, що принципово важливо, протистояння ЗМІ міжособистим каналам отримання інформації (Mass Media Versus Interpersonal Channels) [44, р. 205]; Утім важливим, але не беззаперечним є дотримання за вище названим американським дослідником дифузних дослідницьких традицій, які охоплюють також використання традиційних інноваційних методів, аналізу, відкриттів [44, р. 44-45];
- усвідомлення надзвичайної важливості ціннісних інновацій, що охоплюють, за У. Чон Кім та Р. Моборнь, галузеві стереотипи, стратегічні домінанти, споживачів, активи і компетенції, пропонування товарів і послуг [44, р. 199];
- беззаперечне погоджування з тим, що мереживізація є важливим процесом взаємного трансферу інформації, образів і саме вони вже найближчим часом можуть стати домінуючою основою інтеграції горизонтальних і секторальних мереж, наслідком чого буде суттєве збільшення обсягів інформаційного переміщення;
- креативізація всіх сфер людського життя є, з одного боку, є викликом на процеси загострення вартісної та творчої конкуренції, з другого – розвитком інтелектуального потенціалу, в основі якого лежить адсорбція ідей, моделей, інформації, а також їхній продаж, або обмін (пітчінг);
- активна комерціалізація інформаційних трансферів та прискорений розвиток аутсорсингового підприємництва.

Зазначені постулати дозволили створити концентричну модель таксономічної дифузії медіапарадигми (рис. 1).

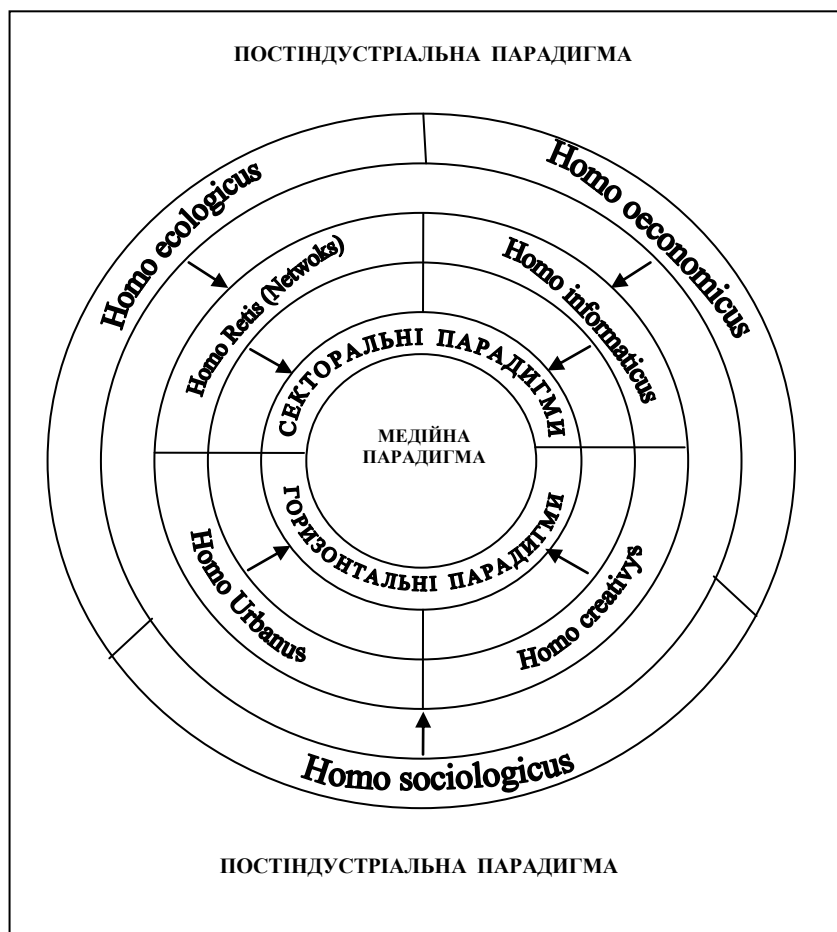

Рис. 1. Таксономічна дифузія медійної (медіа) парадигми

Як випливає з рисунку, постіндустріальна парадигма як раніше так і зараз є своєрідною платформою, в межах якої сформована так звана ієрархічна піраміда, в основі якої лежать три глобальні парадигми «Homo oeconomicus», «Homo sociologicus», «Homo ecologicus». Саме вони ідентифікують три основні глобальні процеси і у різний спосіб визначають домінантність тих чи інших стратегій розвитку. Більш молоді парадигми: «Homo Retis» (Homo Network), «Homo informaticus», «Homo creativus», «Homo urbanus» комбінують відповідні гібридні моделі розвитку, адже, приміром, «Homo urbanus» визначає різний ступінь дифузії усіх трьох парадигм першого порядку і скерована на дослідження еволюції мегаполісів. Постійно зростаюче значення має «Homo ecologicus», адже проблема виживання у великих мегаполісах та забруднених територіях є надзвичайно важливою. Ось, чому виявлення тренду розвитку неоліберальних міст, смарт – міст та міських агломерацій стали останнім часом важливими елементами вузлових точок поступального розвитку суспільства. Без сумніву, що доволі важливими є численні секторальні (промислова, аграрна, транспортна) парадигми, а також горизонтальні (технологічна, регіональна) тощо. Разом з тим розширеної ідентифікації потребує сама медійна парадигма, спроба авторського узагальнення якої представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Діагностична таксономія медійної парадигми

Параметри діагностики	Сутнісна характеристика	Компліментарні парадигми взаємодії
Принцип дії	Поліструктурна синергія глобального інформаційного	Homo informaticus

	трансферу	Homo oeconomicus
Мотиви дії	Отримання прибутку. Врахування традицій і цінностей. Можливе як раціональне так і ірраціональне сприйняття медіа продуктів	Homo oeconomicus Homo creativus Homo retis
Арена дії	Різнорівневі таксони глобального економічного і інформаційного середовища	Homo informaticus Homo oeconomicus Homo sociologicus Homo urbanus
Типи концепцій, що використовуються	Аналітичні, абстрактні, емпіричні, експериментальні, електичні	Homo oeconomicus Homo sociologicus Homo ecologicus Секторальні і горизонтальні парадигми
Завдання аналізу	Передбачення, прогнозне оцінювання, компаративні співставлення, асиметрична діагностика	Секторальні і горизонтальні парадигми. У подальшому – мікс парадигми
Відношення до інших парадигм	Внутрішня самодостатність. Зовнішня – таксономічна компліментарність	Усі парадигми

Складено автором.

Примітка. Окремі параметри діагностики були свого часу запропоновані Р. Свербергом та іншими дослідниками [3, р. 22].

Як видно з таблиці, окрім параметральної діагностики та сутнісної характеристики медійної парадигми надзвичайно важливою є компліментарна взаємодія з парадигмами більш високого рівня, взаємозалежність між якими є доволі значущою.

Відтак можна визначити, що особливістю медійної парадигми є системний характер взаємодії з іншими парадигмами більш високого рангу, який має прояв в отриманні ефекту поліструктурної синергії в процесі глобального інформаційного трансферу, врахування традицій і цінностей раціонального і ірраціонального сприйняття, різнорівневу взаємодію інформаційного середовища, використання аналітичних, абстрактних, емпіричних, експериментальних, електичних концепцій, а також розроблення, на цій основі моделей передбачення і прогнозування. Для медійної парадигми надзвичайно важливим є внутрішня самодостатність та зовнішня таксономічна компліментарність. При цьому рушійною силою її високої динаміки виступає зростаючий попит на інформацію, художні образи, розваги, а також їх швидкий трансфер. Водночас варто підкреслити, що методологічною перевагою зазначеного підходу до виокремлення медійної парадигми є поліструктурність (мультиструктурність) її ієрархічних відносин, котрі ідентифікуються як на рівні

прогнозування розвитку галузі (сфери), так і на дослідницькому рівні, що забезпечує з одного боку, цілісність сприйняття, а з другого – відмову від взаємної критики нових концепцій та «молодих» парадигм.

Висновки

Розвиток глобалізаційних процесів в світовій економіці неодмінно призводить до виникнення потреби в ідентифікації постійно зростаючих потоків інформації, значна частина яких розподіляється через медіа канали. Відтак важливим напрямком формування медійної парадигми є її позиціонування в системі глобальних парадигм та розроблення на цій основі моделі параметрального апарату ідентифікації, що дозволить не лише ефективно використати методологічний інструментарій, а й спрогнозувати розвиток глобального тренду ЗМІ. Проведений аналіз різних підходів до ідентифікації медійної парадигми дозволив констатувати таке:

1. Відроджений на поч. 1970-х р. р. термін «парадигма» упродовж наступних 50-ти років зазнав суттєвих змін, адже почав означати не лише ефективний інструментарій пізнання, а й відповідний тренд розвитку, чітко сформулювати який, було доволі складним завданням. На поч. 1990-х р. р. відбулася диференціація парадигм, в межах яких стали виокремлювати «*Homo oeconomicus*», «*Homo sociologicus*», «*Homo ecologicus*». На зламі тисячоліть до них додалися «*Homo informaticus*» і «*Homo creativus*». Подальше подрібнення парадигм могло привести до втрати цілісності розуміння цієї дефініції та переведення незрілих концепцій в розряд новітніх парадигм, зростаюча кількість яких далеко незавжди була методологічно обґрунтованою.

2. Розвиток на поч. XXI ст. так званої постмодерності суттєво вплинув на продукування нових теорій, в основі яких лежали масштабні інституційні процеси глобалізації, зростаючий космополітизм, креолізація, культурна гібридизація, а для країн, що розвиваються ще й «маніхейська бінарність». Наслідком усього цього стало формування новітньої парадигми «*Homo Retis*», а також фінансової, локалізаційної тощо. Було виявлено, що важливою ознакою приналежності до парадигм є партикулярна модель управління дослідженням, певний тип експериментального рішення, що пропонується, а також відповідність дослідницьким рішенням. Утім зазначені якості не давали відповіді на характер позиціонування будь – якої з парадигм в системі глобальних зрушень.

3. Обґрунтування міжсистемної таксономії медійної парадигми передбачає прийняття декількох важливих постулатів, що передбачають: усвідомлення моделі ієрархічності парадигми та існування таксонів; динамізацію методологічної дифузії (наявних комунікаційних каналів та мереж, а також реконцептуалізації); виокремлення ціннісної інновації, прийняття концепції поліструктурної мереживізації; креативізації всіх сфер життя; активної комерціалізації інформаційних потоків. Зазначене вище дозволило розробити модель таксономічної дифузії медійної парадигми, що складається з парадигм першого порядку (економічна, соціальна, екологічна) другого (інформаційна, урбаністична, креативна, мережна) третього (секторальні, горизонтальні) і, нарешті, самої медійної парадигми, яка за своєю значущістю є поліцентричною і транспарентною.

4. Діалогова модель сучасної медійної таксономії має визначатися шістьма діагностичними параметрами: принципом дії (поліструктурна синергія глобального інформаційного трансферу); мотивами дії (отримання прибутку, врахування традицій, цінностей споживачів, раціональне та ірраціональне сприйняття медіапродуктів); арені

дії (різнорівневі таксони глобального економічного і інформаційного середовища); відповідних типів концепцій (аналітичні, абстрактні, емпіричні, експериментальні, еkleктичні); завдань аналізу (передбачення, прогнозне оцінювання, компаративне співставлення, асиметричне діагностування), типу відношення до інших парадигм (внутрішня самодостатність, зовнішня таксономічна компліментарність).

Список використаних джерел

1. Kuhn Th. /The New Encyclopedia Britannica. Volum 7. – London: Britanica. – 2003. – P. 27
2. Философский энциклопедический словарь. 2 –е издание. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 515 с.
3. Socio – economics, Toward a New Synthesis /A. Atzioni, P. R. Lawrence. – Yo. N.Y. – London: M. E. Sharpe, 1992. – 339 p.
4. Бердсолл Н. Усиление неравенства в новой глобальной экономике //Н. Бердсолл //Вопросы экономики. – 2006. – №4. – С. 84-89
5. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: Монографія. – К. КНЕУ, 2008. – 272 с.
6. Портико З. Сучасна парадигма теорії інформації /З. В. Портико //Наукові праці Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2008. – Вип. 17. – С. 36-40
7. Кастельс М. Інтернет галактика. – К.: Ваклер, 2007. – 304 с.
8. Корнай Я. Системная парадигма /Янош Корнай //Вопросы экономики. – 2002. – №4. – С. 4-16
9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 2004. – 256 с.
10. Лук'янов В. Синергетична парадигма розвитку фінансових ринків та фінансової економіки /В. С. Лук'янов //Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №9 (135). – С. 17 – 24
11. Егоров Д. Неокласика VS класика: есть ли в экономической теории третий путь? //Дмитрий Егоров //Мировая экономика и международные отношения. – 2016. – т. 60 (№6). – С. 35-41
12. Кривобороденко Г. Новая парадигма экономической теории //Г. П. Кривобороденко //Економіка та держава. – 2010. – №2. – С. 34-37
13. Sibert H. Local Competition: A neglected Paradigm in the international Division of Labour /Horst Siebert //The World Economy. – 2006. – №2 (29). – P. 137 –150
14. Раймер Й. Homo Urbanus. Парадокс еволюції /Пер. з нідерландської Я. Довгополого. – К.: Видавництво Жупанського, 2017. – 136 с.
15. Крамаренко Р. Столичний мегаполіс у глобальній конкурентній моделі економічного розвитку /Р. М. Крамаренко. – К.: Логос, 2014. – 224 с.
16. Бек У. Влада і контр влада у добу глобалізації. Нова світова політична економія /Ульрих Бек /Пер. з нім. О. Юдіна. – К.: Ніка-Центр, 2015. – 404 с.
17. Робертсон Р. Глокалізація: часопростір і гомогенність /гетерогенність /Глобальні модерності /За ред. Майкла Фезерстоуна, Скота Леша та Роланда Робертсона. – К.: Ніка – Центр, 2008. – С. 48-72
18. Фезерстоун М., Леш С. Глобалізація, модерність і опросторювання суспільної теорії / Глобальні модерності /За ред. Майкла Фезерстоуна, Скота Леша та Роланда Робертсона. – К.: Ніка – Центр, 2008. – С. 17-47
19. Хейлз К. Як ми стали постлюдством: віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. – 2-ге вид. /Пер. з англ. – К.: Ніка – Центр, 2013. – 426 с.

20. Фрідмен Й. Глобальна система, глобалізація та параметри модерності // Глобальні модерності /За ред. Майкла Фезерстоуна, Скота Леша та Роланда Робертсона. – К.: Ніка – Центр, 2008. – С. 106-134
21. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті /Аляйда Ассман /Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдіна. – К.: Ніка – Центр, 2012. – 440 с.
22. Бодіяр Ж. Фатальні стратегії /Жан Бодіяр /Пер. з франц. Л. Конотович. – Львів: Кальварія, 2010. – 192 с.
23. Канкліні Н. Уявлена глобалізація /Пер. з іспанської О. Ковальової. – Львів: Видавництво Анети Антоненко, 2016. – 256 с.
24. Miao J. Parallelism and evolution in transnational policy transfer networks: the case of Sino – Singapore Sazhou Industrial Park (SIP) / Julie T. Miao //Regional studies. – 2018. – Vol. 52 (№9). – P. 1191-1120
25. Гобзов И. Постмодернизм – эпоха медиакратов /И. А. Гобзов //Вопросы философии. – 2015. – Vol. 9. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1307&Itemid=52
26. Степанянц М. От европоцентризма к межкультурной философии /М. Т. Степанянц //Вопросы философии. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1259&Itemid=52
27. Рубцов А. Архитектоника постмодерна: континуум / А. Рубцов // Вопросы философии. – 2016. – №6. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1418&Itemid=52
28. Флорида Р. Homo creativus. Як новий клас завойовує світ /Річард Флорида / Пер. з англ. М. Яковлева. – К.: «Наш формат», 2018. – 432 с.
29. Инглхарт Р. Культурная революция: как измеряются человеческие мотивации и как это меняет мир /Рональд Инглхарт / Пер. з англ. С. Л. Лопатиной. – М.: Мысль, 2018. – 347 с.
30. Бобылёв С. Устойчивое развитие: парадигма для будущего /Сергей Бобылёв //Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – Том 61(№3). – С. 107-113
31. Миловидов В. Информационная асимметрия и большие данные: грядет ли пересмотр финансового рынка /Владимир Миловидов //Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – Том 61(№3). – С. 5-14
32. Кондратьев В. Политика локализации производства как инструмент модернизации /Владимир Кондратьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – Том 61(№1). – С. 61-77
33. Федірко О. Парадигма локального інноваційного розвитку в економіці ЄС /Олександр Федірко /Автореф...-д-ра ек. наук /Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – К.: КНЕУ, 2017. – 37 с.
34. Küng L. Strategic management in the media /Lucy Küng. – Los Angeles: Sage, 2009. – 248 p.
35. Giles D. Psychology of the Media /David Giles. – New York: Palgrave Macmillan, 2010. – 230 p.
36. Gioia D. Pitre E. Multiparadigm perspectives on theory bilding /D. A. Gioia, E. Pitre //Academy of Management Review. – 1990. – Vol. 15 (№4). – P. 584-602
37. Dennis E., Wharley S., Sheridan J. Doing digital: an assessment of the top 25 US media companies and their digital strategies / E. Dennis, S. Wharley, J. Sheridan //Journal of Media Business Studies. – 2006. – Vol. 3 (№1). – P. 33-51
38. Soheufele D. Framing as a theory of media effects /D. A. Soheufele // Journal of Communication. – 1999. – №49. – P. 103-122
39. Stever G. Parasocial and social interaction with celebrities: Classification of media fans // Journal of Media Psychology. Downloaded 22 January 2010. – [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.calstatela.edu/faculty/sfiseho>

40. Entman R. Framing bias: Media in the distribution of power /R. M. Entman // Journal of Communication. – 2007. – № 57. – P. 163-173
41. Соболь О. Становлення медіально – мережевої парадигми /Ольга Соболь //Філософська думка. – 2008. – №10. – С. 3-15
42. Луцевич Л., Щедрина Т. Пресса как пространство культурно – исторических трансферов /Л. Луцевич, Т. Щедрина //Вопросы философии. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа [http://vphil.ru/index.php?option=com_content & Lask = view & id =1419 & Itemid =52](http://vphil.ru/index.php?option=com_content&Lask=view&id=1419&Itemid=52)
43. Білорус О. Політекономічний прогноз глобального співрозвитку у XXI столітті: глобальний посткапіталізм чи світ система інформаційно –мережевого глобалізму /Олег Білорус //Економічна теорія. – 2018. – №1. – С. 5-19
44. Rogers E. Diffusion of innovation /Everett M. Rogers. – New York: Free press, 2003. – 552 p.
45. Чан Ким У., Моборнь Р. Ценностные инновации: стратегическая логика быстрого роста /У. Чан Ким, Рене Моборнь /Креативное мышление в бизнесе /Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: ООО «Юнайтед Пресс», 2009. – 228 с.

References

1. *Kuhn Th.* (2003) 'The New Encyclopedia Britanica.' *Volum 7*, London: Britanica.: 27
2. *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'* (1989) 'Sovetskaja jenciklopedija' 2-nd edition, Moscow: 515
3. *A. Atzioni, P. R. Lawrence.* (1992) 'Socio – economics, Toward a New Synthesis' N.Y. – London: M. E. Sharpe: 339
4. *Berdsoll N.* (2006) 'Usilenie neravenstva v novej global'noj jekonomike' *Voprosy jekonomiki*: pp 84 -89
5. *Chuzhykov V. I.* (2008) *Global'na regionalistika: istorija ta suchasna metodologija: Monografija* K. KNEU
6. *Portiko Z.*(2008) *Suchasna paradigma teorii informacii*. Naukovi praci Kam'janec' – Podil'skogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Ogiienka. Filologichni nauki. pp. 36-40
7. *Kastel's M.*(2007) 'Internet galaktika' Vakler: 304
8. *Kornai Ja.* (2002) 'Sistemnaja paradigma' *Voprosy jekonomiki*:pp. 4-16
9. *Bell D.* (2004) 'Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo. Opyt social'nogo prognozirovanija' *Academia*: 256.
10. *Luk'ianov V.* (2012) 'Synerhetychna paradyhma rozvytku finansovykh rynkiv ta finansovoi ekonomiky' *Aktual'ni problemy ekonomiky*: pp. 17 – 24.
11. *Egorov D.* (2016) 'Neoklassika VS klassika: est' li v jekonomicheskoi teorii tretij put'?' *Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*.:pp. 35-41.
12. *Krivoborodenko G.* (2010) 'Novaja paradigma jekonomicheskoi teorii' *Ekonomika ta derzhava*: pp. 34-37.
13. *Sibert H.* (2006) 'Local Competition: A neglected Paradigm in the international Division of Labour' *The World Economy*. №2 (29): pp. 137 –150
14. *Rajmer J.* (2017) 'Homo Urbanus. Paradoks evoljucii /Per. z niderlands'koï Ja. Dovgopologo'. Vidavnictvo Zhupans'kogo: 136.
15. *Kramarenko R.* (2014) 'Stolychnyj mehapolis u hlobal'nij konkurentnij modeli ekonomichnoho rozvytku' *Lohos*: 224.
16. *Bek U.* (2015) 'Vlada i kontr vlada u dobu hlobalizatsii. Nova svitova politychna ekonomiiia'. Nika-Tsentr: 404.
17. *Robertson R.* (2008) 'Hlokalizatsiia: chasoprostir i homohennist' /Za red. Majkla Fezerstouna, Skota Lesha ta Rolanda Robertsona'. Nika – Tsentr: pp. 48-72.
18. *Fezerstoun M., Lesh S.* (2008) 'Hlobalizatsiia, modernist' i oprostovlennia suspil'noi teorii . Za red. Majkla Fezerstouna, Skota Lesha ta Rolanda Robertsona'. Nika – Tsentr: pp. 17-47.

19. *Khejtz K.* (2013) 'Yak my staly postliudstvom: virtual'ni tila v kibernetitsi, literaturi ta informatytsi'. Nika – Tsent: 426.
20. *Fridmen J.* (2008) 'Hlobal'na systema, hlobalizatsiia ta parametry modernosti' Nika – Tsent: pp. 106-134.
21. *Assman A.* (2012) 'Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kul'turnoi pam'iaty. Per. z nim. K. Dmytrenko, L. Doronicheva, O. Yudina.' Nika – Tsent: 440.
22. *Bodiiar Zh.* (2010) 'Fatal'ni stratehii. Per. z frants. L. Konotovych.' L'viv: Kal'variia:192.
23. *Kanklini N.* (2016) 'Uiavlena hlobalizatsiia /Per. z ispans'koi O. Koval'ovoi'. L'viv: Vydavnytstvo Anety Antonenko: 256.
24. *Miao J.* (2018) 'Parallelism and evolution in transnational policy transfer networks: the case of Sino – Singapore Sazhou Industrial Park (SIP)' Julie T. Miao //Regional studies. Vol. 52 (№9): pp. 1191-1120.
25. *Hobzov Y.* 'Postmodernyzm – epokha medyakratov', *Voprosy fylosofyy.* –Vol. 9 . <http://vphil.ru/index.php?option=com_content&Lask=view&id=1307&Ltemid=52>
26. *Stepanians M.* 'Ot evropotsentryzma k mezkhul'turnoj fylosofyy' *Voprosy fylosofyy.* <http://vphil.ru/index.php?option=com_content&Lask=view&id=1259&Ltemid=52>
27. *Rubtsov A.* 'Arkhytektonyka postmoderna: kontynuum', *Voprosy fylosofyy.* – 2016. – №6. <http://vphil.ru/index.php?option=com_content&Lask=view&id=1418&Ltemid=52>
28. *Floryda R.* (2018) 'Homo creativus. Yak novyj klas zavojovuiet svit. Per. z anhl. M. Yakovlieva.' «Nash format»: 432.
29. *Ynhlkhart R.* (2018) 'Kul'turnaia revoliutsiia: kak yzmeriautsia chelovecheskye motyvatsyy y kak eto meniaet myr. Per. z anhl. S. L. Lopatynoj'. Mysl': 347.
30. *Bobyliov S.* (2017) 'Ustojchyvye razvytye: paradyhma dlia buduscheho' Myrovaia ekonomika y mezhdunarodnye otnosheniia. *Tom 61(№3)*: pp. 107-113.
31. *Milovidov V.* (2017) 'Informatsionnaja asimetriia i bol'shie dannye: grjadet li peresmotr finansovogo rynka'. Mirovaia jekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia. *Tom 61(№3)*: pp. 5-14.
32. *Kondrat'ev V.* (2017) 'Politika lokalizatsii proizvodstva kak instrument modernizatsii' Mirovaia jekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia. *Tom 61(№1)*: pp. 61-77.
33. *Fedirko O.* (2017) 'Paradyhma lokal'nogo innovatsionnoho rozvytku v ekonomitsi' *Avtoref...d-ra ek. nauk /Spetsial'nist' 08.00.02 – svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny.* KNEU: 37.
34. *Küng L.* (2009) 'Strategic management in the media' Los Angeles: Sage: 248.
35. *Giles D.* (2010) 'Psychology of the Media /David Giles'. New York: Palgrave Macmillan: 230.
36. *Gioia D. Pitre E.* (1990) 'Multiparadigm perspectives on theory bilding' *Academy of Management Review.* Vol. 15 (№4): pp. 584-602.
37. *Dennis E., Wharley S., Sheridan J.* (2006) 'Doing digital: an assessment of the top 25 US media companies and their digital strategies'. *Journal of Media Business Studies.* Vol. 3 (№1): pp. 33-51.
38. *Soheufeled D.* (1999) 'Framing as a theory of media effects' *Journal of Communication.* №49.: pp. 103-122.
39. *Stever G.* Parasocial and social interaction with celebrities: Classification of media fans // *Journal of Media Psychology.* <<http://www.calstatela.edu/faculty/sfiseho>>
40. *Entman R.* (2007) 'Framing bias: Media in the distribution of pouwer' *Journal of Communication.* № 57: pp. 163-173.
41. *Sobol' O.* (2008) 'Stanovlennia medial'no – merezhevoi paradyhmy' *Filosofs'ka dumka, №10*: pp. 3-15

42. Lutsevych L., Schedryna T. *Pressa kak prostranstvo kul'turno – ystorycheskykh transferov. Voprosy fylosofyy.* – 2015 <[http://vphil.ru/index.php?option=com_content & Lask = view & id =1419 & Ltemid =52](http://vphil.ru/index.php?option=com_content&Lask=view&id=1419&Ltemid=52)>
43. Bilorus O. (2018) 'Politekonomichnyj prohnoz hlobal'noho spivrozvytku u XXI stolitti: hlobal'nyj postkapitalizm chy svit systema informatsijno –merzhevoho hlobalizmu' *Ekonomichna teoriia. №1.*: pp. 5-19.
44. Rogers E. (2003) 'Diffusion of innovation', New York: Free press: 552.
45. Chan Kim U., Moborn' R. (2009) 'Cennostnye innovacii: strategicheskaja logika bystrogo rosta' *Kreativnoe myshlenie v biznese.* – 2-e izd., OOO «Junajted Press»: 228.

УДК: 339.5.012.42(477+061.1ЄС)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ З ЄС ЗА ІНДЕКСОМ ГРУБЕЛЯ-ЛЛОЙДА

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF INTRA-INDUSTRY TRADE BETWEEN UKRAINE AND EU THROUGH GRUBEL-LLOYD INDEX

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРИОТРАСЛЕВОЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ И ЕС ПО ИНДЕКСУ ГРУБЕЛЯ-ЛЛОЙДА

Шнирков О.О.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету. E-mail: shnirkov@gmail.com

Івкова Н.І.

Студентка 3 курсу 5 групи факультету міжнародної торгівлі та права Київського національного торговельно-економічного університету. E-mail: ninaivkova@ukr.net

Shnirkov O.O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of International Economic Relations of Kyiv National University of Trade and Economics. E-mail: shnirkov@gmail.com

Ivkova N.I.

Student of the 3rd year of group 5 of the faculty of international trade and law of the Kiev National University of Trade and Economic. E-mail: ninaivkova@ukr.net

Шнырков А.А.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений Киевского национального торгового-экономического университета. E-mail: shnirkov@gmail.com

Ивкова Н.И.

Студентка 3 курса 5 группы факультета международной торговли и права Киевского национального торгового-экономического университета. E-mail: ninaivkova@ukr.net

Анотація. В даній статті проаналізовано стан внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС, досліджені останні публікації та обґрунтовані мета та методологія роботи. Досліджено питання внутрішньогалузевої торгівлі України та ЄС як чинника ефективності інтеграції. Проведено розрахунки загальної кількості та вартості ряду імпортованих та експортованих товарів України за січень-вересень 2017 року; вираховано індекс взаємної торгівлі певних товарів, який характеризує рівень внутрішньогалузевої торгівлі між досліджуваними об'єктами. В результаті проведено порівняльну характеристику індексу Грубеля-Ллойда товарів певних груп та виділено перспективні та занепадаючі групи. Наголошено на тому, що український виробник активно співпрацює з ЄС в певних галузях, але торгівля деякими з досліджених груп товарів знаходиться в активному розвитку. В завершенні представлено розуміння перспектив та наявних проблем інтеграції України в торгівлю з країнами Європейського Союзу. Наявним є висновок, що станом на 2017 рік динаміка зростання індексу внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС є для 60% товарів позитивною і для інших 40% - негативною або більш сталою.

Ключові слова: індекс Грубеля-Ллойда, торгівля, товари, імпорт, експорт, зовнішня торгівля, взаємна торгівля.

Abstract. In this article is analyzed the level of intra-industry trade with Ukraine, the latest publications and the substantiated purpose and methodology of work are investigated. The issue of intra-industry trade of Ukraine and the EU as a factor of the effectiveness of

integration was examined. Calculations of the total quantity and value of a number of imported and exported goods of Ukraine for January-September of 2017 were made; calculated the index of mutual trade of certain goods, which characterizes the level of intra-industry trade between the investigated objects. As a result, a comparative analysis of the Grubel-Lloyd index of goods of certain groups was carried out, and prospective and decadent groups were identified. It is stressed that the Ukrainian producer actively cooperates with the EU in certain industries, but trade in some of the studied product groups is in active development. In the end, an understanding of the prospects and current problems of Ukraine's integration into trade with the countries of the European Union was presented. There is a conclusion that, as of 2017, the dynamics of growth of the index of intra-industry trade between Ukraine and the EU is positive for 60% of goods and for others 40% is negative or more stable.

Key-words: *Grubel-Lloyd index, trade, goods, import, export, international trade, intra trade.*

Аннотация. *В данной статье проанализировано состояние внутриотраслевой торговли Украины с ЕС, исследованы последние публикации и обоснованные цели и методология работы. Исследован вопрос внутриотраслевой торговли Украины и ЕС как фактор эффективности интеграции. Проведены расчеты общего количества и стоимости ряда импортированных и экспортированных товаров Украины за январь-сентябрь 2017 года; высчитано индекс взаимной торговли определенных товаров, который характеризует уровень внутриотраслевой торговли между исследованными объектами. В результате проведено сравнительную характеристику индекса Грубеля-Ллойда товаров определенных групп и выделено перспективные и упадочные группы. Отмечено, что украинский производитель активно сотрудничает с ЕС в определенных отраслях, но торговля некоторыми из исследованных групп товаров находится в активном развитии. В завершении представлено понимание перспектив и существующих проблем интеграции Украины в торговлю со странами Европейского Союза. Сделано вывод, что на 2017 динамика роста индекса внутриотраслевой торговли Украины с ЕС для 60% товаров положительной и для остальных 40% - отрицательной или более постоянной.*

Ключевые слова: *индекс Грубеля-Ллойда, торговля, товары, импорт, экспорт, внешняя торговля, взаимная торговля.*

Постановка проблеми. Сучасні автори представляють торговельну інтеграцію як «встановлення свободи торгівлі між декількома країнами задля отримання прибутку від міжнародної спеціалізації». Для такої торгівлі характерна і внутрішньогалузева торгівля. І саме її аналіз дозволяє відобразити існуючі проблеми та перспективи розвитку. За класичною теорією вважається, що ефективна торгівля зазвичай ведеться між країнами з різними виробничими структурами, але сучасний ефект розвитку спеціалізацій доводить інше.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку внутрішньогалузевої торгівлі використовується у наукових дослідженнях для того, аби виявити ефективність торговельних інтеграцій та побачити їх перспективні та занепадаючі сторони. Найвагомим внеском у дослідження цієї структури можна вважати працю Герба Грубеля та Пітера Ллойда «Емпірична оцінка внутрішньогалузевої торгівлі». Далі продовжується вивчення цього аспекту американськими та європейськими вченими. Серед найбільш спеціалізованих можна виділити праці Р.Айєрна, Х.Еггера, Д.Гріневея та П.Еггера, які розглядали внутрішньогалузеву торгівлю у діяльності мультинаціональних корпорацій. Серед українських вчених на цю тему ґрунтовних досліджень не проводилося, але все ж можна виділити Прохорова В.В., Тустанівського Б.А., які досліджували або

проблематику інтеграції України взагалі або рівень внутрішньогалузевої торгівлі США та ЄС, України та США тощо.

Мета. Головною метою цієї статті є обґрунтування доцільності розвитку внутрішньогалузевої торгівлі України та ЄС як чиннику інтеграції через порівняння індексу Грубеля-Ллойда певних груп товарів.

Матеріали та методи. Інформаційна база статті представлена науковими працями вітчизняних і зарубіжних вчених, аналітичними звітами та статистичними даними [1–5]. Дослідження проведено із застосуванням загальнонаукових методів: системного підходу, аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення та порівняння.

Виклад основного матеріалу. З точки зору ступеня диференціації номенклатури товарів міжнародна торгівля складається з двох потоків - внутрішньогалузевої торгівлі та міжгалузевої торгівлі [6].

Внутрішньогалузева торгівля (*intra-industry trade*) - обмін між країнами диференційованими продуктами однієї галузі.

Міжгалузева торгівля (*interindustry trade*) - обмін між країнами гомогенною продукцією різних галузей.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика міжгалузевої та внутрішньогалузевої торгівлі

Умови	Міжгалузева торгівля	Внутрішньогалузева торгівля
Торгівля ведеться в умовах	різної забезпеченості країн факторами виробництва	схожої забезпеченості країн факторами виробництва
Торгівля відображає	переваги країн у виробництві товарів	диференціацію товарів
Торгівля пояснюється	теорією співвідношення факторів виробництва*	теорією економіки масштабу*
Торгівля призводить до	зростання доходів на відносно надлишкові фактори виробництва та його скорочення на відносно недостатні	зростання доходу на всі фактори виробництва
Торгують між собою	переважно розвинені країни і країни різних розмірів	переважно розвинені країни і країни приблизно однакового розміру

Внутрішньогалузева торгівля показує рівень ефективності інтеграції і тому, досліджуючи її рівень між Україною та країнами Європейського Союзу, треба зазначити, що її рівень в ЄС має бути вищий за рівень в Україні, що і буде показувати рівень торгівлі, тому зараз Україна має якнайбільш активно інтегруватися в внутрішньогалузеву торгівлю. Для того, аби дослідити рівень внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС, ми використали індекс Грубеля-Ллойда, який дозволяє оцінити внутрішньогалузеву торгівлю певних товарів та послуг. Якщо цей індекс дорівнює 0, то можна зробити висновок, що торгівля певним товаром між країнами є абсолютно міжгалузевою, а якщо він дорівнює 1, то торгівля є абсолютно внутрішньогалузевою.

Міжнародна торгівля заслуговує на те, аби вважатися головною рушійною силою сучасного процесу економіки. Вона допомагає тій чи іншій державі зосередитися саме на тих факторах, які є найбільш рентабельними для неї у різноманітних галузях промисловості або сільського господарства, порівнюючи технології та ресурси, які наявні для їх розвитку.

Існує дві найголовніші складові міжнародної торгівлі, які характеризують її рівень в певній країні – експорт та імпорт. Експорт – це певна величина, яка показує рівень продажу товарів та послуг іноземним контрагентам для користування ними в інших країнах. І, як наслідок, імпортом називають ту величину, яка характеризує рівень доставки товарів та послуг від іноземних контрагентів в дану країну.

Зазвичай держава бере на себе витрати по просуванню свого експорту. Багато країн практикують послуги для підприємств-експортерів типу податкових пільг, наприклад, повернення ПДВ тощо. При чому, як це не дивно, стимулювання експорту, зазвичай, призводить до прямого стимулювання імпорту. Головним чинником таких безпосередніх впливів є валютний курс. Суть полягає в тому, що коли експортні субсидії підвищують курс національної валюти, то стає вигідніше купувати імпортне.

Взагалі кожна держава може сама вибирати відповідний склад імпорту та експорту, зважаючи на ресурси та виробничий потенціал. І, як наслідок, завдання кожної країни – підтримувати свого товаровиробника, захищаючи таким чином свою економіку.

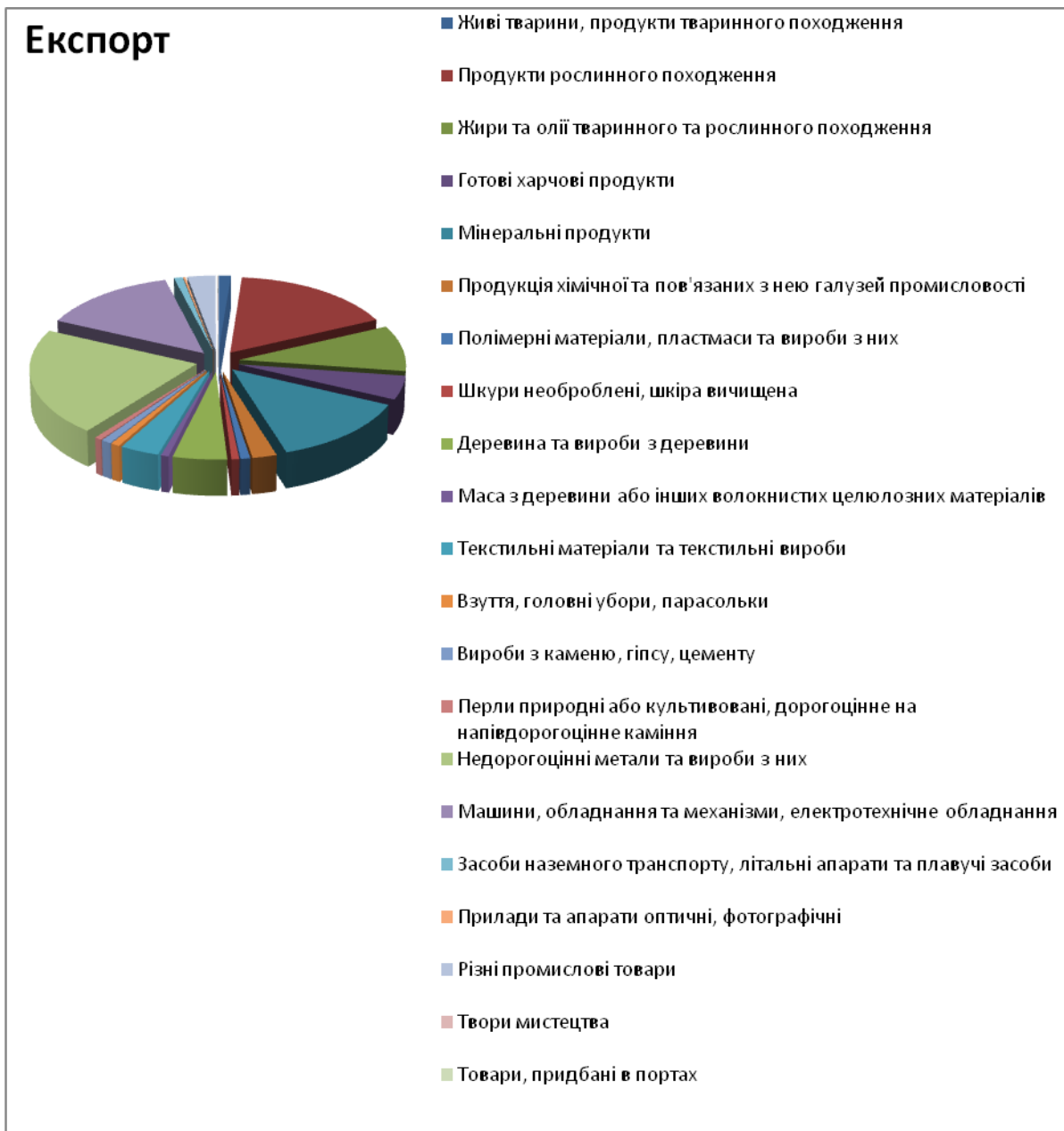
Якщо розглядати дані про структуру валового внутрішнього продукту України за кінцевим використанням, то можна побачити динаміку співвідношення експорту та імпорту за останні роки. [7] (Див. табл. 2)

Таблиця 2

Співвідношення імпорту та експорту України за 2005-2016 роки

Рік	Номинальний ВВП	експорт	%ВВП	імпорт	%ВВП
2005	441452	227252	51,5	223555	50,6
2006	544153	253707	46,6	269200	49,5
2007	720731	323205	44,5	364373	50,6
2008	946056	444859	46,9	520588	54,9
2009	913345	423564	46,4	438860	48,0
2010	1082569	549365	50,7	580944	53,7
2011	1316600	707953	53,8	779028	59,2
2012	1406689	717347	50,9	835394	59,3
2013	1454931	681899	46,9	805662	55,4
2014	1566728	770121	49,2	834133	53,2
2015	1979458	1044541	52,6	1084016	54,6
2016	2383182	1174625	49,3	1323127	55,5

Сьогоднішня економічна та політична ситуація показує, що ЄС вже давно перетворився для України на важливого стратегічного партнера. Про це, зокрема, свідчать дані статистики, які були сформовані за групами товарів за січень-вересень 2017 року [7].

Структура експорту України за січень-вересень 2017 року свідчить про те, що найбільшу вагу тут складають недорогоцінні метали та вироби з них, частка який займає 21 %. На впевненому рівні все ще знаходиться експорт жирів та олій тваринного та рослинного походження, який займає 13%, продукти рослинного походження – 17% та інші. А ось найменший відсоток складають прилади та оптичні та фотографічні апарати, твори мистецтва та товари, які були придбані в портах – їх частка в експорті наближається до нуля.

Тепер розглянемо структуру імпорту України за січень-вересень 2017 року [7]. Однозначно видно, що Україна імпортує більше, ніж експортує. Топову позицію займають мінеральні продукти – 38%. Впевнено та динамічно зростає імпорт хімічної продукції, машин та електротехнічного обладнання тощо. Найнижчі позиції поки займає імпорт взуття та головних уборів тощо.

Якщо порівняти структури імпорту та експорту України, то можна виділити, що внутрішньогалузева торгівля України з ЄС здійснюється однорідно. Відбувається зустрічна торгівля наступними товарами: мінеральні продукти (експорт – 13%, імпорт – 38%), готові харчові продукти (експорт – 5%, імпорт – 4%), машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (експорт – 14%, імпорт – 9%), недорогоцінні метали та вироби з них (експорт – 21%, імпорт – 4%) тощо.

Із цього можна зробити досить позитивний висновок – інтеграція країни в світову торгівлю саме через імпорт та експорт продуктів однакових сфер виробництва призводить до підвищення потенціалу країни.

Слід сказати, що український імпорт з ЄС лише на 60% покривається українським експортом [8]. І це означає, що наразі існує негативне сальдо взаємної торгівлі, яке перевищує 1 млрд. дол. США [7]. (Див. табл. 3)

**Порівняльна характеристика індексу внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС
за 2014-2017 рр.**

Категорії	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Живі тварини, продукти тваринного походження	0,25	0,902	0,67	0,61
Продукти рослинного походження	0,42	0,84	0,44	0,78
Жири та олії тваринного та рослинного походження	0,15	0,25	0,32	0,03
Готові харчові продукти	0,86	0,74	0,72	0,87
Мінеральні продукти	0,74	0,86	0,94	0,71
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,29	0,3	0,24	0,2
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,004	0,5	0,091	0,17
Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,88	0,81	0,25	0,91
Деревина та вироби з деревини	0,45	0,63	0,66	0,27
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	0,14	0,14	0,13	0,33
Текстильні матеріали та текстильні вироби	0,99	0,95	0,93	0,98
Взуття, головні убори, парасольки	0,61	0,64	0,68	0,55
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,45	0,26	0,23	0,78
Перли природні або культивовані, дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння	0,73	0,42	0,28	0,46
Недорогоцінні метали та вироби з них	0,15	0,56	0,52	0,45
Машини та механізми, електротехнічне обладнання	0,31	0,22	0,22	0,95
Засоби наземного транспорту, літальні апарати та плавучі засоби	0,17	0,23	0,81	0,13
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,28	0,16	0,21	0,21
Різні промислові товари	0,90	0,72	0,83	0,57
Твори мистецтва	0,016	0,06	0,06	0,98
Товари, придбані в портах	0,1	0,22	0,21	0,09

Як можна бачити, динаміка індексу є позитивною, бо у 2017 році індекс внутрішньогалузевої торгівлі багатьох товарів значно підвищився. Так, наприклад у 2016 році індекс торгівлі продуктами рослинного походження становив 0,44, в в 2017 році – 0,78; готовими харчовими продуктами – 0,72, а у 2017 – 0,87; текстильними матеріалами та текстильними виробами – 0,93, а у 2017 році – 0,98; машинами, обладнанням та механізмами, електротехнічним обладнанням – 0,22, а у 2017 році – 0,95 тощо. Звичайно, спостерігається й негативна динаміка серед таких товарів як жири та олії тваринного та рослинного походження (2016 рік – 0,32, 2017 рік - 0,03), Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (2016 рік – 0,94, 2017 рік – 0,71) тощо.

За результатами розрахунку індексу Грубеля-Ллойда можна виділити ряд товарів та послуг, характер яких дуже явно та чітко проявляється в внутрішньогалузевій торгівлі України та ЄС. Наступними стали:

- текстильні матеріали та текстильні вироби – 0,98;
- машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 0,95;
- твори мистецтва – 0,98;
- шкури необроблені, шкіра вчищена – 0,91;
- готові харчові продукти – 0,87.

Середню позицію продовжують займати такі товари та послуги:

- живі тварини, продукти тваринного походження – 0,612;
- продукти рослинного походження – 0,78;
- мінеральні продукти – 0,71;
- взуття, головні убори, парасольки – 0,55;
- вироби з каменю, гіпсу, цементу – 0,78;
- різні промислові товари – 0,57;
- перли природні або культивовані, дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння – 0,45;
- недорогоцінні метали та вироби з них – 0,46.

І на найнижчих позиціях цього списку знаходяться товари, імпортна та експортна доля яких все же бажає кращого результату:

- жири та олії тваринного та рослинного походження – 0,03;
- продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 0,2;
- полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 0,17;
- маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів – 0,33;
- деревина та вироби з деревини – 0,27;
- засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 0,13;
- прилади та апарати оптичні, фотографічні – 0,21;
- товари, придбані в портах – 0,09.

Отже, наявними є 24% товарів з індексом внутрішньогалузевої торгівлі вище 0,87; 38% товарів мають індекс Грубеля-Ллойда від 0,45 до 0,78; 38% товарів мають індексу внутрішньогалузевої торгівлі від 0,45 і нижче. Можна сказати, що український виробник активно співпрацює з ЄС в певних галузях важкої промисловості, легкої, видобувної вже протягом тривалого часу, і динаміка торгівлі такими товарами є позитивною, а ось занепадає торгівля товарами мистецтва, оптичними тощо.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що станом на 2017 рік динаміка зростання індексу внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС є для 60% товарів позитивною і для інших 40% - негативною або більш сталою, що свідчить про те, що Україна за останні декілька років активно та успішно практикує політику інтеграції в світову торгівлю. Потрібно зазначити, що рівень внутрішньогалузевої торгівлі в ЄС складає 80%, тому потрібно розуміти, що для активної співпраці з таким партнером потрібно відповідати умовам.

На основі розрахунків можна зробити висновок: Україна проводить політику розширення кількості та галузевої спрямованості товарів, які вона імпортує та експортує, але наявними лідерами у взаємній торгівлі залишаються товари однорідних галузей: машини, електротехнічні обладнання, готові харчові продукції, товари хімічної промисловості тощо. Працювати над розвитком постачання деяких продуктів – оптичні та фотографічні прилади, літальні апарати, плавучі засоби, полімерні матеріали тощо – одне з головних завдань нашого вітчизняного виробника зараз.

Список використаних джерел.

1. Intra-industry trade between the USA and the EU as a factor in transatlantic trade integration. / В.О. Tustanivskiy, Candidate of Economic Sciences Ternopil National Pedagogical University V. Hnatiuk, Ternopil, Ukraine, 2013 рік.
2. Формування пріоритетів розвитку зовнішньої торгівлі на основі оцінки стану внутрішньогалузевого балансу України. / Вовк В.А., к.е.н., доцент Харківського національного економічного університету, 2011 рік.
3. Документи Державної Служби Статистики України – Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень-вересень 2017 року.
4. Grubel H. G. Intra-industry Trade. The Theory and Measurement of International Trade of Differentiated Products / H.G. Grubel and P.J. Lloyd. – L., 1995.
5. Balassa B. Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market // Economic Journal. — 1967. — March. — Intra-Industry Specialization: a Cross-Country Analysis // European Economic Review 30. — 1986. — Febr. — No.1.— P. 27-32.
6. Теорія внутрішньогалузевої міжнародної торгівлі ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19271/>
7. Документи Державної Служби Статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
1. 8. Дослідження феномена внутрішньогалузевої торгівлі як чинника конкурентоспроможності країни в зовнішньоекономічних відносинах, Журнал «Бізнес Інформ» №11-2017, Розділ: Міжнародні економічні відносини, УДК 339.926; 339.5.018, Дехтяр Н. А., стр. 67-74 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2017&abstract=2017_11_0&lang=ua&stqa=10

References

1. Intra-industry trade between the USA and the EU as a factor in transatlantic trade integration. / В.О. Tustanivskiy, Candidate of Economic Sciences, Ternopil National Pedagogical University, V. Hnatiuk, Ternopil, Ukraine, 2013.
2. Formation of priorities of development of foreign trade on the basis of evaluation of the state of intra-industry balance of Ukraine. / Vovk VA, Candidate of Economic Science, Associate Professor, Kharkiv National University of Economics, 2011.
3. Documents of the State Statistics Service of Ukraine - Export-import of certain types of goods by countries of the world for January-September 2017.
4. Grubel H. G. Intra-industry Trade. The Theory and Measurement of the International Trade of Differentiated Products / H.G. Grubel and P.J. Lloyd - L., 1995.
5. Balassa B. Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market // Economic Journal. - 1967 - March. - Intra-Industry Specialization: A Cross-Country Analysis // European Economic Review 30- 1986- Febr. - no.1.- pp. 27-32.
6. Theory of intra-EU international trade [Electronic resource]. - Access mode: <http://osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19271/>
7. Documents of the State Service of Statistics of Ukraine [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Research of the phenomenon of intra-industry trade as a factor of the country's competitiveness in foreign economic relations, Journal "Business Inform" №11-2017, Section: International economic relations, UDC 339.926; 339.5.018, Dehtyar N. A., pp. 67-74, Access mode:http://business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2017&abstract=2017_11_0&lang=ua&stqa=10

УДК 339.9:338.4:334

МЕГАТRENДИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

MEGATRENDS OF DEVELOPMENT OF GLOBAL INNOVATION NETWORKS

МЕГАТRENДЫ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ СЕТЕЙ

Рилач Н.М.

Кандидат економічних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: nrylach28@gmail.com

Rylach N.M.

PhD (economy), Research Fellow of the Institute of International relations of Kyiv Taras Shevchenko National University. E-mail: nrylach28@gmail.com

Рылач Н.М.

Кандидат экономических наук, научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: nrylach28@gmail.com

Анотація. *Під мегатрендом ми розуміємо масштабні технологічні, економічні, соціальні, політичні зміни, які утворюються повільно, але з часом, коли вони вкореняються, то суттєво та тривало впливають на більшість процесів в суспільстві. Така відносна стабільність у траєкторії основних сил змін дозволяє передбачити деякі елементи середньо- та довгострокових майбутніх змін.[20] В статті автором виокремлені такі мегатренди розвитку глобальних інноваційних мереж як структурний характер глобальної інноваційної системи, розвиток системних взаємозв'язків в сфері інновацій, взаємодія національних інноваційних систем та глобальних, інтернаціоналізацію інноваційної діяльності, а також парадигму «відкритих інновацій». В роботі визначені методологічні принципи та структурні елементи концепції національної інноваційної системи, досліджено зв'язок національних інноваційних систем з явищем інтернаціоналізації інноваційної сфери. Досліджені теоретичні засади явища інтернаціоналізації інноваційної діяльності, а також встановлено передумови появи концепції «відкритих інновацій» та її сучасні тенденції. Встановлено, що концепція відкритих інновацій є важливою передумовою виникнення та функціонування глобальних інноваційних мереж. В роботі проаналізована тенеза та специфіку феномену глобальних інноваційних мереж, окреслено їх структуру і динаміку. Визначено, що глобальні інноваційні мережі відіграють важливу роль у розвитку сучасної світової економіки, оскільки вони стимулюють міжнародну співпрацю в інноваційній сфері, трансфер знань у світову економіку та загальний науково-технічний розвиток та зростання світового виробництва.*

Ключові слова: *глобальні інноваційні мережі, парадигма відкритих інновацій, мегатренди розвитку глобальних інноваційних мереж, національна інноваційна система, інтернаціоналізація інноваційної діяльності.*

Abstract. *Under the megatrend, we mean large-scale technological, economic, social, political changes that occur slowly, but in the long run, when they are rooted, they substantially and permanently affect most of the processes in society. Such relative stability in the trajectory of the main forces of change can predict some elements of medium and long-term future changes. The article investigates such megatrends of the development of global*

innovation networks as the structural nature of the global innovation system, the development of systemic interconnections in the field of innovation, the interaction of national innovation systems and global, the internationalization of innovation activity, and the paradigm of "open innovation". The methodological principles and structural elements of the concept of the national innovation system are determined in the paper, the connection of national innovation systems with the phenomenon of internationalization of the innovation sphere is explored. The theoretical principles of the phenomenon of internationalization of innovation activity are investigated, as well as the preconditions for the emergence of the concept of "open innovation" and its current trends have been established. The concept of open innovation is an important precondition for the emergence and functioning of global innovation networks. The paper analyzes the genesis and specificity of the phenomenon of global innovation networks, outlines their structure and dynamics. It has been determined that global innovation networks play an important role in the development of the modern world economy, as they stimulate international cooperation in the innovation sphere, transfer of knowledge to the world economy and general scientific and technological development and growth of world production.

Key words: *global innovation networks, paradigm of open innovation, megatrends of global innovation networks development, national innovation system, internationalization of innovation activity.*

Аннотация. *Под мегатрендом мы понимаем масштабные технологические, экономические, социальные, политические изменения, которые образуются медленно, но со временем, когда они укореняются, то существенно и продолжительно влияют на большинство процессов в обществе. Такая относительная стабильность в изменении траектории основных сил позволяет предположить некоторые элементы средне- и долгосрочных будущих изменений. В статье исследовании такие мегатренды развития глобальных инновационных сетей как структурный характер глобальной инновационной системы, развитие системных взаимосвязей в сфере инноваций, взаимодействие национальных инновационных систем и глобальных, интернационализацию инновационной деятельности, а также парадигму «открытых инноваций». В работе определены методологические принципы и структурные элементы концепции национальной инновационной системы, исследована связь национальных инновационных систем с явлением интернационализации инновационной сферы. Исследованы теоретические основы явления интернационализации инновационной деятельности, а также установлены предпосылки появления концепции «открытых инноваций» и ее современные тенденции. Установлено, что концепция открытых инноваций является важной предпосылкой возникновения и функционирования глобальных инновационных сетей. В работе проанализированы генезис и специфика феномена глобальных инновационных сетей, определены их структура и динамика. Определено, что глобальные инновационные сети играют важную роль в развитии современной мировой экономики, поскольку они стимулируют международное сотрудничество в инновационной сфере, трансфер знаний в мировую экономику и общее научно-техническое развитие и рост мирового производства.*

Ключевые слова: *глобальные инновационные сети, парадигма открытых инноваций, мегатренды развития глобальных инновационных сетей, национальная инновационная система, интернационализация инновационной деятельности.*

Постановка проблеми. *Глобалізація інноваційної сфери пов'язана з інноваційними процесами структури національної інноваційної системи в національних економіках, оскільки поширення і глибина інноваційних перетворень у реальному секторі економіки, розвиток всіх структурних елементів національної інноваційної системи держави, визначають її конкурентоспроможність, зумовлюють здатність країни залучатися до процесу інтернаціоналізації інноваційної діяльності, яка наразі в*

багатьох випадках є частиною більш широких стратегічних рішень компаній з виробництва, маркетингу, злиття та поглинання в результаті міжнародних потоків та перерозподілу науково-технічних можливостей. Таким чином [4, 98-105], трансформаційні процеси в світовому економічному просторі перейшли в якісно новий вимір, досягнувши такого рівня та глибини зв'язків між національними економіками, що є всі підстави для того, аби вести мову про глобальну економіку як пріоритетний феномен, що характеризується власними закономірностями, тенденціями, механізмами функціонування, збільшенням кількості акторів на світовій арені з подальшою зміною в балансі їхніх сил та відповідно формуванням нової економіко-політичної структури світу [4, с.98].

Крім того, на сьогодні змінюється характер виконання науково-технічних досліджень, а технологічні тренди визначаються мультидисциплінарністю. Ці явища пов'язані з тенденцією до зростаючої залежності від зовнішніх джерел та мереж. Ця частина фундаментального дискурсу щодо визначення яким чином компанії створюють нові ідеї та перетворюють їх на нову продукцію визначається парадигмою «відкритих інновацій». Отже, в дослідженні, концепція відкритих інновацій розглядається важливим мегатрендом виникнення та функціонування глобальних інноваційних мереж. В дослідженні фокусується увага на сучасних тенденціях розвитку глобальних інноваційних мереж, а також визначається їх роль та значення у розвитку сучасної світової економіки.

Мета статті. Інтернаціоналізації інноваційної діяльності значно змінила можливості для відкритих інновацій, внаслідок чого розширюється вибір потенційних партнерів, що стимулює розвиток глобальних інноваційних мереж. Метою статті є аналіз мегатрендів розвитку глобальних інноваційних мереж – взаємодію на рівні національних інноваційних систем, інтернаціоналізацію інноваційної сфери, розвиток парадигми «відкритих інновацій».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В даному дослідженні розглянуто мегатренди розвитку глобальних інноваційних мереж. Поняття «мегатренду» визначається в документах Організації економічного співробітництва та розвитку. В якості мегатрендів нами розглянуто системний характер інноваційної діяльності, інтернаціоналізацію інноваційної сфери, а також феномен «відкритих інновацій». Концептуальні засади розвитку національних інноваційних систем знайшли своє відображення в роботах Б. Лундвалла, Р. Нельсон та К. Фрімена. Питаннями інтернаціоналізації інноваційної діяльності займаються такі сучасні дослідники як В. Панченко, Н. Резнікова, Н.Рилач, Дж. Нілл, К. Шуч, С. Швааб. Дослідженню явища відкритих інновацій приділяють свою увагу такі вітчизняні та іноземні науковці як Л.Названова, Д.Черваньов, Г.Чесбро, К. Де Бейкер, О. Гасман, В. Лопес- Бассос, С.Мартінез,И.Енкель тощо. Специфіку діяльності глобальних інноваційних мереж як феномену сучасної економічної системи вивчають в своїх працях такі автори як Є. Дудукалов, Н.Радіонова, Я. Сівакова, О. Салмина, И. Шевченко, Х.Барнард, Ш. Чамінаде та інші, проте незважаючи на певну кількість публікацій з цього питання вважаємо за необхідність подальші дослідження генези, структури та динаміки глобальних інноваційних мереж, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція національної інноваційної системи (НІС) розроблялася з середини 1980-х рр. англійським економістом К. Фріменом [14, 5-24], шведським вченим Б. Лундваллом [17] та американським професором Р. Нельсоном [18]. Проте, дослідження названих авторів відрізняються за своїми напрямками та завданнями: К. Фрімен виділяє інституційний контекст інноваційної діяльності, Б. Лундвалл вивчає особливості НІС, а Р. Нельсон

робить акцент на питаннях наукової та технологічної політики. Крім того, на сьогодні існують різні теоретичні концепції в рамках теорії національних інноваційних систем. Серед них варто звернути увагу на теоретичну модель інноваційної системи – Національний ромб, розроблена М. Портером в 1990 році, в якій всі елементи НІС структуровані за такими основними групами: фактори виробництва (кваліфікована робоча сила, інфраструктура), умови попиту (характер внутрішнього попиту на продукт чи послугу), пов'язані та підтримуючі галузі (наявність чи відсутність постачальників, суміжних галузей), стратегія фірми, структура та конкуренція (умови, що визначають створення бізнесу та характер конкуренції), а також запропонована К. Галанакісом концепція динамічних інноваційних систем, яка складається з п'яти підсистем, які працюються паралельно та мають вплив одна на одну: створення знань, проектування та розробка нової продукції (NPDD — new product design and development), комерціалізація продукту, внутрішні фактори фірм, які мають вплив на інноваційний процес, національне інноваційне середовище. Також, заслуговує на розгляд теорія потрійної спіралі Г. Іцковіца, яка була розроблена в 2010 році та головну увагу приділяє вивченню ролі в інноваційній системі університетів, влади та бізнесу. Згідно моделі, головним суб'єктом інноваційної економіки є університет, залучений до інноваційного процесу – “підприємницький університет”.

Незважаючи на дещо різні підходи основоположників до концепції НІС, і враховуючи структурний підхід до поняття систем, можна дати наступне визначення даної категорії. Національна інноваційна система – це сукупність взаємопов'язаних елементів – приватні компанії, університети, державні лабораторії, технопарки тощо, що здійснюють виробництво і комерційну реалізацію наукових знань і технологій в національних межах, які взаємодіють за допомогою правових, фінансових та соціальних інститутів з метою отримання нових продуктів, технологій, послуг для задоволення потреб особистості та суспільства.

Загальні методологічні принципи концепції національних інноваційних систем складаються з наступних позицій:

- аналіз інституційного контексту інноваційної діяльності як фактора, що прямо впливає на її склад та структуру, визнання інституційної ролі в економічному розвитку підприємств-інноваторів;
- визначення для економічного розвитку особливої ролі знання, дослідження цінності інтелектуальних фондів компаній у порівнянні з її матеріальними ресурсами та фінансовим капіталом; визнання ідей Й. Шумпетера щодо конкуренції на основі інновацій;
- формування НІС на основі збалансованого застосування державних та ринкових механізмів регулювання економіки з врахуванням особливостей та рівня соціально-економічного розвитку конкретних територій.

Виходячи із структурного підходу, що застосовується в даному дослідженні для аналізу НІС, можемо визначити основні її структурні елементи. Для цього зазначимо, що НІС країни повинна складатися з сукупності певних середовищ:

- дослідницьке середовище, яке має необхідну кваліфікацію і стимули для співробітництва з підприємницьким середовищем;
- підприємницьке конкурентне середовище, суб'єкти якого мають стратегічне мислення (стимули до інновацій), здібності до навчання, абсорбції та адаптації знань;
- механізм взаємодії попередніх двох середовищ (з необхідними інституційними надбудовами та зворотними зв'язками), який організує, з одного боку, трансфер, розподіл і трансформацію знань в передконкурентні технології для підприємницького середовища, а з іншого боку, орієнтацію дослідницького середовища на задоволення виникаючих інноваційних потреб розвитку виробництва.

Таким чином, будемо розглядати національну інноваційну систему як сукупність макроструктур, які складаються з певних структурних елементів, що взаємодіють під впливом інноваційної та економічної політики держави і нормативно-правової бази, які забезпечують реалізацію даної політики, і яка бере участь в глобальному науково-технологічному середовищі.

Глобалізація інноваційної сфери пов'язана з інноваційними процесами структури національної інноваційної системи в національних економіках, оскільки поширення і глибина інноваційних перетворень у реальному секторі економіки, розвиток всіх структурних елементів НІС держави, визначають її конкурентоспроможність, зумовлюють здатність країни залучатися до процесу інтернаціоналізації та глобалізації інноваційної діяльності. При розробці НІС обов'язково враховуються тенденції процесу глобалізації науково-технологічної сфери, створюються потужні інноваційні інституції з розвинутою технологічною і освітньою мережею, які спроможні трансформувати результати глобалізації в національних інтересах. Характерні риси інтернаціоналізації інноваційної сфери висвітлені автором в праці [5].

Виділяють наступні цілі інтернаціоналізації інноваційної сфери [19]:

- посилення якості передових наукових досліджень та результатів інноваційної діяльності за рахунок поліпшення доступу до зовнішніх джерел знань та зміцнення глобального співробітництва між науково-дослідними організаціями та інноваційними мережами для спільної розробки та використання нових знань і технологій, використовуючи фактор порівняльних переваг (знань і технологій),

- підвищення привабливості країни на світовому ринку технологій та інновацій і успішна конкуренція за науково-дослідні контракти і послуги, а також залучення іноземних інвестицій та професіоналів в інноваційну сферу,

- підготовка національного підґрунтя для здійснення успішної зовнішньої інноваційної діяльності,

- швидке реагування на глобальні виклики та міжнародні зобов'язання в інноваційній сфері.

- Зазвичай, розрізняють три режими інтернаціоналізації сфери науки, технологій та інновацій [19]:

- Міжнародне науково - технічне співробітництво між партнерами з більш ніж однієї країни для створення нових наукових знань і технологічних ноу-хау, в результаті чого кожен партнер зберігає свою власну інституційну ідентичність і право власності залишається незмінним (наприклад, в разі прямих інвестицій або двосторонніх міжурядових науково-технічних програм).

- Міжнародне використання інноваційних ноу-хау і технологій за допомогою засобів торгівлі, надання ліцензій та патентів, зворотного інжинірингу тощо.

- Міжнародне генерування знань та інновацій, що здійснюється багатонаціональними підприємствами (БНП), які створюють інновації через кордони шляхом побудови дослідних мереж, включаючи створення нових науково-дослідних підрозділів в приймаючій країні або придбання науково-дослідних іноземних одиниць.

Інтернаціоналізація НДДКР в транснаціональних компаніях – одна з головних причин глобалізації НДДКР та інновацій в цілому. Такі показники, як технологічний платіжний баланс, кількість патентів, цитування, міжнародна мобільність дослідників свідчать про посилення міжнародного характеру інновацій. До стимулів

інтернаціоналізації сфери інновацій також відносять доступність дослідницьких кадрів, а також цінові переваги. До інтернаціоналізації інноваційної сфери в більшій мірі залучені розвинуті країни, в той же час країни, що розвиваються активно залучають інноваційні центри. Найбільший приріст прямих іноземних інвестицій в інноваційну сферу спостерігається в країнах Азії, особливо в Китаї та Індії. [15]

Крім того, на сучасному етапі змінюються особливості світового співробітництва, оскільки все більша кількість країн залучаються до науково-технічної та інноваційної взаємодії. [19] Зараз інтернаціоналізація науково-технічної сфери в багатьох випадках є частиною більш широких стратегічних рішень компаній з виробництва, маркетингу, злиття та поглинання в результаті міжнародних потоків та перерозподілу науково-технічних можливостей. Крім того, науково-технічний оффшоринг є сучасним засобом для глобальних компаній використовувати креативний та науковий потенціал решти світу. Сучасна глобальна науково-технічна та інноваційна діяльність передбачає партнерські відносини з цілою низкою невеликих науково-технічних фірм, університетами, центрами передового досвіду, які займаються вузькими дослідженнями. Причинами цього стали інтенсивне поширення знань між суб'єктами інноваційної діяльності, неможливість використання у виробництві великої кількості ідей через відсутність у компаній необхідних ресурсів і устаткування, залежність цінності ідеї або технології від типу бізнес-моделі, яка використовується компанією, необхідність активнішого залучення і поширення компаніями інтелектуальної власності, що, у свою чергу, забезпечить формування та розвиток відкритого ринку інтелектуальної власності.

На міжнародному рівні максимізація інноваційної діяльності в інноваційних галузях залежить від трьох ключових факторів [1]: 1) максимальне розширення ринків; 2) обмеження конкуренції неринкового типу; 3) забезпечення сильного захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності (ІВ). Всі три фактори створюють головні виклики для інноваційних галузей: інвестиції в інновації неможливо точно передбачити, і тому фірми потребують більших, ніж звичайні, прибутків на інноваціях, які є дійсно успішними. Насправді інноваційна діяльність не передбачає ризик в тому сенсі, що ймовірність успіху можна більш-менш точно змодельовати. Втім, оскільки інновація передбачає непевність, невдача часто є повсюдною. Насправді тільки у 8% інноваційних проектів прибуток на інвестиції перевищує мінімальну ставку дохідності, а тільки у 12% науково-дослідницьких проектів він перевищує вартість капіталу [1].

На сьогодні змінюється характер виконання науково-технічних досліджень, а технологічні тренди визначаються мультидисциплінарністю. Ці явища пов'язані з тенденцією до зростаючої залежності від зовнішніх джерел та мереж. Ця частина фундаментального дискурсу щодо визначення яким чином компанії створюють нові ідеї та перетворюють їх на нову продукцію визначається парадигмою «відкритих інновацій». [12]

Концепція відкритих інновацій визначає процес досліджень і розробок як відкриту систему, тобто будь-яка компанія може залучати нові ідеї для створення нового продукту і виходу на ринок з цим продуктом не тільки за рахунок власних розробок, але й завдяки співпраці з іншими організаціями. Відкриті інновації – це підхід, який дає змогу отримувати максимальний прибуток від спільного створення та комерціалізації інноваційних проектів, який передбачає, з одного боку, використання зовнішніх джерел винаходів і технологій для ефективного реалізації своїх проектів, з іншого – відкриття доступу до своїх винаходів і технологій, з метою одержання від їх реалізації максимальний прибуток. [7, 4-7]

Визначення поняття «відкритих інновацій», особливості дослідження парадигми відкритих інновацій, її основні елементи, стратегії, типи процесу, переваги та недоліки, а також сучасні тенденції відкритих інновацій досліджені автором в працях [5;6]

Підсумовуючи вищезазначене, варто наголосити на наступних тезах [21]:

- Життєвий цикл технології має значення. Результати досліджень діяльності фірм в різних галузях виявили, що поширення відкритих інновацій пов'язано не тільки з розміром компанії, але і з її позицією у технологічному життєвому циклі. Коли технологія досить нова, компанії та інші наукові організації активно співпрацюють у пошуку рішень на ринку.
- Відкриті інновації вимагають диференційованого підходу щодо пошуку і розвитку знань використовуючи власні ресурси або за допомогою співробітництва з зовнішніми партнерами, використовуючи при цьому різний ступінь відкритості в залежності від суб'єктів.
- Університетські знання відіграють ключову роль на етапі дослідження відкритих інновацій.
- Дотримання вимог щодо управління правами інтелектуальної власності є ключовим питанням відкритої форми співробітництва.
- Формування культури відкритих інновацій в компаніях вимагає плідної командної роботи і організаційних змін, що сприяють внутрішньому і зовнішньому співробітництву.
- Участь малих фірм у відкритих інноваціях обмежено через нестачу внутрішніх ресурсів.
- Ринки технологій відіграють важливу роль у сприянні розвитку відкритих інновацій. Можливості використання внутрішніх і зовнішніх стратегій полегшуються за рахунок механізмів, які дозволяють купувати або продавати інтелектуальні активи, які можуть створювати цінність і можливості для фірм всередині або за межами їх основних бізнесів.

Таким чином, концепція відкритих інновацій є важливою передумовою виникнення та функціонування глобальних інноваційних мереж. Глобалізація значно змінила можливості для відкритих інновацій, внаслідок чого розширюється вибір потенційних партнерів, що стимулює розвиток глобальних інноваційних мереж. Для врахування тенденцій місцевих ринків, використання локальних знань та можливостей надання додаткових джерел нових технологій, компанії створюють мережі розподілених НДДКР у всьому світі.

В міру розвитку інноваційного простору з'являються інноваційні мережі, під якими розуміють комплекс взаємопов'язаних вузлів, що являють собою дослідницькі, проектні, конструкторські, маркетингові та випробувальні заклади, а також промислові підприємства, організовані за принципом мережі, основими характеристиками якої є високу ступінь координації інноваційного процесу, посилення ключових компетенцій учасників мережі, володіння спільними ресурсами, інвестиціями та каналами розповсюдження знань та інновацій. [8]

Під глобальними інноваційними мережами розуміть глобально організовану мережу взаємопов'язаних та інтегрованих функцій і операцій комерційних та некомерційних організацій, що займаються розробкою або поширенням інновацій. [10]

Глобальні інноваційні мережі можна розподілити на такі групи [8]:

- Перша група глобальних інноваційних мереж формується компаніями однієї галузі, які орієнтовані на такічні інновації (діяльність таких мереж залежить від здатності учасників мережі ділитися досвідом, розкривати інформацію для партнерів).
- Друга група включає співробітництво між компаніями як з одної, так і з декількох суміжних галузей (наприклад, біотехнології і фармацевтика) з метою проведення нових досліджень і виробництва інноваційних продуктів і процесів, розподіл інформації та ризиків формалізується у спільних підприємствах та стратегічних альянсах.

- Третя і четверта групи глобальних інноваційних мереж включають більш гетерогенні компанії ,які приносять технології та знання в мережу, що потребує ефективного управління і додаткових угод щодо розподілу між учасниками мережі переваг та ризиків співробітництва.

Глобальні інноваційні мережі включають в себе власні науково-дослідні установи за кордоном, а також співпрацю з зовнішніми партнерами та постачальниками [13] Забезпечення запатентованої технології та ноу-хау відбувається через договірні міжнародні угоди, такі як контрактні дослідження та розробки, спільні угоди про НДДКР та корпоративні високотехнологічні заходи, крім власних НДДКР за кордоном. Глобальні інноваційні мережі значно впливають на інноваційні системи країн та регіонів. Мережі інновацій ТНК часто являють собою вузли між регіональними та національними системи інновацій через кордони та пов'язують декількох суб'єктів науки та технології (нові технології, університети та науково-дослідні інститути, дослідники науки та техніки, інноваційні посередники та державні установи) у різних країнах. Такі заходи з досліджень та розробок на глобальному рівні, включаючи інтеграцію в місцеві інновації мережі в приймаючих країнах, як очікується, позитивно вплинуть на конкурентоспроможність ТНК через існування зворотнього трансферу технологій. Глобальні інноваційні мережі значно впливають на національну та регіональну інноваційні системи. Мережі інновацій багатонаціональних підприємств створюють транскордонні вузли між регіональними та національними системами інновацій. Мережі також зв'язують суб'єктів науки і техніки з різних країн, а їх системи часто охоплюють специфічні галузі в різних країнах. Наука, технології, а також інноваційна політика більше не можуть бути розроблені виключно в національному контексті. Привабливість країни, як місця для проведення НДКР та інноваційної діяльності визначається умовами виробництва, ринку праці, конкурентної політики, наявністю високваліфікованої робочої сили та інноваційної інфраструктури [21].

Найважливішими особливостями, що визначають специфіку та характеристики діяльності глобальних інноваційних мереж, є глобальність, мережевість та інноваційність [9] - співпраця підприємств і науково-дослідних центрів з декількох країн – з великим та середнім рівнями доходу, реалізація великих проектів, що потребують особливої інфраструктури та великих інвестицій, революційний напрям досліджень та розробок, чітке встановлення цілей та започаткування великих інвестиційних фондів. [16]

В процесі досліджень сучасних тенденцій розвитку глобальних інноваційних мереж [21] дійшли висновків, що :

- Основна причина розміщення дослідницьких або девелоперських об'єктів за кордоном це близькість великих ринків та ринків, що розвиваються, наявність висококваліфікованої робочої сили та територіальна близькість до джерел виробництва і збуту продукції. Раніше більшість вхідних та вихідних потоків НДДКР традиційно відбувались між технологічно та економічно розвиненими країнами з високим рівнем доходу та були спрямовані практично виключно великими ТНК зі штаб-квартирою в країнах з високим рівнем доходу. Проте, обсяги досліджень та розробок в країнах з середнім рівнем доходу загалом суттєво зросли протягом останнього десятиліття. Одним з головних аргументів, що пояснює цю глобальну зміну інноваційної діяльності, є накопичення можливостей у деяких країнах, що розвиваються, що сприяє виникненню нових форм глобальних інноваційних мереж. Крім того, внаслідок їх стійкого економічного зростання багато країн з середнім рівнем доходу стали більш привабливими для МНС, що борються з падінням світової економічної кризи 2008 року в традиційних місцевостях, таких як Європа, США та Японія [11].

- В процесі функціонування глобальних інноваційних мереж найпоширенішими є партнерські відносини між клієнтам та постачальниками, в той же

час як університети та державні науково-дослідні інститути, які вважаються важливим джерелом знань для інноваційної діяльності компаній, особливо у сфері досліджень та розробок, складають лише невелику частку інноваційного співробітництва. Університети та громадські науково-дослідні організації все частіше відіграють важливу роль у відкритих інноваційних стратегіях фірм як в якості джерела базових знань, так і в якості потенційних партнерів. Враховуючи нестачу державних ресурсів і конкуренцію при залученні прямих іноземних інвестицій, пов'язаних з НДДКР, важливо збалансувати дослідницький потенціал країн та інвестиції в конкретних галузях з метою більшої інноваційної відкритості та розвитку спроможності в освоєнні високотехнологічних галузей.

- Великі фірми, транснаціональні компанії більше використовують відкриті інновації, ніж малі підприємства. Згідно досліджень, великі компанії в чотири рази частіше, ніж малі та середні підприємства, співпрацюють у сфері інноваційної діяльності.

- В діяльності глобальних інноваційних мереж для компаній має значення географічна близькість інноваційних партнерів.

Суттєвих модифікацій зазнає модель розподілу світової економічної влади [3,8], за якої в останні десятиліття чимраз більша кількість країн-колишніх аутсайдерів світогосподарських процесів мають реальну можливість долучитись до міжнародних стандартів виробництва і споживання, науково-технологічних та інноваційних зрушень, позбавившись у такий спосіб свого відсталого становища у глобальних координатах розвитку [3, 8].

- Існують значні відмінності між галузями промисловості. Такі галузі, як хімічні речовини, фармацевтика та інформаційно-комунікаційні технології, як правило, демонструють високий рівень відкритих інновацій.

- Крім зростаючого числа своїх центрів НДДКР за кордоном, компанії (зокрема ТНК) більшою мірою беруть участь в міжнародних угодах про співпрацю, постачаючи власні технології і ноу-хау за кордон як через їхні власні центри НДДКР, так і на основі спільних угод (контракту НДДКР, спільні угоди про НДДКР і корпоративні високотехнологічні інвестиції).

Висновки. Отже, визначивши мегатренди розвитку глобальних інноваційних мереж, звернемо увагу на наступні тези [22]:

- Існує багато різних рушійних сил глобальних інноваційних мереж – збільшення вартості досліджень і розробок та ускладнення інновацій, скорочення життєвого циклу нової продукції та зниження ціни, що вимагає від компаній більшої клієнтоорієнтованості та ефективності, розпорошення своїх функцій досліджень та розробок по світу (флагманами тут є фармацевичні, інформаційні технології) та залучення зовнішніх компаній для здійснення інноваційної діяльності.

- За останні роки спостерігається збільшення оффшорингу дослідницьких підрозділів компаній. США, Індія та Азійсько-Тихоокеанський регіон є найпопулярнішими місцями призначення завдяки високій кваліфікації робочої сили та надійного захисту прав інтелектуальної власності. Крім отримання технологій від центру, залежні країни для виходу зі свого становища повинні бути в змозі генерувати власні динаміки технологічних інновацій, що пізніше автори неошумпетеризму називатимуть національною інноваційною системою. Важливість технологій, роль транснаціональних корпорацій у процесі передачі технологій і роль держави у розвитку технологічних інновацій шляхом промислової політики стали пізніше центром теорії латиноамериканського структуралізму, яка, серед іншого, вивчала специфічні історичні умови розвитку капіталізму на периферії [3, 46]

- Інновації стають більш відкритими - помітно збільшується частка НДДКР в компаніях, що здійснюються їх разом із зовнішніми партнерами, що підвищує ефективність обробки ідей на кожному етапі досліджень та розробок, зменшує час виходу на ринок нових товарів та послуг. Чим більша існує потреба в міждисциплінарних транскордонних та міжгалузевих дослідженнях, тим менше спроможна компанія самостійно впроваджувати іновації. З цієї причини, фірми все частіше шукають партнерів із додатковим досвідом для отримання доступу до різних технологій і знань.

- Розподіл досліджень в розробок по всьому світі породжує проблеми в управлінні та захисті прав інтелектуальної власності.

- Збільшується кількість зв'язків між країнами в глобальних інноваційних мережах, особливо в регіоні Південно-Східної Азії. Проте, в країнах Південної Америки спостерігається незначне зростання патентного співробітництва, крім Бразилії та Чілі. Глобальні інноваційні мережі демонструють більш концентрований характер співпраці в галузі інновацій з невеликою кількістю партнерів.

- Значна невизначеність дедалі частіше стає основою прогнозування мегатрендів і значно деформує очікування політиків, економістів, інвесторів. М. ван дер Стеен характеризує "наративи майбутнього" як сюжети, які описують майбутнє, його реалістичні або гіпотетичні (в залежності від змісту сюжету) варіанти, й пов'язують ці можливі сценарії з поточними тенденціями, роблячи їх предметом політичних дебатів (дискурсу). Вони служать аналогом "наративів сьогодення", що фокусуються на поточних подіях, які, згідно з М. ван дер Стееном, вже спостерігалися і пов'язуються автором нарративу з певними політичними рішеннями. Особливий вид "потенційних" тенденцій, що зароджуються, — так звані "джокери", що означають події, ймовірність реалізації яких вельми низька, але вони можуть відбутися раптово й мати серйозні наслідки [2, 8].

Тому, глобальні інноваційні мережі відіграють важливу роль у розвитку сучасної світової економіки, оскільки вони стимулюють міжнародну співпрацю в інноваційній сфері, трансфер знань у світову економіку та загальний науково-технічний розвиток та зростання світового виробництва. Завдяки науковим дослідженням вони створюють технічну та методологічну основу для досліджень та розробок інноваційних продуктів транснаціональними корпораціями та національними інноваційними підприємствами.

Список використаних джерел

1. Панченко В.Г. Замкнутый цикл інновацій як інструмент інноваційного неопротекціонізму в політиці стимулювання економічної модернізації: виклики створенню інноваційної екосистеми / В.Г. Панченко // Ефективна економіка (електронне видання) (IndexCopernicus, GoogleScholar). — №11 — 2017. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6144>

2. Резнікова Н. В. Нова норма світової економіки: зміст та ключові ознаки глобальних ризиків в контексті незалежності / Н.В. Резнікова, О.А. Іващенко // Інвестиції - №9. — 2017. — с.5-10

3. Резнікова Н. Економічна незалежність країн в умовах глобальних трансформацій / Н.В. Резнікова. — К.: Аграр Медіа Груп, 2018. — 460 с.

4. Резнікова Н.В. Projections of deglobalization in the contemporary international economic relations in the context of the paradigm of globalism / Н. Резнікова, О. Іващенко //

- Вісник Маріупольського державного університету серія: Економіка, 2018, Вип 15. — 98-105
5. Рилач Н.М. Інтернаціоналізація інноваційної діяльності як передумова формування парадигми “відкритих інновацій” / Н.Рилач // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2017. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3403/3078)
  6. Рилач Н.М. Теоретичні основи та сучасні тенденції розвитку відкритих інновацій / Н.Рилач // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3404;
  7. Черваньов Д. Пріоритетні напрямки реалізації відкритих інновацій в Україні / Д. Черваньов, Л. Названова. // Вісник КНУ. Економіка. – 2012. – №136. – С. с. 4–7.
  8. Шевченко И. В. Глобальные инновационные сети в постиндустриальной экономике: открытость и научное сотрудничество [Електронний ресурс] / И. В. Шевченко, О. А. Салмина // 47 (479). – 2011. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalnye-innovatsionnye-seti-v-postindustrialnoy-ekonomike-otkrytost-i-nauchnoe-sotrudnichestvo>.
  9. Barnard H. Global Innovation Networks: towards a taxonomy [Електронний ресурс] / Н. Barnard, С. Chaminade // Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy (CIRCLE) Lund University. – 2012. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/profile/Cristina_Chaminade/publication/254420109_Global_Innovation_Networks_what_are_they_and_where_can_we_find_them_Conceptual_and_Empirical_issues/links/552cdf730cf2e089a3acfc5/Global-Innovation-Networks-what-are-they-and-where-can-we-find-them-Conceptual-and-Empirical-issues.pdf.
  10. Barnard H. Global Innovation Networks: what are they and where can we find them? (Conceptual and Empirical issues) [Електронний ресурс] / Н. Barnard, С. Chaminade // Researchgate. – 2011. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/254420109_Global_Innovation_Networks_what_are_they_and_where_can_we_find_them_Conceptual_and_Empirical_issues.
  11. Barnard H. Openness of innovation systems through global innovation networks: a comparative analysis of firms in developed and emerging economies [Електронний ресурс] / Н. Barnard, С. Chaminade // International Journal of Technological Learning, Innovation and Development. – 2016. – Режим доступу: https://cristinachaminade.files.wordpress.com/2016/11/gins_barnardchaminade_2017.pdf.
  12. Chesbrough H. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology / H. Chesbrough. – Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2003. – 347 с.
  13. De Backer K. Open innovation in a global perspective – what do existing data tell us? [Електронний ресурс] / K. De Backer, V. Lopez-Bassols, С. Martinez // STI working paper. Statistical Analysis of Science, Technology and Industry.. – 2008. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/open-innovation-in-a-global-perspective_230073468188?crawler=true.
  14. Freeman C. The ‘National System of Innovation’ in historical perspective / C. Freeman. // Cambridge Journal of Economics. – 1995. – С. Pages 5–24.

15. Gassmann O. The future of open innovation / O. Gassmann, E. Enkel, H. Chesbrough. // R&D Management. – С. P. 213–221.
16. Global Innovational Networks: Sense and Role in Development of Global Economy [Электронний ресурс] / [E. Dudukalov, N. Rodionova, Y. Sivakova та ін.] // Contemporary economics. – 2016. – Режим доступу: [file:///C:/Users/y.rylach/Downloads/479%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/y.rylach/Downloads/479%20(2).pdf).
17. Lundvall B. National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning / B. Lundvall. – Anthem Press, 2010. – 404 с.
18. Nelson R. National Innovation Systems: A Comparative Analysis / R. Nelson. – Oxford University Press, 1993. – 560 с.
19. Nill J. Approaches towards S&T Cooperation with Third Countries. Brussels. CREST Working Group. [Электронний ресурс] / J. Nill, K. Schuch, S. Schwaag // . Internationalisation of R&D – Facing the Challenge of Globalisation: Approaches to a Proactive International Policy in S&T. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/260422312_Policy_Approaches_towards_ST_Cooperation_with_Third_Countries_Analytical_report_on_behalf_of_the_CREST_Working_Group_Internationalisation_of_RD_-_Facing_the_Challenge_of_Globalisation.
20. Megatrends affecting science, technology and innovation [Электронний ресурс] // OECD Science, Technology and innovation outlook.. – 2016. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/sti/Megatrends%20affecting%20science,%20technology%20and%20innovation.pdf>
21. Open Innovation in Global Networks. [Электронний ресурс] // OECD. – 2008. – Режим доступу: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/open-innovation-in-global-networks_9789264047693-en#.WocRi1LyWSo.
22. Sharing the idea The emergence of global innovation networks [Электронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit. – 2007. – Режим доступу: http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/eiu_IDA_INNOVATION_NETWORKS_WP.pdf.

References

1. Panchenko V.G. Zamknuty`j cy`kl innovacij yak instrument innovacijnogo neoprotekcionizmu v polity`ci sty`mulyuvannya ekonomichnoyi modernizaciji: vy`kly`ky` stvorennju innovacijnoyi ekosy`stemy` / V.G. Panchenko // Efekty`vna ekonomika (elektronne vy`dannya) (IndexCopernicus, GoogleScholar).— #11 — 2017. — Rezhy`m dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6144>
2. Reznikova N. V. Nova norma svitovoyi ekonomiky`: zmist ta klyuchovi oznaky` global`ny`x ry`zy`kiv v konteksti neozalezhnosti / N.V. Reznikova, O.A. Ivashhenko // Investy`ciyi - #9. – 2017. — s.5-10.
3. Reznikova N. Ekonomichna neozalezhnist` krayin v umovax global`ny`x transformacij / N.V. Reznikova. – K.: Agrar Media Grup, 2018. – 460 s.
4. Reznikova N.V. Projections of deglobalization in the contemporary international economic relations in the context of the paradigm of globalism / N. Reznikova, O. Ivashhenko // Visny`k Mariupol`s`kogo derzhavnogo universy`tetu seriya: Ekonomika, 2018, Vy`p 15. — 98-105.
5. Ry`lach N.M. Internacionalizaciya innovacijnoyi diyal`nosti yak peredumova formuvannya parady`gmy` “vidkry`ty`x innovacij” / N.Ry`lach // Mizhnarodni

- vidnosy`ny`. Seriya «Ekonomichni nauky». – 2017. – # 10 [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3403/3078
6. Ry`lach N.M. Teorety`chni osnovy` ta suchasni tendenciyi rozvy`tku vidkry`ty`x innovacij / N.Ry`lach // Mizhnarodni vidnosy`ny`. Seriya «Ekonomichni nauky». – 2018. – # 12 [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3404
7. Chervan`ov D. Priory`tetni napryamky` realizaciyi vidkry`ty`x innovacij v Ukraini / D. Chervan`ov, L. Nazvanova. // Visny`k KNU. Ekonomika. – 2012. – #136. – S. s. 4–7.
8. Shevchenko Y`. V. Global`nye y`nnovacy`onnye sety` v posty`ndustry`al`noj ekonomiy`ke: otkry`tost` y` nauchnoe sotrudny`chestvo [Elektronny`j resurs] / Y`. V. Shevchenko, O. A. Salmy`na // 47 (479). – 2011. – Rezhy`m dostupu do resursu: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalnye-innovatsionnye-seti-v-postindustrialnoy-ekonomike-otkrytost-i-nauchnoe-sotrudnichestvo>.
9. Barnard H. Global Innovation Networks: towards a taxonomy [Elektronny`j resurs]: / H. Barnard, C. Chaminade // Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy (CIRCLE) Lund University. – 2012. – Rezhy`m dostupu: https://www.researchgate.net/profile/Cristina_Chaminade/publication/254420109_Global_Innovation_Networks_what_are_they_and_where_can_we_find_them_Conceptual_and_Empirical_issues/links/552cdf730cf2e089a3acfc5/Global-Innovation-Networks-what-are-they-and-where-can-we-find-them-Conceptual-and-Empirical-issues.pdf.
10. Barnard H. Global Innovation Networks: what are they and where can we find them? (Conceptual and Empirical issues) [Elektronny`j resurs] / H. Barnard, C. Chaminade // Researchgate. – 2011. – Rezhy`m dostupu: https://www.researchgate.net/publication/254420109_Global_Innovation_Networks_what_are_they_and_where_can_we_find_them_Conceptual_and_Empirical_issues.
11. Barnard H. Openness of innovation systems through global innovation networks: a comparative analysis of firms in developed and emerging economies [Elektronny`j resurs] / H. Barnard, C. Chaminade // International Journal of Technological Learning, Innovation and Development. – 2016. – Rezhy`m dostupu: https://cristinachaminade.files.wordpress.com/2016/11/gins_barnardchaminade_2017.pdf.
12. Chesbrough H. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology / H. Chesbrough. – Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2003. – 347 c.
13. De Backer K. Open innovation in a global perspective – what do existing data tell us? [Elektronny`j resurs] / K. De Backer, V. Lopez-Bassols, C. Martinez // STI working paper. Statistical Analysis of Science, Technology and Industry.. – 2008. – Rezhy`m dostupu: http://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/open-innovation-in-a-global-perspective_230073468188?crawler=true.
14. Freeman C. The ‘National System of Innovation’ in historical perspective / C. Freeman. // Cambridge Journal of Economics. – 1995. – C. Pages 5–24.
15. Gassmann O. The future of open innovation / O. Gassmann, E. Enkel, H. Chesbrough. // R&D Management. – C. P. 213–221.

16. Global Innovational Networks: Sense and Role in Development of Global Economy [Elektronny`j resurs] / [E. Dudukalov, N. Rodionova, Y. Sivakova та ін.] // Contemporary economics. – 2016. – Rezhy`m dostupu: [file:///C:/Users/y.rylach/Downloads/479%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/y.rylach/Downloads/479%20(2).pdf).
17. Lundvall B. National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning / B. Lundvall. – Anthem Press, 2010. – 404 c.
18. Nelson R. National Innovation Systems: A Comparative Analysis / R. Nelson. – Oxford University Press, 1993. – 560 c.
19. Nill J. Approaches towards S&T Cooperation with Third Countries. Brussels. CREST Working Group. [Elektronny`j resurs] / J. Nill, K. Schuch, S. Schwaag // Internationalisation of R&D – Facing the Challenge of Globalisation: Approaches to a Proactive International Policy in S&T. – Rezhy`m dostupu: https://www.researchgate.net/publication/260422312_Policy_Approaches_towards_ST_Cooperation_with_Third_Countries_Analytical_report_on_behalf_of_the_CREST_Working_Group_Internationalisation_of_RD_-_Facing_the_Challenge_of_Globalisation.
20. Megatrends affecting science, technology and innovation [Elektronny`j resurs] // OECD Science, Technology and innovation outlook.. – 2016. – Rezhy`m dostupu : <https://www.oecd.org/sti/Megatrends%20affecting%20science,%20technology%20and%20innovation.pdf>
21. Open Innovation in Global Networks. [Elektronny`j resurs] // OECD. – 2008. – Rezhy`m dostupu: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/open-innovation-in-global-networks_9789264047693-en#.WocRi1LyWSo.
22. Sharing the idea The emergence of global innovation networks [Elektronny`j resurs] // The Economist Intelligence Unit. – 2007. – Rezhy`m dostupu: http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/eiu_IDA_INNOVATION_NETWORKS_WP.pdf.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

But S. A.

Reculiarities of strategic partnership in relations between Ukraine and the people's of China.....4

Запорожець О.Ю.

Пропаганда ідей «Русского мира» як загроза національній безпеці України.....16

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Smyrnova K.

EU legal regulation of competition in innovative markets.....25

Попко В.В.

Принципи транснаціонального кримінального права у світлі міжнародного права.....36

Тропін З.В.

Практика міжнародних інвестиційних арбітражів щодо реалізації окремих положень Договору до Енергетичної Хартії 48

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

Reznikova N., Ivashchenko O.

Sovereign wealth funds in the system of global financial imbalances: an analysis of benefits and threads from the perspective of global stability.....60

Чужиков А. В.

Медійна таксономія в системі глобальних парадигм 67

Шнирков О.О., Івкова Н.І.

Порівняльна характеристика внутрішньогалузевої торгівлі України з ЄС за індексом Грубеля-Ллойла.....84

Рилач Н.М.

Мегатренди розвитку глобальних інноваційних мереж.....93

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 136

Заснований в 1996 році.

Засновник : Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 №292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 2 від 20 вересня 2018 року.**

Підписано до друку 26.09.2018 року.
Наклад 100 примірників

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 044-481-44-68
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>